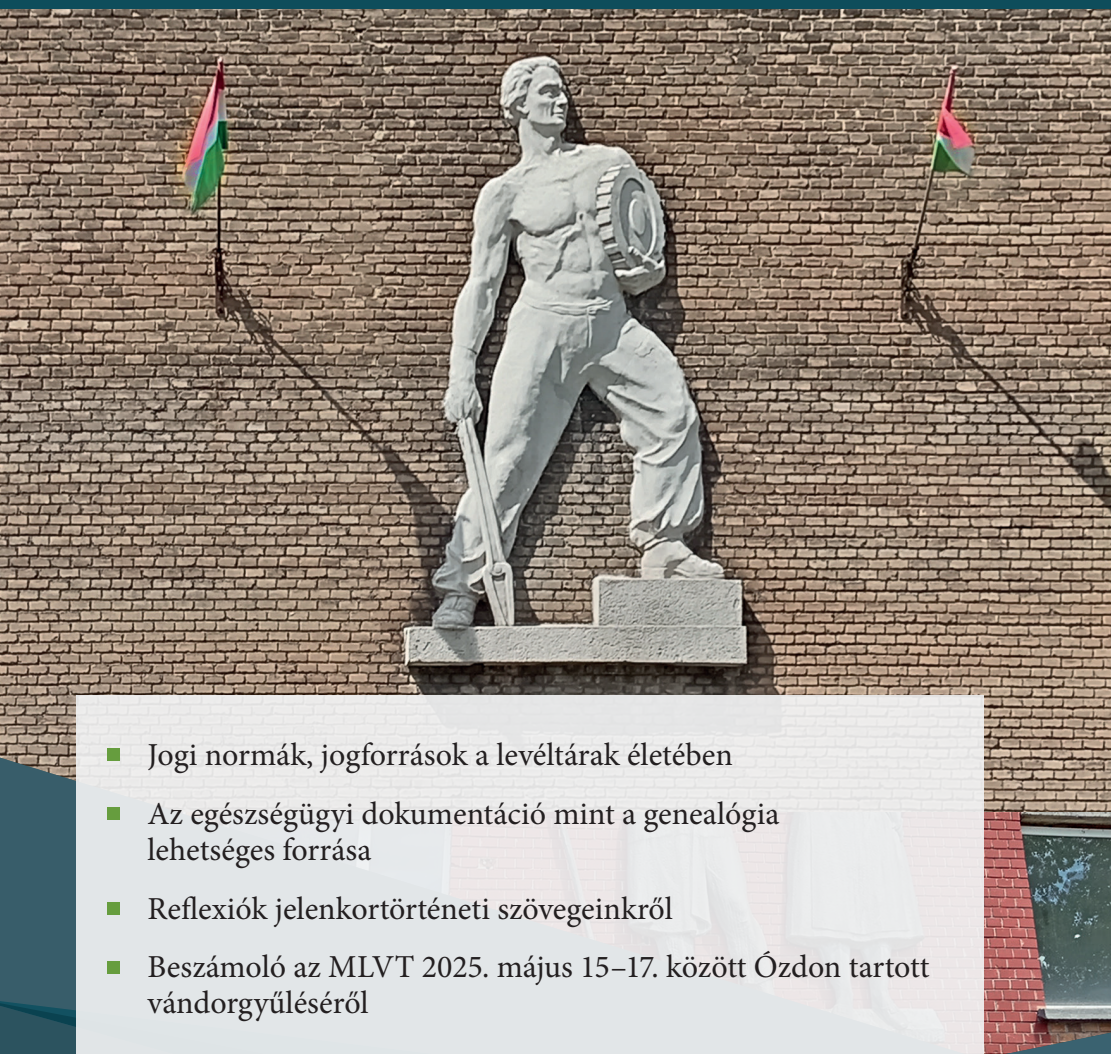

LEVÉLTÁRI SZEMLE

75. évfolyam

2025. 3. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT

- Jogi normák, jogforrások a levéltárak életében
- Az egészségügyi dokumentáció mint a genealógia lehetséges forrása
- Reflexiók jelenkortörténeti szövegeinkről
- Beszámoló az MLVT 2025. május 15–17. között Ózdon tartott vándorgyűléséről

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 4000 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:

[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)

<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

75. évfolyam ■ 2025. 3. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata

A megjelenést a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Kiss Norbert Péter, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke

Nyomdai munkák: Fellini Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Haraszti Viktor	
Jogi normák, jogforrások a levéltárak életében	5
FORRÁS ÉS ÉRTÉK	
Ogoljuk-Berzsényi Anett	
Az egészségügyi dokumentáció mint a genealógia lehetséges forrása	27
Kőfalviné Ónodi Márta	
Tárogatóhang – Levéltári kották lemezfelvételen	40
KILÁTÓ	
Dékány Szilveszter – Lőrincz Zita	
A Muri Apátság és Zita királyné archívuma	48
Wencz Balázs	
Keletnémet párt- és kormányküldöttség Magyarországon 1982. június 2. és június 4. között	53
MÉRLEG	
Ö. Kovács József	
Reflexiók jelenkortörténeti szövegeinkről	61
Polgár Tamás – Récsei Balázs	
Virtuális levéltári kiállítás a reformkori Somogy vármegyéről	82
355 az 1014-ből	
Feiszt György: Requiescat in pace 1–3. (Halász Imre)	86
A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779 III. Somogy megye (Gőzsy Zoltán)	91
HÍREK	
Beszámoló az MLVT 2025. május 15–17. között Ózdon tartott vándorgyűléséről (Haraszti Viktor)	96
IN MEMORIAM	
Vörös Huba (Gőzsy Zoltán)	103
KÉPMELLÉKLET	

Dékány Szilveszter, gyűjteményi főmunkatárs

- Habsburg Ottó Alapítvány

Gőzsy Zoltán, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára

Halász Imre, professor emeritus

- Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem

Haraszi Viktor, főigazgató-helyettes

- Budapest Főváros Levéltára

Kőfalviné Ónodi Márta, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára

Lőrincz Zita, gyűjteményi munkatárs

- Habsburg Ottó Alapítvány

Ogoljuk-Berzsényi Anett, levéltáros

- Budapest Főváros Levéltára

Ö. Kovács József, MTA doktora, ny. levéltáros, egyetemi tanár

- Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Polgár Tamás, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára

Récsei Balázs, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára

Wencz Balázs, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Komárom-Esztergom Vármegyei Levéltára

Jogi normák, jogforrások a levéltárak életében

Évszázadok alatt egymásra épülve és egymás mellett eltérő jogrendszer-fejlődési módok különböztethetők meg, ezek a szokásjog, a bírói jog (precedensjog), valamint a törvényhozói jog, vagyis egy állami szerv általi jogalkotás. A kontinentális jogrendszerekben az állami jogalkotás hatáskörébe tartozik a mindenkire nézve általánosan kötelező magatartási szabály, elsődlegesen jogszabály megalkotása, ami megalapozza a feljogosított állami szervek legfontosabb közhatalmi jogosítványait.

A jogszabály alatt értjük a jogforrási típusok egy adott halmazát (a kormányrendelet például jogszabály, a kormányhatározat viszont már nem). Fontos kitétel, hogy a jogszabály általános érvényű, mindenkire kötelező magatartási szabály, amelyet az állam, illetve valamely feljogosított állami szerv alkot, és amennyiben szükséges, annak érvényesülését kényszereszközzel is biztosíthatja. A jogi norma a jog legkisebb, még önmagában is értelmezhető önálló része, amely egy értelmezhető, alkalmazható teljes magatartásszabályt alkot. A jogszabályok, amelyek társadalmi viszonyokat rendeznek, egy vagy több jogi normából állnak. A jogszabályok és jogi normák levéltári területre gyakorolt hatását kíséreltem meg a következőkben – terjedelmi okokból nem teljeskörűen – áttekinteni.

A kezdeti magyar szabályozás

A középkorban a szokásjogot tekintjük elsődleges jogforrásnak, az írott jog – létezése ellenére – a könyvnyomtatás elterjedésével vált szélesebb körűvé. A jogértelmezésben nehézséget jelentett, hogy az írott szövegek másolása során másolási hibák jelentkezhettek, így előfordulhatott, hogy a felek a bíróság előtt különböző szöveggel mutatták fel egyazon törvényt.

Az első magyar nyomtatott törvénygyűjtemény 1584-ben jelent meg,¹ de a közölt szövegeket forráskritikával kell kezelni. Pontatlanságát az okozta, hogy sok esetben már eleve hibás másolatokat gyűjtöttek egybe. Második kiadása 1628-ban jelent meg, tartalmazta az első kiadás óta megjelent törvényeket és a Hármaskönyvet.² A törvénygyűjtemény 1696-tól a Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale nevet viselte, 1844-ben jelent meg utoljára. Nem hivatalos kiadvány volt, hanem magánkezdeményezés, pontatlansága pedig a korábban is hibás, de folyamatosan átvett törvénytövegekből eredt.

¹ Decreta, constitutiones et articuli regum incltyi regni Hungariae. Bécs, 1583.

² Eckhart, 1946: 321., Decreta, constitutiones et articuli regum incltyi regni Hungariae. Bécs, 1628.

Nem volt teljes, nem tartalmazta teljeskörűen a törvényeket sem.³ A Mohácsig tartó korszak törvényeinek első kritikai kiadása 1976-ban jelent meg.⁴

A törvényszövegek közkinccsé tétele 1868-ban történt meg: az 1868. évi III. tc.⁵ elrendelte a kihirdetett törvények hivatalos lapban való közlését, garantálva a közzétett szöveg közhitelességét. A tc. rendelkezett a törvények hatályosságáról is, ha a törvény hatályba lépési idejét maga a törvény nem tartalmazta vagy a törvény felhatalmazása alapján nem az adott minisztérium határozta meg, úgy az a törvény az országos törvénytárban való megjelenését követő 15. napon lépett hatályba. A tc. 5. §-ának rendelkezése alapján „a szentesített törvénynek eredeti példánya az országos levéltárban tétetik le”.

A levéltárügy magas szintű jogi szabályozása hosszú ideig váratott magára, bár az első levéltári törvénytervezet már az 1764–65-ös országgyűlés elé került, de a rendek és Mária Terézia közti hatalmi harcok miatt az országgyűlés az uralkodó által átalakított javaslatot kihagyta a javasolt törvények sorából.⁶ A rendi országos levéltár modern tudományos intézménnyé alakítására 1874-ben került sor Pauler Gyula irányításával, amikor az Archivum regnikum, továbbá az 1867-ben megszűnt magyarországi és erdélyi központi hatóságok addig önálló irattárainak összevonásával – tulajdonképpen az Archivum regni, a „rég” Országos Levéltár illetékességének kibővítésével – létrejött az „új” Országos Levéltár, a Belügyminisztérium főhatósága alatt. Érdekes, máig megválaszolatlan levéltárjogi és levéltártörténeti kérdés, miért nem törvénnyel valósult meg a tervezett „államlevéltár” helyett az országos levéltár újjászervezése.⁷ Az országos főlevéltárnok fokozatot (amely az Országos Levéltár élén álló személyt illette meg) csak 1893-ban hozták létre.⁸

A kiegyezés után a törvényhatósági levéltárak ügyének általános rendezésére nem került sor. Az 1886. évi XXI. tc. hatalmazta fel a törvényhatóságokat jogi norma alkotására. A jogszabály 3. §-a szerint „önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság saját belügyeiben önállóan intézkedik, határoz és szabályrendeleteket alkot; határozatait és szabályrendeleteit végrehajtatja”.⁹ Innentől kezdve a II. világháború utáni időkig a törvényhatósági levéltárak és az irattározás ügyét szabályrendeletekkel szabályozták.

Fontos kitétel volt, hogy a szabályrendeleteket a törvényhatóság csak önkormányzati hatáskörének korlátai között alkothatta meg, és azok a törvénnyel és a kormány hatályban levő szabályrendeleteivel nem lehetettek ellentétes tartalmúak. A törvényhatóságok szabályrendeletei a községek törvényben biztosított önkormányzati jogait nem sért-

³ Eckhart, 1946: 321.

⁴ Franciscus Dóry: *Decreta Regni Hungariae: Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 11. Bp., 1976)

⁵ 1868. évi III. tc.

⁶ A törvénytervezet szövegét közli Veres, 1967.

⁷ Bővebben ld. Lakos, 2006: 93–96., illetve Jakab, 1877: 161–164. Például a pénzügyminisztérium alá tartozó „kincstári levéltár” országos levéltárral történő egyesítését az 1876. július 3-án kelt 2521/PM sz. rendelet alapján kellett végrehajtani, a kincstári levéltárat az országos levéltár alá rendelve. *Pénzügyi Közlöny*, 1876. július 8., 537.

⁸ 1893. évi IV. tc.

⁹ 1886. évi XXI. tc.

hették (11. §). A szabályrendelet-alkotás joga a közgyűlés hatáskörébe tartozott, amely e jogát a törvényhatósági bizottságon keresztül gyakorolta (47. §). A szabályrendelet érvényességének alaki kellékei közé tartozott annak kellő körben történő kihirdetése: közérdekű szabályrendeletet az ország egész területén, helyi érdekűt a törvényhatóság területén kellett kihirdetni s az új szabályozás csak a kihirdetés után 30 nappal lépett hatályba. A belügyminiszternek módjában állt a szabályrendeletet megerősíteni, módosítani vagy a megerősítést megtagadni.¹⁰ A két világháború közti időszakban a vármegyei, törvényhatósági jogú városok ügykezelésével (iratkezelésével) kapcsolatos rendelkezések szabályrendelet formájában láttak napvilágot. A közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901. évi XX. tc. 32. §-a felhatalmazta a belügyminisztert több területen egységes ügyintézési-ügykezelési szabályzat kiadására. A felhatalmazás alapján kiadott ügyviteli szabályzatok a hatályuk alá tartozó szervek ügykezelését (iratkezelését) jogszabály által meghatározott mederbe terelték.¹¹ A vármegyékre vonatkozóan az ügykezelést (iratkezelést) jogszabályi szinten a belügyminiszter vármegyei ügyviteli szabályzatról (VÜSZ) szóló 1902. évi 125.000 számú, 1903. január 1-jén hatályba lépett rendelete szabályozta.¹²

A levéltárügyre vonatkozóan átfogó szabályozás nem született, bár a szakma részéről az igény többször megfogalmazódott. Sopron vármegye 1935-ben a levéltárügy (levéltárvédelem) kérdésében országos javaslatot terjesztett elő,¹³ amelyben egy levéltári törvény megalkotását javasolta, elsősorban a törvényhatósági levéltárak ügyének rendezését célozva meg. A jogalkotási folyamat lassan meg is indult, ám a II. világháború megakasztotta azt.¹⁴ Végül 1947-ben lépett életbe a levéltárügy első hazai törvényi szabályozása, azonban valós hatást a levéltári területre gyakorolni a „fordulat évét” követő kommunista hatalomátvétel miatt nem tudott.¹⁵

Az állampárti időszak jogalkotása a polgári kori jogelvektől jelentős mértékben eltért, jogi normák dömpingje határozta meg a mindennapok életét. Ezek elfogadott jogelvek mentén keletkeztek, de a rendszer valójából fakadóan sok esetben megkerülhetőek voltak, és olykor még azon szervek sem tartották be a jogi normákat, amelyek létrehozták azokat.

A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. tv. évtizedekre meghatározta az ország gazdasági-politikai berendezkedését, a munkások és dolgozó parasztok államának nevezve azt. Az alkotmány mint alaptörvény „primus inter pares”-ként állt minden más törvény felett a jogforrási hierarchia csúcsán.

¹⁰ 1886. évi XXI. tc. 77. §.

¹¹ A 124.000/1902. BM sz. körrendelet 1903. január 1-jétől a következő ügyviteli szabályzatokat helyezte hatályba: 1. Vármegyei ügyviteli szabályzat; 2. Ügyviteli szabályzat a községi és közigazgatás részére; 3. Gyámügyi ügyviteli szabályzat az árvaszékek részére; 4. Gyámügyi ügyviteli szabályzat a községek és járások részére; 5. A közigazgatási bizottságok részére készült ügyviteli szabályzat.

¹² 25.000/1902. BM sz. rendelet.

¹³ MNL-GYMSVSL-XIV.44. Sopron Vármegye alispánjának javaslata a levéltárügy /levéltárvédelem/ országos kérdéséhez. 6.139/1935. iktatószám.

¹⁴ Részletesen ld. Balázs, 1993: 39–75.

¹⁵ 1947. évi XXI. tc.

A Magyar Népköztársaságban egyrészt az alkotmány hatalmazta fel jogalkotásra az arra hivatott szerveket, másrészt voltak olyan szervek, amelyek jogalkotó hatáskörüket az alkotmányban erre feljogosított másik szervtől kapták. Legmagasabb szintű jogszabályt, törvényt¹⁶ az országgyűlés alkothatott, de már a korban is vitatott módon az országgyűlés ülésezésén kívüli időszakban az alkotmány az Elnöki Tanácsot hatalmazta fel törvényerejű rendelet kiadására, amellyel törvényt is módosíthattak, akár hatályon kívül helyezhettek, csupán az alkotmányt nem változtathatták meg. A jogalkotás a törvények elsőbbségét hangsúlyozta, mégis a kivételes jogalkotás gyakorlata volt a meghatározó: 1950–1957 között 42 törvényt és 310 törvényerejű rendeletet bocsátottak ki.¹⁷ Az Elnöki Tanács ezenfelül rendeletalkotási joggal bírt, normatív tartalmú határozatot hozhatott.

A minisztertanácsot (a kormányt) az alkotmány rendeletalkotási joggal ruházta fel, intézkedései magasabb szintű jogszabállyal, illetve az Elnöki Tanács által hozott rendeletekkel nem ellenkezhetek (Alkotmány 25. §. 2. bek.). A miniszterek feladatuk ellátása körében rendeleteket, valamint alárendelt szerveik felé utasításokat bocsáthattak ki, a jogforrási hierarchia tiszteletben tartásával. Az országos hatáskörű szakigazgatási szervek közül csak az Országos Tervhivatal rendelkezett rendeletalkotási jogkörrel, de csak az árszabályozás körében. A szakigazgatási szervek jogi normaként utasításokat adhattak ki, amiképp a helyi tanácsok is.

A helyi tanácsok rendelet kiadására is jogosultak voltak, amelyek magasabb szintű jogszabályokkal nem lehettek ellentétesek.¹⁸ A tanácsok által kiadott jogi normák egyrészt lehettek rendeletek és normatív végrehajtó bizottsági határozatok, másrészt tanácsi normatív határozatok, végrehajtó bizottsági normatív utasítások, szakigazgatási normatív utasítások; e sorrend hierarchiát is tükröz.

A levéltári jog és a jogforrások az 1950-es években

A levéltárügyet majd húsz évig az 1950. július 30-tól hatályos 1950. évi 29. törvényerejű rendelettel¹⁹ (Lev.tvr.) szabályozták. A Lev.tvr.-t egy végrehajtására kiadott VKM rendelet követte.²⁰ A levéltári jog szempontjából, kiváltképp az 1950-es évekre vonatkozóan, az államigazgatás központi szervei által kiadott jogforrások kérdésköre érdekes. A miniszterek által kibocsátott jogforrás a rendelet és az utasítás. Utasítást csak az állami szervek és vállalatok felé lehetett kibocsátani, közlönyben nem kellett megjelentetni, s e szabályozások állampolgárok jogviszonyaira vonatkozó rendelkezést nem tartalmazhattak. Több miniszter által kiadott együttes rendelet hatálytalanítása csak együttesen történhetett meg.

¹⁶ Törvényt az országgyűlés határozattal hozhatott, de nem minden országgyűlési határozatot hoztak meg törvényként.

¹⁷ Szamel, 1958: 32. A szocialista jogrendre vonatkozó részt Szamel Lajos könyvének felhasználásával összegeztem.

¹⁸ 1954. évi X. tv. 8. §.

¹⁹ 29/1950. tvr. Hatályba léptével egyidejűleg az 1947. évi XXI. törvény hatályát veszítette.

²⁰ 1.610-26/1950. (VIII. 8.) VKM sz. rendelet.

Az utasítások jogszabály jellege a kor jogászáinak sem volt mindig egyértelmű. Utasítás háromféle jogi aktus lehetett: normatív utasítás, amely szabályozás; konkrét utasítás, amely államigazgatási szabályozás, és a szolgálati parancs, amely a munkajoghoz kötődik. A konkrét utasítás jogelméleti szinten jogszabályi tartalommal nem bírt, hanem egy magatartást írt elő, például jelentéstételi kötelezettséget. „A szocialista államban a normatív utasítások az állam gazdálkodó egységei, kulturális és egyéb intézetei irányításának eszközei, s ha minőségileg nem is, mennyiségileg minden esetre elsődlegesek.”²¹

A jog fontos eleme a megismerhetősége, de a korban a számtalan megjelent tárcaközlöny beszerzése mind a szervezeteknek, mind a levéltáraknak gondot okozott. Ugyanakkor a szervezetek részére hozott állami határozatok egy része tudatos döntés alapján nem is kapott nyilvánosságot. A hivatalos lapokban közzé nem tett, 1.038/1951. (XII.9.) MT sz. határozat bevezetője tartalmazta, hogy az állami határozatok nyomtatott sajtótermékben történő közzététele azt a veszélyt hordozná magában, hogy az állami szervezetek belső ügyeiről illetéktelen személyek (a reakció képviselői) tudomást szereznének.²²

Az 1950-es évek elejétől a minisztériumok és a Levéltárak Országos Központja (LOK)²³ leveleiben foglaltak hatósági utasításnak, a kor napi nyelvezetében – helytelenül – rendeletnek, mai megfogalmazással „kvázi jogszabálynak” minősültek. A „kvázi jogszabályok” köre a jogi szakirodalom szerint viszonylag tág, lehet körlevél, rendelkezés, irányelv, közlemény, tájékoztató, állásfoglalás, hirdetmény, szabályzat, utasítás. Lényeges elemük, hogy a norma csak az adott állami szervezet tagjait kötelezi, illetve ruházza fel jogokkal. E szabályozókat a szocialista jogrendben az „állami irányítás egyéb eszközei” kategóriájába sorolták, ma a sokkal jobban körülhatárolt „normatív szervezet-szabályozó eszközök” körébe tartoznak.²⁴

Bár a „rendelet” szót alkalmazták az esetek nagy részében a LOK-ban iktatott – és utasítást tartalmazó – levelekre, ám azok jogi értelemben mégis körlevelek, utasítások voltak. Előfordult az is, mint az állami levéltárak kéziratos térképeinek nyilvántartásba vételére hozott LOK-utasítás esetén, hogy a szöveget a Levéltári Híradóban tették közzé.²⁵ A Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya a levéltáraknak körlevélben írt utasításokat körrendeletként definiálta még 1960-ban is, többször éltek a „körrendeletben közltem” szófordulattal.²⁶

Kállay István rendszerváltás előtt keletkezett tanulmányában így írt: „Napjainkban levéltári jogszabályokat alkot a törvényhozás (országgyűlés, elnöki tanács), a miniszter-

²¹ Szamel, 1958: 71.

²² Uo.

²³ 1950. július 30-án kihirdették a levéltárakról szóló 1950. évi 29. tvr.-et és megalakult a LOK mint a levéltárirányítás és felügyelet központi szerve. Megszűntek a megyei, városi, községi levéltárak, a káptalanok és konventek hiteles helyi levéltárai. Irataikat a megyeszékhelyeken folyamatosan kiépített közlevéltárak, 1953-tól a székhelyről elnevezett állami levéltárak vették át.

²⁴ Zódi, 2016: 36–41.

²⁵ Balázs, 1955: 271–278.

²⁶ MNL-PVL-VIII.706.e. 1960. február 24-én kelt LO körrendelet, tárgy nélkül. 151/1960. Pest és Nógrád M. Lt. ikt. sz. (87.566/1960. LO. sz.)

tanács,²⁷ a levéltárügy országos szakmai főhatósága, de ügyviteli kérdésekben maga a levéltár is.”²⁸ Bár az 1950-es években a LOK valóban szinte jogalkotóként működött, ez az 1980-as évekre már nem igaz, és a levéltárnak még ügyviteli kérdésekben sem volt jogi norma alkotásához jogosultsága.

A korban a jogszabályi hierarchia betartásának alapszabályát sokszor megsértették, több esetben előfordult, hogy a módosításra vonatkozó hierarchikus szabályokat sem tartották be, így például a Tervgazdasági Értesítő 1951. augusztus 18-i számában „tervközlemények” címszó alatt megjelent közleményben²⁹ módosították az 1.016/1951. (VI. 5.) MT határozat (4). pontját, és a dátum és aláírás nélküli „tervközlemény” előírta a rendkívüli iratsejtezés bejelentési kötelezettségét a LOK, illetve vidéken a megyei levéltárak felé. A korban a jogszabályfigyelés – a különféle jogforrások más-más közleményben, értesítőben jelentek meg – igen nagy ügyességet kívánt mind a hivataloktól, mind az állampolgároktól. Jelen esetben a Magyar Közlönyben megjelent minisztertanácsi határozatban foglalt rendelkezést a korban sem széles körben ismert Tervgazdasági Értesítőben megjelent „tervközlemény” módosította, ám erre az MT-határozat felhatalmazást nem adott és a jogszabályi hierarchia megsértését jelentette.

További kirívó példa erre az eljárásra az Igazságügyi Közlönyben 1956. szeptember 21-én megjelent „közlemény”,³⁰ amely december 31-i határral iratsejtezést rendelt el. Az Igazságügyi Minisztérium két főosztályvezetője aláírásával közzétett 7 pontból álló közlemény hatályon kívül helyezte az Igazságügyminisztérium saját Ügyviteli Szabályzatáról szóló 119/1955. (I.K. 16.) IM számú utasítását, amelynek számát korábban az Igazságügyi Közlönyben közzétették ugyan, de a szövegét nem.³¹ A jogalkotás egykorú folyamatában is kirívó példa, hogy egy utasítást a joghierarchiába nem tartozó „közlemény”-nyel helyeznek hatályon kívül.

A jogszabályok dzsungelében való eligazodást megnehezítette a sok titkos minősítésű jogi norma, ami az élet minden területén megjelenhetett, így például a Minisztertanács 0493/2/1953. sz., szigorúan titkos minősítésű határozata³² alapján az állami szerveknél 1953-ban június 15-től 28-ig, a földművelésügyi minisztériumnál június 5-től 18-ig „papírgyűjtő hetek”-et kellett rendezni.³³ A kitűzött cél szerint a hulladékpapír-begyűjtési terv teljesítéséhez 5000 tonna papírhulladék gyors összeszedésére volt szükség. A mindenre és mindenre kiterjedő papírgyűjtő hetek természetesen már nem lehettek titkosak, de talán a korai nyilvánosságra kerülés esetén a pártvezetés attól tarthatott, hogy az ellenség elrejtje a hasznos papírhulladékot, megkárosítván a népgazdaságot.

²⁷ Magyarországon 1949 és 1957, valamint 1972 és 1990 között a kormányt minisztertanácsnak nevezték és a miniszterelnök helyett a minisztertanács elnöke volt a funkció hivatalos neve.

²⁸ Kállay, 1990: 31.

²⁹ Tervközlemények, 1951.

³⁰ 324/1956. IM 1/1. és V/1. sz. közlemény.

³¹ 119/1955. IM sz. utasítás. (Az Igazságügyi Közlönyben az utasítás szövegét nem tették közzé.)

³² MNL-OL-XIX.I.18.b. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 0493/2/1953. sz. „szigorúan titkos” határozata a „Papírgyűjtő Hetek” szervezéséről 1953. május 22., Biz 27-47/1953. LOK. sz.

³³ Ez volt az első ilyen alkalom, bár a „papírgyűjtő” hetek mozgalma – csökkenő politikai motivációval – a hetvenes évekig tartott.

Az 1950-es években az életet számtalan jogi norma szabályozta, amelyek egymást olykor lerontották. Alacsonyabb szintű jogszabályokkal, nemegyszer minisztériumi utasításokkal rontották le a magasabb szintű jogszabály erejét. A Magyar Közlöny mellett a szakminisztériumok mindegyike tárcaközlönyöket adott ki, a teljes nyomtatott közlönyállomány a szervezeteknek sem állt rendelkezésre. A Szekszárdi Állami Levéltár egy alkalommal a szervezeti változások nyomon követhetősége érdekében kérte, hogy a LOK a tárcaközlönyöket küldje meg számára. A LOK-nak a kérelemre rávezetett válasza rövid volt: „Ha kell, kölcsönkapja.”³⁴ A szervezet hasonló nehézségekkel küzdött: egy 1952 április végi ellenőrzés során rögzítette a levéltáros, hogy a járási hitelszövetkezetek nem tudnak semmit a selejtezésről, mert, bár a főhatóság selejtezési utasítása február 19-én megjelent,³⁵ a közzététel fórumaként használt Pénzügyi Közlöny a vidéki hitelszövetkezeteknek nem járt, központi utasítást pedig még nem kaptak.³⁶

Az 1956-os forradalom után a jogalkotás áttekinthetőbbé, megismerhetőbbé vált, ha a jogrend nem is változott. Az állami szervek iratainak védelméről és selejtezéséről szóló 45/1958. (VII. 30.) Kormányrendeletben³⁷ adott felhatalmazás alapján egymás után jelentek meg a minisztériumok kormányrendelet által előírt végrehajtási utasításai, köztük is kiemelt szerepet kapott a tanácsok és szervek iratainak védelméről és selejtezéséről szóló kormányelnöki utasítás.³⁸ Utóbbi jogszabály érdekessége, hogy ez az elsőként megjelent kormányelnöki utasítás, amelyet a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke, Kádár János jegyzett.³⁹ A kormányelnöki utasítás a korábbi miniszterelnöki utasítás szintjén elhelyezkedő jogszabály volt.

Levéltárügyi jogi normák 1969 után

A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. számú tvr. (Ltvr.) hatályba lépése után,⁴⁰ az 1970-es években a levéltárak illetékességi körének meghatározása során érhető tetten legkönnyebben a jog alkalmazásának sajátos, szocialista kori felfogása. A gazdálkodó szervek, vállalatok levéltári illetékessége, Ltvr. szerinti szabályozása sok vitát generált. Az Ltvr. 7. § (1). bekezdése kimondta, hogy „a levéltári feladatokat illetékességi területükön az általános és a szaklevéltárak látják el”. Míg „az országos szervek levéltári anyagát és az egyéb országos jellegű levéltári anyagot a Magyar Országos

³⁴ MNL-OL-XIX.I.18.b. Szervezeti változásokról adott tájékoztatás, 1953. május 20., BIZ 4-42/1953.

³⁵ 17-80/1952. PM utasítás.

³⁶ MNL-PVL-VIII.706.b. Pestmegyei Közlevéltár levele a LOK-hoz a selejtezések ellenőrzése tárgyában. 1952. április 29., 864-504/1952. Lt. sz.

³⁷ 45/1958. Korm. r. A jogszabály érdekessége, hogy hatálya jócskán túlélte a rendszerváltást, csak 2004. április 30-án lett hatályon kívül helyezve.

³⁸ 1/1960. K.E. sz. utasítás.

³⁹ A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a Népköztárság elnöki Tanácsának 1956. évi 28. határozatával jött létre, 1956. november 12-én. Lásd: Magyar Közlöny, 1953. november 12. 1. (Ténylegesen november 4-től működött.)

⁴⁰ 27/1969. tvr.

Levéltár, illetőleg az új Magyar Központi Levéltár őrzi” (8. §), addig „a tanácsi levéltár az illetékességi területén működő szervek iratait és az egyéb helyi jellegű levéltári anyagot őrzi” (9. §. /1/ bek.).

Az Ltvr. végrehajtási rendeletének⁴¹ 13. §-a az Ltvr.-től történő eltérés lehetőségét fogalmazta meg: „a levéltár gyűjtőkörét a művelődésügyi miniszter – szaklevéltár esetében a fenntartó meghallgatása után – határozza meg”. Mai jogi fogalmaink szerint közlevéltár esetében a levéltárnak van illetékességi és gyűjtőköre, az illetékességet kötelezően jogszabály határozza meg, amely lehet szervei és területi.

Az Ltvr. az országos jellegű levéltári anyag tekintetében az Új Magyar Központi Levéltár (ÚMKL)⁴² illetékességét mondta ki. A vállalatok egy része, így például a Belkereskedelmi Minisztérium felügyelete és irányítása alatt álló több mint száz vállalat mindegyike az ország egész területén gyakorolta kereskedelmi tevékenységét. Az ÚMKL sem személyi állománya, sem a korban még mindig nehézkes közlekedés miatt a vidéki székhelyű kereskedelmi vállalatok ellenőrzését nem tudta és nem kívánta ellátni. Az ÚMKL a minisztérium alá tartozó vállalatok listájának felhasználásával javaslatot készített a Levéltári Igazgatóság (LIG)⁴³ felé a kereskedelmi vállalatok illetékességének „szétosztása” érdekében. A LIG a listával „egyetértett és körlevélben az összes érdekeltet – köztük valamennyi tanácsi levéltárat – értesítette arról, mely szervek iratkezelési szabályzatainak véleményezése és egyben további gyűjtőköri feladatok elvégzése maradt a feladatuk”.⁴⁴ Mai jogrendünk alapján az ilyen intézkedés semmis volna, de akkori-ban más szelek fűjtak. A döntés jogszerűtlenségét még lehetett fokozni azzal, hogy míg a levéltárak körlevélben értesültek a döntésről, addig az érintett vállalatok a rájuk vonatkozó levéltári illetékességről a Kereskedelmi Értesítőből szerezhettek tudomást, amelyet a Belkereskedelmi Minisztérium Vállalatfelügyeleti és Számítástechnikai Főosztálya tett közzé.⁴⁵

Tekintve, hogy az Ltvr. egyértelműen meghatározta az ÚMKL feladatát e téren, azonnal tetten érhető a „régí beidegződés”, hiszen néhány évvel korábban még „kvázi rendeletekkel” igazgatták a levéltárügyet. A minisztérium számára nem okozott nehézséget a jogszabályi előírás átlépése, amihez a nyilvánosságot még csak nem is a tárcaközlöny, hanem egy másik közlöny biztosította. Külön érdekesség a székhely szerinti szétválasztásnál, hogy Budapest Főváros Levéltára (BFL) illetékességébe került hat kereskedelmi vállalat éppúgy maradhatott volna az ÚMKL illetékességébe, mint az ott maradó 39 vállalat.

A fővárosban működő általános levéltárak (ÚMKL, BFL, Pest Megyei Levéltár) vállalati téren történő illetékességi elhatárolását jogi normaként a 101/1975. (M.K. 3.) KM sz.

⁴¹ Az Ltvr. végrehajtási rendelete a 30/1969. Korm. r.

⁴² Az Új Magyar Központi Levéltár 1970–1992 között működött.

⁴³ 1957. április 21-én hirdették ki a levéltárügyről szóló 27. tvr.-et, melynek rendelkezése alapján megszűnt a LOK, a továbbiakban mint a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya (Levéltári Igazgatóság – LIG) folytatta működését.

⁴⁴ Pálmány, 1973: 221.

⁴⁵ A Belkereskedelmi Minisztérium felügyelete alá tartozó szervek levéltári illetékessége. Kereskedelmi Értesítő, 1971. október 29. 555–558.

utasítás rendezte,⁴⁶ amely az illetékességet az Ltvr.-ben és annak végrehajtási rendeletében (Ltvr.vhr.) lévő felhatalmazás alapján állapította meg. A jogi norma betartása azonban 1981-ben ismét sérült, amikor a Művelődési Minisztérium (MM) Közgyűteményi Főosztálya 28.824/1981. VII. sz. levelében intézkedett 54 vidéki székhelyű ipari nagyvállalatnak a tanácsi levéltáraktól az ÚMKL illetékességi körébe utalásáról. Az MM Közgyűteményi Főosztály intézkedése a jogszabályi felhatalmazás figyelmen kívül hagyásával született és jogszerűtlen volt. Néhány évvel később, 1985-ben a művelődési miniszter a Szakszervezetek Levéltára kezeléséből az ÚMKL illetékességébe utalta az állami társadalombiztosítási szervek iratkezelésének felügyeletét, immár betartva a rendelkezés meghozásának szabályos útját.⁴⁷ Az illetékesség szabályozásának esete az irányítószervek jogalkalmazási gyakorlatát illetően a szocialista jogrend működésének iskolapéldája.

A jog, azon belül a levéltári jog mindig a kor körülményei által meghatározott. Ma már elképzelhetetlen volna, hogy jelentős mérvű jogügylet írásbeli szerződés nélkül kötéssék meg. A hazai, állampárti kori levéltári jogtörténetben azonban adott időszakban még nemzetközi viszonylatban is előfordulhatott, hogy az MM Levéltári Osztálya (és a Magyar Országos Levéltár – MOL) formai szerződés nélkül, szóbeli megegyezés alapján – és értelemszerűen annak a másik fél általi későbbi felhasználását sem egyeztetve/szabályozva – mikrofilmezze és adja át magyar egyházi anyakönyvek mikrofilm-másolatait a mormon egyháznak.⁴⁸ S bár a szerződés hiányára csupán egy visszaemlékezésből derült fény, de sem a mormon mikrofilmezés előzményeit kutató levéltáros, sem más nem akadt ezidáig írásos szerződés nyomára.⁴⁹

A jogalkotás szervezett mederbe terelése

Az 1980-as évekre egyre erősebb lett az igény egy tényleges jogrend irányába történő elmozdulásra. 1987-ben megszületett a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. tv. (régiját),⁵⁰ ami több évtizedes adósságot törlesztett a jogi normák alkotása terén. Ugyanezen a néven 1982-ben már a Magyar Közlönyben megjelent egy országgyűlési határozat,⁵¹ de abban még a szocialista jogrend megújulását ünnepelték, egyben fellépést sürgettek a túlszabályozás, a sok felesleges ágazati szabály ellen, és közérthetőbb jogszabályok mellett foglaltak állást. Az országgyűlési határozat a jogszabályok kiadási rendjét, a jogszabályi hierarchia betartásának fontosságát nem említette. Ugyanakkor – ha nem is közvetlen rendelkezésként – kimondta, hogy az alapvető állampolgári jogokat és kötelezettségeket, valamint a legfontosabb társadalmi és gazdasági viszonyokat törvényi szinten kell szabályozni.

⁴⁶ 101/1975. KM sz. utasítás.

⁴⁷ 109/1985. MM sz. utasítás.

⁴⁸ Geccsényi, 1989: 62.

⁴⁹ Reisz, 2013: 111–112.

⁵⁰ A jogszabályt az Alkotmánybíróság 121/2009. (XII. 17.) AB határozatában 2010. december 31. határnappal megsemmisítette. A jogszabályt felváltó a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény az újját.

⁵¹ 7/1980-85. sz. Ogy. határozat.

Az 1987-ben megalkotott régiJat végre nevesítve felsorolja a jogalkotásra felhatalmazott szerveket és az általuk alkotható jogi normákat:

„1. § (1) A jogalkotó szervek a következő jogszabályokat alkotják:

- a) az Országgyűlés törvényt,
- b) a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (a továbbiakban: Elnöki Tanács) törvényerejű rendeletet,
- c) a Minisztertanács rendeletet,
- d) a Minisztertanács elnöke, elnökhelyettese és tagja (a továbbiakban együtt: miniszter) rendeletet,
- e) az országos hatáskörű szerv vezetésével megbízott államtitkár (a továbbiakban: államtitkár) rendelkezést,
- e) a tanács rendeletet.”

A modern jogrend egyik alapszabálya is megszületett a fent idézett jogszabály 1. § (2). bekezdésében: „E rangsornak megfelelően az alacsonyabb szintű jogszabály nem lehet ellentétes a magasabb szintű jogszabállyal.” A jogszabály az egyes jogi normák hatókörét is megállapította, így például kizárólagosan törvényben lehetett szabályozni az állampolgárok alapvető jogait és kötelezettségeit. Az Elnöki Tanács a saját vagy – ha az Országgyűlés nem ülésezett – az Országgyűlés jogkörében törvényerejű rendeletet alkotott, de az Alkotmányt nem változtathatta meg, és a törvényben rögzített, kizárólagosan törvénnyel szabályozható területekre nem alkotott törvényerejű rendeletet. A régiJat jogi normaként ismerte el a minisztertanácsi rendeletet, az államtitkári rendeletet, az államtitkári rendelkezést és a tanácsrendeletet. Egy korábban sokszor előforduló hiányosságot is orvosolni szándékoztak: a jogszabályt és végrehajtási jogszabályát egy időben kellett hatályba léptetni.

A túlbujánzó jogszabályok, főképp az alacsonyabb szintű jogi normák hatályosságának megállapítása sok gondot okozott a jogalkalmazásban, ennek megoldására a régiJat rögzítette, hogy „a jogszabály akkor veszti hatályát, ha más jogszabály hatályon kívül helyezi vagy ha a jogszabályban meghatározott határidő lejárt” (13. §). Rendelkeztek a jogszabályok közzétételének rendjéről, megalkotásuk módjáról, a jogszabálytervezetek véleményezésének menetéről, a jogalkotási eljárásról.

A régiJat fontos része a III. fejezet, amelyben az állami irányítás egyéb jogi eszközeit sorolták fel. Határozatot az Országgyűlés, az Elnöki Tanács, a Minisztertanács, a kormánybizottságok, a tanácsok és a tanácsok végrehajtó bizottságai hozhattak saját vagy az általuk irányított szervekre vonatkozóan. Utasítást a miniszter és az országos hatáskörű szerv vezetője jogszabályban meghatározott irányítási jogkörében a közvetlen irányítása alá tartozó szervek tevékenységének szabályozására hozhatott. Ebbe a körbe tartozott még a szabvány, az ármegállapítás, a statisztikai közlemény és végül a jogi iránymutatás, amely lehetett irányelv és tájékoztató.⁵²

⁵² 55. § (2) „Az irányelv ajánlást ad a jogszabály végrehajtásának fő irányára és módszerére. (3) A tájékoztató olyan tényt és adatot közöl, amelyet a jogszabály végrehajtásáért felelős szervnek a feladata teljesítéséhez ismernie kell.”

A korábbi évtizedek központi irányítása, a hiányzó normák helyébe bizonyos fokú önszerveződésnek kellett lépnie. Ahogy Jároli József⁵³ megállapította: „...a szakmában korábban létező kötöttségek megszűnőben vannak, a levéltárakat egyre jobban magukra hagyták.”⁵⁴ Szegőfi Anna⁵⁵ egy előadásában így fogalmazott: „Az elmúlt 50 évben központi munkautasítások formájában kaptuk meg a selejtezésekhez szükséges mintajegyzékeket.”⁵⁶ Az 1990 után következő időkben a levéltári területet irányító minisztérium tényleges szakmai irányítóként lépett fel, nem utasításokkal, vagy mint még korábban, az 1950-es években, közvetlen végrehajtandó jogi normákkal. A korábbi időszak közvetlen irányítási módszere megszűnt, a jogalkotásban az átláthatóság és a nyilvánosság elve érvényesült.

A jogalkotás napjainkban

A rendszerváltás utáni megváltozott politikai-gazdasági környezetben a levéltárak továbbra is az Ltvr. alapján végezték tevékenységüket. A kutatási szabályok alkalmatlansága és az Alkotmánybíróság kutatási tárgyban hozott döntése miatt az új szabályozás megalkotása egyre sürgetőbbé vált.⁵⁷ Az Alkotmánybíróság határozatai fontos jogforrások, s ebben az esetben egy konkrét határozat a levéltári terület törvényi szabályozásának megszületését segítette elő. A levéltárak tevékenységét törvényi szinten végül 1995-ben szabályozták a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvénnyel (Ltv.). A törvény megszületése után annak végrehajtási rendeletét sokan várták, hiszen a levéltárosok munkáját több mint két évtizeden át az Ltvr., annak végrehajtási rendelete (Ltvr.vhr.) és egy nem nyilvános MM utasítás, a Levéltárak Ügyviteli Szabályzata (LÜSZ) határozta meg.⁵⁸

Az 1995 és 2002 közötti időszakban tehát egy, az 1950-es évek végén született kormányrendelet, egy kiadásakor nem nyilvános MM utasítás (a LÜSZ) és az Ltv. előírásai szabályozták a hazai levéltárügy működését. A MOL jogszabályi felhatalmazás alapján tartott irattáros, levéltári kezelő és segédlevéltáros tanfolyamain használt jegyzet is rögzítette: „...a 45/1958.(VII.30.) Korm. rendelet és a végrehajtására kiadott tárcaszintű utasítások az 1969 előtt keletkezett iratok kezelésére és selejtezésének módjára vonat-

⁵³ Jároli József (1947–) levéltáros, történész. 1973-ban a Békés Megyei Levéltárhoz került, ahol 1979-től 1994-ig igazgatóhelyettesként dolgozott, majd a Békési Fiókleveletár vezetője lett. Innen vonult nyugdíjba 2008-ban.

⁵⁴ Pintér, 1999: 61. Jároli József hozzászólása.

⁵⁵ Szegőfi Anna (1945–2019) levéltáros, történész. 1970-ben kezdte meg levéltárosi pályáját a Szolnok Megyei Levéltárban. 1975-ben lett a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár munkatársa, ahol az illetékességi és gyűjtőterületi munkát irányította, 1992-től nyugdíjazásáig a BFL főlevéltárosa, 1997 és 2002 között a közigazgatási és vállalati iratokat őrző I. osztály főosztályvezetője.

⁵⁶ Szegőfi, 1999: 24.

⁵⁷ 34/1994. AB határozat.

⁵⁸ A LÜSZ kiadásáról a 130/1971. MM sz. utasítás rendelkezett, melléklete tartalmazta a szabályzatot, amelyet az érintettek közvetlenül kaptak meg.

kozóan ma is érvényben vannak”.⁵⁹ A levéltárak számára ez mankót adott a hiányzó Ltv. végrehajtási rendeletében foglaltak megjelenéséig, ugyanakkor a „Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” még hatályban lévő rendeletére történő hivatkozás a szerveknél esetenként gúnyos megjegyzéseket eredményezett.⁶⁰ A Ltv. minden részlet-szabály további kifejtését az iratkezelési szabályzatokba utalta, de azok készítőinek csak a korábbi, részben vagy teljesen hatályon kívül helyezett levéltári szabályokat részletező jogszabályokra lehetett támaszkodni.

A közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló 10/2002. (IV. 13.) NKÖM rendelet 2002. április 21-től lépett hatályba.⁶¹ Intézkedett a LÜSZ hatályon kívül helyezéséről,⁶² de némi anomáliaként az állami szervek iratainak védelméről szóló jogszabály még két évig hatályban maradt.⁶³ A rendelet a közlevéltárakra, kivételekkel a nyilvános magánlevéltárakra, a levéltárak fenntartóira és használóira terjedt ki, azaz az iratkezelést végző szervekre nem.⁶⁴

Az Alkotmánybíróság 121/2009. (XII. 17.) AB határozatában 2010. december 31. napjával megsemmisítette a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény egészét, mivel a régi jogi rendelkezései nem voltak összhangban a rendszerváltás során módosított Alkotmányban szabályozott jogforrási rendszerrel, a fennálló alkotmányos berendezkedéssel.

A 2010-ben hatályba lépett új JAT⁶⁵ egyik fontos változtatása, hogy leszűkítette az állami irányítás egyéb jogi eszközeiként ismert jogforrási kört; csak a normatív határozat és a normatív utasítás forma maradt meg, összefoglalóan „közjogi szervezetszabályozó eszköz” néven. A korábban a minisztériumok által gyakran használt jogi iránymutatási formák (irányelv, elvi állásfoglalás, tájékoztató) megszűntek.⁶⁶ Az említett formák „ellentmondásos pseudo-jogszabályi (a kötelező erő látszatát hordozó) jellege miatt az Alkotmánybíróság ezen aktusokat nem tartotta az Alkotmánnyal (eminensen a jogállamiság elvével) összeegyeztethetőnek”.⁶⁷ A szocialista jogrend az alkotmányellenesnek minősített eszközöket, kvázi jogi normákat rendszeresen használta, sokszor a magasabb szintű jogszabályt egészítette ki velük vagy lerontotta azok rendelkezéseit. Az Alkotmánybíróság ezekkel kapcsolatban már 1992-ben a 60/1992. (XI. 17.) határozatával kimondta, hogy „a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény garanciális szabályainak mellőzésével hozott minisztériumi és egyéb központi állami szervektől származó, jogi

⁵⁹ Dóka, 1998: 236.

⁶⁰ G. Vass, 1998: 24.

⁶¹ Egy 2002-es konferencián Molnár Józsefnek, a NKÖM főosztályvezetőjének tulajdonított kijelentés alapján „a LÜSZ-t váltó 10/2002. számú NKÖM-rendelet”. Mózessy, 2002: 91.

⁶² 10/2002. NKÖM rendelet 62.§ (2). bek.

⁶³ Hatályon kívül helyezte a 105/2004. Korm. r.

⁶⁴ Az iratkezelést végző szervek iratkezelését az azóta többször módosított, a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről szóló 335/2005. Korm. r. szabályozza. A 10/2002. NKÖM rendeletet 2015-ben felváltotta a 27/2015. EMMI rendelet. Mindkét jogszabály e sorok írásakor hatályban van.

⁶⁵ 2010. évi CXXX. tv.

⁶⁶ Ua. 47. §: A jogi iránymutatások hatályukat veszítik, illetve visszavontnak minősülnek.

⁶⁷ Varsányi, 2014: 3.

iránymutatást tartalmazó leiratok, körlevelek, útmutatók, iránymutatások, állásfoglalások és egyéb informális jogértelmezések kiadása és az ezekkel való irányítás gyakorlata alkotmányellenes”. Megállapították, hogy a minisztériumok irányítási gyakorlatában használt informális irányítási eszközök, a leiratok, körlevelek, iránymutatások, útmutatók stb., bár elvben kötelező erővel nem rendelkeztek, a gyakorlatban mégis úgy viselkedtek, mintha jogi aktusok lennének. A LOK, a LIG, később a Levéltári Osztály gyakran éltek ezekkel az eszközökkel. A kiadott körlevelek stb. az esetek jelentős részében túllépték az iránymutatás határait, és ténylegesen jogi norma tartalmuk volt: „Kialakult egy olyan »formátlan jog«, amely az Alkotmány által jogalkotó hatáskörrel felruházott szervek által alkotott, kihirdetett jogszabályok elé helyezkedve gyakran lerontotta azok érvényesülését.”⁶⁸

A jogi aktusokat szabályozni kellett, a régiJat körében ezért meghatározták, hogy az állam központi szervei közül melyeknek lehet hatásköre az állami irányítás egyéb közei körébe tartozó jogi aktus kibocsátására, valamint hogy kik lehetnek ezeknek az aktusoknak a címzettjei és milyen jogi tartalommal és eljárásrend alapján bocsáthatók ki.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy csak a régiJat garanciális szabályainak betartásával kibocsátott jogi aktus felel meg az Alkotmány előírásainak, és kötelező érvényűnek csak a jogerős bírósági jogértelmezést kell tekinteni. Ilyen úton történt meg egy levéltári szempontból is fontos kérdés eldöntése, miszerint a Paksi Atomerőmű Zrt., a Magyar Posta Zrt., a Szerencsejáték Zrt., illetve a Fővárosi Gázművek közfeladatot lát el.⁶⁹

A Levéltári Osztály által kiadott körlevelek, értelmezések kvázi jogi norma jellege az Alkotmánybíróság határozata nyomán teljes mértékben megszűnt. A kultúráért felelős miniszter a levéltári törvényben kapott felhatalmazás alapján adhat ki rendeleti szabályozást,⁷⁰ de jogszabály jogi norma erejű értelmezésére nem jogosult. Ugyanez más közigazgatási szervek, hatóságok állásfoglalásainál, útmutatásainál is érvényes, azaz szervek, állampolgárok részére adott konzultációs válaszok nem tekinthetők jogforrásnak, normatív jelleggel, jogi erővel, illetve kötelező tartalommal nem rendelkeznek, ilyen jogértelmezésre csak a bíróság jogosult.

A kúriai jogértelmezés levéltári vonatkozású jogesetei

A bírósági jogértelmezés néhány esetben a levéltári jog területét is érintette. A jogerős bírósági jogértelmezés Alkotmánybíróság által megerősített szabálya érvényesült a Kúria Kiss László úszóedző ügyében hozott ítéletében, amelynek egyes szakaszai napjainkban is meghatározóak a levéltári kutatási szabályoknál.⁷¹ A Ltv. anonimizált kutatásra vonatkozó szabályait értelmező ítéletben – sok más mellett – megfogalmazottak szerint amennyiben „a kutatási kérelemben valamely természetes személy azonosításához

⁶⁸ 60/1992. AB határozat II.1. pontja

⁶⁹ Bővebben lásd Haraszti, 2014.

⁷⁰ Vö. például a 1995. évi LXVI. tv. 36. §-a.

⁷¹ Az ügy részleteit ld. Haraszti, 2019.

elegendő adattartalom kerül feltüntetésre, akkor [...] a személyes adatot tartalmazó levéltári anyagban – a védelmi idő fennállása alatt – az Ltv. 24. § (2) bekezdése szerinti anonimizált másolattal történő kutatás nem engedélyezhető.”⁷²

Az ítélet következő szakaszában rögzíti, hogy ha egy, csak anonimizáltan folytatható kutatás esetén „felmerül annak ésszerű lehetősége, hogy az adatkérőlapon⁷³ feltüntetett személlyel a levéltári anyag tartalma összekapcsolható, akkor az anonimizált másolatban történő kutatás nem engedélyezhető”.⁷⁴

A bírósági döntések alapján történő jogértelmezés esetén az egyik hatalmi ág, a bírói hatalom módosítja a törvényhozó hatalmi ág, az országgyűlés által hozott jogi normát, jelen esetben a levéltári törvény kutatásra vonatkozó szabályait.⁷⁵ A bírósági jogértelmezés szabálya az Alaptörvény hetedik módosítása nyomán a legmagasabb jogszabály szintjén jelent meg. Az Alaptörvény 2019. január 1-jétől hatályos 28. cikke így fogalmaz: „A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indoklását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.” A módosítás értelmében a bíróságnak a jogszabály-értelmezés során nemcsak a törvény szövegét, hanem a jogalkotó szándékát, célját is vizsgálnia kell, ha az alaptörvénybe vagy jogszabályba ütközés lehetősége fennáll. A módosítás indoklása hangsúlyozza, hogy a két módszer közül a jogalkotói szándék vizsgálatát kell előnyben részesíteni. A bíróságnak mindig az adott jogviszony elbírálására irányadó anyagi jogszabály szövegéből kiindulva kell a jogvitát eldönteni, az Alaptörvény 28. cikke figyelembevételével.

A bírósági jogértelmezés alakítja a jogot, beleértve a levéltári jogot is, s mindezt a napi munkában is figyelemmel kell lenni. De vajon a bírósági jogértelmezés miképp jelenik meg a levéltárak szabályozásában? A fentebb idézett kúriai ítélet esetében két legnagyobb hazai közlevéltárunk értelmezése eltérő. A Kúria anonimizált kutatásra vonatkozó jogértelmezési előírásai alapján a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) kutatási szabályzata előírja, hogy „kutatás anonimizált másolattal sem valósítható meg, amennyiben a kutató élő természetes személy adatait tartalmazó levéltári anyagba kér betekintést”.⁷⁶

⁷² A Kúria mint felülvizsgálati Bíróság Ktv.III.37.911/2017/8. sz., 2019. október 8-án kelt ítélete közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata tárgyában. [25]. pont.

⁷³ Helyesen kutatói kérőlap (lásd: 27/2015. EMMI rendelet 44. §).

⁷⁴ Uo. [26]. pont

⁷⁵ 1995. évi LXVI. tv. 24. § rendelkezéseiről van szó.

⁷⁶ Az MNL Kutatási Szabályzata. 3.5.2.b. pont, 2022., 7., MNL/FOIG-T/45844-1/2022. ikt. sz. (A rendelkezést a 2024. július 1-jétől hatályos Kutatási Szabályzat 3.3.5.2.1.3. pontja is átvette, MNL/FOIG-T/28133-1/2024. ikt. sz.)

A BFL kutatási szabályzata két pontban tartalmazza a Kúria ítéletét:

„II. 4. fejezet (3) A Kúria Kfv. III.37.911/2017/8. sz. ítéletében foglaltak alapján a természetes személy személyes adatot tartalmazó irata anonimizált másolatban sem adható ki a védelmi időn belül abban az esetben, ha az iratot a kutató az iratban megnevezett személy kérőlapra történő feljegyzésével és az esemény dátumának megjelölésével kéri. (4) A Kúria ítéletének megfelelően nem engedélyezhető az anonimizált másolatban történő kutatás azokban az esetekben sem, amikor felmerül annak észszerű lehetősége, hogy a kérőlapon feltüntetett személlyel a levéltári anyag tartalma összekapcsolható.”⁷⁷

A két szabályzat a bírósági jogértelmezés gyakorlati alkalmazásának kérdésére világít rá, hiszen a két szöveg nem teljesen ugyanazt a rendelkezést tartalmazza, az MNL természetes személy, azaz élő személyek adatainak kutatása tekintetében alkalmaz korlátokat, míg a BFL a védelmi időn belüli kutatásoknál írja elő a korlátozást, a Kúria ítéletét szó szerint átvéve.⁷⁸ A Kúria ítélete egy adott jogesetre épült és csak egy ponton értelmezte az Ltv.-t. A jogerős bírósági jogértelmezéstől eltérni nem lehet, minden hazai köz- és magánlevéltárnak erre figyelemmel kellene lennie. Annyi megállapítható, hogy a bírósági jogértelmezés levéltári kutatásra gyakorolt hatása jelentős, de értelmezési kérdésében a két legnagyobb közlevéltár sem egyezik, más közlevéltárak kutatási szabályzata pedig nem vesz tudomást arról.

Egy másik kúriai döntés sem tanulság nélküli. A Kúria Pfv.IV.20.112/2023/5. sz. ítélete egy közérdekű adatigénylés nyomán született.⁷⁹ Az adatigénylő felperes 2022. január 6-án elektronikus úton közérdekű adatigényléssel fordult a Miniszterelnöki Kormányirodához, amelyben a 2009 októberében tartott kormányülések időpontjait, valamint az ülésekről készült összefoglalók másolatát és mellékleteinek elektronikus úton történő megküldését kérte. A Kormányiroda a kérést elutasította az Alkotmánybíróság 32/2006. (VII. 13.) AB határozata indokolásának IV. részére hivatkozva. Álláspontjuk szerint a nyilvánosság korlátozásának célja, hogy a kormány tagjai szabadon és részletekbe menően vitázhassanak az egyes előterjesztésekről és az ülésen felmerülő politikai, gazdasági, illetve társadalmi kérdésekről. Véleményük szerint az alapjogok korlátozhatók akkor, ha legitim cél védelme más módon nem érhető el. Az elsőfokú bíróság az érvelést nem fogadta el, ítéletével kötelezte a Kormányirodát, hogy az adatkérő részére küldje meg a szóban forgó iratokat.

⁷⁷ A BFL Kutatási Szabályzata (egységes szerkezetbe foglalt szöveg, hatályos 2021. november 24.-től.) 305-9/2021/BFL ikt. sz.

⁷⁸ Személyiségi joggal az érintett természetes személyek bírnak (illetve az érintett halálát követően még öt évig a Polgári Törvénykönyv szerinti közeli hozzátartozó), de a kutatás során figyelembe kell venni az adatvédelmi szabályok további törvényi korlátozásait. Vö. Ltv. 24. § (1) bek.

⁷⁹ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság Pfv.IV.20.112/2023/5. sz. ítélete közérdekű adat kiadása tárgyában. Anonimizált határozat. <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok> (A letöltés ideje: 2025. május 31.)

Levéltári szempontból az elsőfokú ítélet azon megállapítása a legfontosabb, mi szerint a kormányzati igazgatásról szóló 2018. évi CXXV. törvény (Kit.) 7. § (3) bekezdése⁸⁰ alapján a Kormányiroda **kvázi levéltári** (kiemelés tőlem) funkciót lát el a kormány-ülésekről készült összefoglalók és azok mellékleteinek őrzésekor.

A „kvázi levéltári” szóösszetételt a levéltári szakirodalomban egy alkalommal sikerült fellelnem, amikor is a szerző a BM irattárát évekig kvázi levéltári kutatóhelyként jellemezte.⁸¹ Alapvetően mindkét esetben a „levéltárihoz hasonló”, „mintegy levéltári” értelemben használatos. Az Ltv. 12. § (7). bekezdése előírja, hogy a „közfeladatot ellátó szerv azoknak a nem selejtezhető iratoknak a használatát, amelyek a 22. § (1) bekezdésében meghatározott kutatási korlátozási idő eltelte után is az őrzetében vannak, a közlevéltárban lévő anyagra vonatkozó szabályok szerint köteles biztosítani”. Esetünkben azonban a 30 év még nem telt le, de ilyenkor a kutatást az iratkezelteztető szerv saját anyagában lehetővé teheti.⁸²

A Kormányiroda indoklása alapján – az elvégzett érdekmérlegelési tesztre hivatkozva – a kérdéses esetben a nyilvánosság kizárásához fűződő közérdek jelentősebb súlyú, mint a nyilvánossághoz fűződő. Ezzel szemben a Kúria döntésében nyilvánvalóvá tette, hogy kormányülésről készült iratanyag nem selejtezhető, maradandó értékű iratnak minősül; kezelésére és megismerésére a köziratok védelméről, a minősített adat védelméről, továbbá a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló rendelkezéseket egyidejűleg kell alkalmazni. Fontos megállapítás továbbá, hogy Kormányiroda által őrzött adatok (iratok) általánosságban közérdekű adatnak minősülnek, s ez nemcsak a tevékenységre vonatkozó, hanem az ezzel összefüggésben keletkezett adatok (iratok) esetén is megállapítható. A Kormányiroda az adatok (iratok) őrzésével közfeladatot lát el, jogszabályban előírt feladatot teljesít, a Kúria egyértelműen leszögezte azt is – amit a Kormányiroda vitatott –, hogy a kiadni kért adatok közérdekű adatnak minősülnek. A Kúria határozatának konklúziója, hogy a kormány üléseinek időpontjai és a kormány üléseiről készített emlékeztetők és mellékletei közérdekű adatnak minősülnek. Amennyiben ezeket az adatokat arra jogosult személy vagy szervezet a jogszabályok által meghatározott rendben nem titkosította vagy nem tette minősített adattá, akkor ezeket az adatokat kérelemre ki kell adni. A Kúria döntése a levéltári gyakorlatban analógia-ként más esetekben jól felhasználható, a kvázi levéltár fogalmával együtt.⁸³

⁸⁰ 2018. évi CXXV. tv. 7. § (3). bek.: „Az ülésről készült összefoglaló eredeti példányát és mellékleteit a Miniszterelnöki Kormányiroda őrzi. Az ülésről készült dokumentáció anyaga nem selejtezhető, maradandó értékű iratnak minősül; kezelésére és megismerésére a köziratok védelméről, a minősített adat védelméről, továbbá a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló rendelkezéseket kell alkalmazni.”

⁸¹ Kovács T., 2011: 72.

⁸² A rendszerváltás utáni kormányülések jegyzőkönyvei, összefoglalói és mellékletei e sorok írásakor 1990–2005-ig található meg az MNL Országos Levéltárában, 97,68 ifm terjedelemben MNL-OL-XIX-A-127-a jelzet alatt.

⁸³ A kormányülések minél részletesebb dokumentáltsága levéltári szempontból jelentős, de míg pl. a Horthy-korszak minisztertanácsi jegyzőkönyvei szó szerint rögzítették az elhangzottakat, addig ma már a kormányületekről hangfelvétel sem készül, csupán egy összefoglaló. Bővebben lásd: Majtényi László et al., 2019: 3–13.

Végezetül egy harmadik jogeset, amelynek során a Kúria ítélete további érdekességeket és municiót nyújt a levéltári munka napi gyakorlatához. A Pfv.IV.20.495/2019/4. sz. ítélet esetében a per tárgyát a személyes adatok törölhetősége képezte.⁸⁴ A GDPR⁸⁵ hatályba léptével sok esetben felmerült a szervek részéről a személyes adatok törlésének lehetősége (pl. az életrajzok esetében), esetenként még az iktatási állományból is. A GDPR archiválási célú kivételének alkalmazásával ez a kérdéskör, bár nem konfliktusok nélkül, de kezelhető.

Az elsőfokú bíróság ítéletében arra kötelezte az alperest, hogy a „...polgármester 2016. szeptember 29-én kelt LXVI-7441/2016. iktatószámú levelében és ... a polgármester 2017. április hónapban kelt LXVI-15/2017. iktatószámú levelében és annak mellékleteiben a felperesre vonatkozó, és az alperes kezelésében lévő személyes adatait a következők szerint törölje”, azaz iktatott levelek tartalmának részleges törlését rendelte el.

A Kúria megállapította, hogy mindazon személyes adatok, amelyek kezelését törvény rendeli el, az érintett kérésére sem törölhetőek. A törölni kért személyes adatok másik csoportját egy fegyelmi eljárás körében keletkezett és rögzített személyes adatok jelentették, amely adatokat az alperes a fegyelmi eljárást követően is jogszerűen kezelte. A Kúria ítéletében a pontos hivatkozás felfedi az anonimizálást, ugyanis egyértelmű, hogy az ítéletben hivatkozott ügyvédi levéltár az Ügyvédi Kamara levéltára. Fontos megállapítást tett a Kúria akkor, amikor egyértelműen leszögezte, hogy az ügyvédi levéltár „működésére alkalmazni szükséges a levéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXV. törvény (Ltv.) 4. és 5. §-át is, a levéltári anyagot pedig a szabályosan lefolytatott selejtezési eljárást, illetve hiteles másolat készítési eljárást kivéve megsemmisíteni nem szabad. A fegyelmi eljárás befejezését követően az alperes a fegyelmi eredményétől függetlenül törvényi felhatalmazás alapján kötelező jelleggel kezeli a felperes adatait, azok törlésére jogszabályi lehetősége nincs.”

Ritka pillanat, amikor valamely jogszolgáltatási szerv, kivált a Kúria a Ltv. 4. §-át idézi, amely alapján „az irattári anyaggal rendelkező szervek kötelesek a szervesen összetartozó iratai egységének, illetve eredeti rendjének megőrzéséről, valamint a tulajdonukban vagy birtokukban maradandó értékű iratok megóvásáról gondoskodni”. Ez az általános rendelkezés nagyon fontos, de sok iratpusztulás (pusztítás) történt már, amely során nem voltak tekintettel erre a szakaszra.

A Ltv. 5. § (1) bekezdése alapján köziratot – a törvényben meghatározott kivételektől eltekintve – tilos megsemmisíteni. A Kúria döntése megerősítette, hogy a jogszabályi rendelkezések alapján az Ügyvédi Kamara által lefolytatott fegyelmi eljárás iratanyaga olyan köziratnak minősül, amelyet a Kamara az általa működtetett országos levéltárban őriz és amelynek megőrzéséről köteles gondoskodni, megsemmisítése pedig – a szabályos selejtezési eljárás kivételével – tilos.

⁸⁴ A Kúria mint felülvizsgálati bíróság ítélete személyes adatok törlése tárgyában. Anonimizált határozat. <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok> (A letöltés ideje: 2025. május 31.)

⁸⁵ A Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679. rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1600679.eup>

A Kúria döntése nem hivatkozik a GDPR archiválási célú kivétellel kapcsolatos rendelkezéseire, a hazai jogrendből is levezeti ugyanazt az elvet. Leszögezi ugyan, hogy az ügyvédi kamara köztestület, amely önállóan vagy más szakmai kamarával együtt országos levéltárat működtet és tart fenn, mégis az ügyvédi levéltár jogi helyzete nem egyértelmű; magának a levéltárnak a fogalma sem, hiszen a Magyar Ügyvédi Kamara honlapján az intézményt önmaguk „levéltárnak nem minősülő ügyvédi levéltár”-ként definiálják, ami nem veszi figyelembe a Kúria évek óta hatályos döntését.⁸⁶ Véleményem szerint a levéltár létrehozását megalapozó jogszabály is egyértelműen fogalmaz, hiszen köztestületként definiálja a Magyar Ügyvédi Kamarát, amelynek előírja országos illetékességű levéltár, ügyvédi levéltár működtetési és fenntartási kötelezettségét.⁸⁷ A köztestületi levéltár, így az ügyvédi levéltár is a Ltv. 14. §(1) bek.-e alapján a közlevéltár fogalmába tartozó kell legyen.

A levéltárak napi munkájában a kúriai jogértelmező döntéseknek jelentős haszna lehet, hiszen a szervekkel kapcsolatos jogvitákhoz fontos munícióiul szolgálhatnak mint a jogalkalmazói jogértelmezés kötelező forrásai.

Levéltári források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

XIX.18.b = Levéltárak Országos Központja iratai. TÜK iratok

MNL GYMSVSL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára

XIV.44. = Sümeghy Dezső vármegyei főlevéltáros iratai

MNL PVL = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára

VIII.706.b. = Pest Megyei Levéltár ügyviteli iratai. Általános iratok

VIII.706.e. = Pest Megyei Levéltár ügyviteli iratai. Gyűjtemények, nyilvántartások

Balázs, 1955 = Balázs Péter: Az állami levéltárainkban lévő térképek nyilvántartásba vétele. Levéltári Híradó, 1955. 3–4. sz., 271–278.

Balázs, 1993 = Balázs Péter: A levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. tc. útja Sopron vármegye 1935. évi kezdeményezésétől az 1947. évi kihirdetésig. Levéltári Közlemények, 1993. 1–2. sz. 39–75.

Eckhart, 1946 = Eckhart Ferenc: Magyar állam és jogtörténet. Bp., 1946.

Gecsényi, 1989 = Gecsényi Lajos: Arcok a magyar levéltárakból: beszélgetés Borsa Ivánnal. Levéltári Szemle, 1989. 3. sz. 58–66.

Haraszti, 2014 = Haraszti Viktor: Gyűjtőterületi szubjektív – a gyűjtőterület egyes kérdései egy városi levéltár szemszögéből. Levéltári Szemle, 2014. 2. sz., 13–30.

⁸⁶ <https://www.xn--mk-xka.hu/leveltar> (A letöltés időpontja: 2025. június 4.) A szöveg az ügyvédi levéltárral kapcsolatos szabályzatmódosításokról szóló 11/2019. (X. 14.) MÜK szabályzat 3.A.1. pontjának szövegével megegyezik.

⁸⁷ 2017. évi LXXVIII. tv. 155. § (1) és (2) bek. g. pont.

- Haraszi, 2019 = Haraszi Viktor: Adatvédelem és nyilvánosság – ismét A levéltári kutatás jogi szabályozásának szakítóp próbája: a Kiss-ügy. *Levéltári Szemle*, 2019. 3. sz. 57–81.
- Jakab, 1877 = Jakab Elek: A levéltárakról tekintettel a magyar államlevéltár-ügyre. Bp., 1877.
- Kállay, 1990 = Kállay István: A levéltárak a törvényalkotás tükrében. Fejezetek Pest megye történetéből. *Tanulmányok Pest Megye Múltjából* 7. Bp., 1990. 31–42.
- Kovács T., 2011 = Kovács Tamás: Átmentett vagy megmentett légió? A magyar állam-biztonság metamorfózisához. 1989–1990. *Levéltári Közlemények*, 2011. 1. sz., 61–75.
- Lakos, 2006 = Lakos János: A Magyar Országos Levéltár története. Bp., 2006.
- Majtényi et al. = Majtényi László – Zsugyó Virág – Fleck Zoltán – Lázár Domokos: Kormányulések nyomok nélkül. *Mozgó Világ*, 2019. 9. sz., 3–13.
- Mózyessy, 2002 = Mózyessy Gergely: A MELTE konferenciája Kalocsán. *Levéltári Szemle*, 2002. 3. sz. 91.
- Pálmány, 1973 = Pálmány Béla: Iratkezelési szabályzatok a belkereskedelmi vállalatoknál. *Levéltári Szemle*, 1973. 2. sz. 210–226.
- Pintér, 1999 = Pintér Ilona: A Magyar Levéltárosok Egyesületének Országos Vándorgyűlése, Kecskemét, 1999. augusztus 23–26., *Levéltári Szemle*, 1999. 3. sz. 60–69.
- Reisz, 2013 = Reisz T. Csaba: Felekezetek közreműködése az egyházi anyakönyvek levéltári mikrofilmezésében a „mormon akció” idején. in.: Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ”. Magyarország a hatvanas években. Bp., 2013. 110–130.
- Szamel, 1958 = Szamel Lajos: A jogforrások. Bp., 1958.
- Tilk, 2005 = Tilk Péter: A jogszabályok megismerhetősége. *Magyar Jog*, 2005. 7.sz. 418–424.
- Varsányi, 2014 = Varsányi Benedek: A régi és az új jogalkotási törvény összehasonlítása. *MTA Law Working Papers - A Jogtudományi Intézet műhelytanulmányai* 2014/55., 1–16.
- Veres, 1967 = Veres Miklós: Az Archivum Regni története, 1765–1874. *Levéltári Közlemények*, 1967. 1. sz. 31–67.
- Zódi, 2016 = Zódi Zsolt: Másodlagos jogforrások I. Állami és nem állami kvázi jogszabályok. Szerk.: Szabó Miklós – Vinnai Edina – Zódi Zsolt, Miskolci Egyetem Állam- és Miskolc, 2016. Jogi doktrína. Előadásvázlatok I. (1–6. előadások) (kézirat gyanánt) 1–48.

Hivatkozott jogszabályok

1868. évi III. tc. = 1868. évi III. törvénycikk a törvények kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800003.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (A letöltés időpontja: 2025. május 31.)

1886. évi XXI. tc. = 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88600021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D32> (A leoltés ideje: 2025. május 31.)
1893. évi IV. tc. = 1893. évi IV. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89300004.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D33> (A letöltés időpontja: 2025. május 31.)
1947. évi XXI. tc. = 1947. évi XXI. törvénycikk a levéltárügy rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D42> (A letöltés időpontja: 2025. május 31.)
1954. évi X. tv. = 1954. évi X. törvény a tanácsokról. Magyar Közlöny 73. sz., 1954. szeptember 25. 536 – 554.
1987. évi XI. tv. = 1987. évi XI. törvény a jogalkotásról. Magyar Közlöny 65. sz. 1987. december 29., 1624 – 1640.
1995. évi LXVI. tv. = 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. Magyar Közlöny 56. sz. 1995. június 30., 3018 – 3025.
2010. évi CXXX. tv. = 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról. Magyar Közlöny 181. sz., 2010. november 29., 26060–26076.
2017. évi LXXVIII. tv. = 2017. évi LXXVIII. törvény az ügyvédi tevékenységről. Magyar Közlöny 95. sz., 2017 június 21. 9048–9116.
2018. évi CXXV. tv. = 2018. évi CXXV. törvény a kormányzati igazgatásról. Magyar Közlöny 208. sz., 2018. december 21., 35913 – 36038.
- 29/1950. tvr. = 1950. évi 29. törvényerejű rendelet a levéltárakról. Magyar Közlöny 128-129. sz., 1950. július 30. 946–952.
- 27/1969. tvr. = 1969. évi 27. törvényerejű rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról. Magyar Közlöny, 1969. szeptember 2. 680–682.
- 45/1958. Korm. r. = Az állami szervek iratainak védelméről és selejtezéséről szóló 45/1958. (VII. 30.) Kormányrendelet. Magyar Közlöny, 1958. július 30. 509–511.
- 30/1969. Korm. r. = A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. számú tvr. végrehajtásáról szóló 30/1969. (IX.2.) Kormányrendelet. Magyar Közlöny, 1969. szeptember 2. 684–689
- 105/2004. Korm. r. = 105/2004. (IV. 27.) Kormányrendelet egyes jogszabályok hatályon kívül helyezéséről. Magyar Közlöny, 2004. 57. sz., 5799.
- 335/2005. (XII.29.) Korm. r. = 335/2005. (XII.29.) Kormány. rendelet a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről. Magyar Közlöny, 2005. december 29. 12408 – 12419.
- 124.000/1902. BM sz. körrendelet = az Ügyviteli Szabályzatok kibocsátása tárgyában hozott 124.000/1902. BM számú körrendelet. Belügyi Közlöny, 1902. november 10. 431–435.

- 125.000/1902. BM. sz. rendelet = a belügyminiszter vármegyei ügyviteli szabályzatról (VÜSZ) szóló 1902. évi 125.000. számú rendelete. Magyarországi rendeletek tára, 1902. Bp., 1902. 1230–1361
- 1.610-26/1950. (VIII. 8.) VKM sz. rendelet = 1.610-26/1950. (VIII. 8.) VKM sz. rendelet a levéltárakról szóló 1950. évi 29. számú törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában. Magyar Közlöny 135. sz., 1950. augusztus 8., 1047–1050.
- 10/2002.(IV.13.) NKÖM rendelet = 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről. Magyar Közlöny 2002. április 13. 3282 – 3297.
- 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet = 27/2015. (V.27.) EMMI rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről. Magyar Közlöny 2015. május 27. 6521 – 6539.
- 17-80/1952. PM sz. utasítás = 17-80/1952. PM utasítás a közületi szervek (vállalatok) iratainak selejtezéséről és megőrzéséről kibocsátott 185/1951 (X. 23.) MT sz. rendelet végrehajtásáról. Pénzügyi Közlöny, 1952. február 19., 152–158.
- 119/1955. IM sz. utasítás = Az igazságügyminiszter 119/1955. (I.K. 16.) IM számú utasítása az Igazságügyminisztérium Ügyviteli Szabályzatáról. Igazságügyi Közlöny, 1955. 16. sz. 91.
- 1/1960. K.E. sz. utasítás = A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Elnökének 1/1960. (T.K. 10) K.E. számú utasítása a tanácsok és szerveik iratainak védelméről és selejtezéséről. Tanácsok Közlönye, 1960. február 12.
- 130/1971. MM sz. utasítás = A művelődésügyi miniszter 130/1971. (M. K. 10.) MM számú utasítása a Levéltárak Ügyviteli Szabályzatának kiadásáról. Művelődésügyi Közlöny, 1971. május 20. 115.
- 101/1975. KM sz. utasítás = 101/1975. (M.K. 3.) KM számú utasítás a fővárosban működő általános levéltárak illetékességi körének szabályozásáról. Művelődésügyi Közlöny, 1975. február 6. 79–80.
- 109/1985. (M.K. 12.) MM sz. utasítás = 109/1985. (M.K. 12.) MM számú utasítás az általános levéltárak illetékességi körének módosításáról. Művelődési Közlöny. 1985. július 4. 528.
- 7/1980-85. sz. Ogy. határozat = Az Országgyűlés 7/1980-85. számú határozata a jogalkotásról. Magyar Közlöny, 1982. április 2. 245–246.
- 324/1956. IM 1/1. és V/l. sz. közlemény = 324/1956. (I.K. 18.) IM 1/1. és V/l. számú közlemény a selejtezésről és a hulladékpapír beszolgáltatásáról. Igazságügyi Közlöny, 1956. 18. sz. 153.
- Tervközlemények, 1951 = Tervközlemények – A rendkívüli iratselejtezéssel kapcsolatban. Tervgazdasági Értesítő, 1951. augusztus 18. 990.
- 60/1992. AB határozat = 60/1992. (XI. 17.) AB jogi iránymutatás alkotmányosságának utólagos vizsgálatára irányuló indítvány alapján hozott határozata. <https://njt.hu/jogszabaly/1992-60-30-75> (A letöltés időpontja: 2025. május 31.)

34/1994. AB határozat = 34/1994. (VI. 24.) AB határozat a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. tvr., a tvr. végrehajtása tárgyában meghozott 30/1969. (IX. 2.) Korm. rendelet, a 130/1971. (MK 10.) MM utasítással kiadott Levéltárak Ügyviteli Szabályzata, a közgyűjteményekben folytatható kutatások egyes kérdéseiről szóló 118/1989. (XI. 22.) MT rendelet, valamint az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1987. évi 5. tvr. és a végrehajtása tárgyában kiadott 17/1987. (VI. 9.) MT rendelet alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítvány tárgyában. <https://njt.hu/jogszabaly/1994-34-30-75> (A letöltés időpontja: 2025. május 31.)

Ogoljuk-Berzsenyi Anett

Az egészségügyi dokumentáció mint a genealógia lehetséges forrása

Bevezetés

Az utóbbi évtizedekben ismét fellendülőben vannak a családtörténeti jellegű kutatások. Tudományos szakemberek mellett egyre nagyobb számban foglalkoznak a témával laikusok is, akik között éppúgy megjelennek tapasztalt, a források között remekül kiigazodó kutatók. Maga a genealógiai kutatás jelenleg jelentős átalakuláson megy keresztül: már nemcsak az alapvető információkra és a jeles családtagok bemutatására fókuszál, hanem egyre nagyobb az igény a minél részletesebb családtörténet feltárására. Ennek az igénynek a szakma próbál eleget tenni. A közelmúltban számos módszertani kiadvány jelent meg, amelyek sorra veszik a forrástípusokat, ismertetik a kutatási lehetőségeket és konkrét példákkal támasztják azokat alá.¹

Nemcsak a kezdő családfakutatók elindulását segítik a módszertani útmutatók. Fényvetül olyan forrástípusokra is, amelyek korábban nem tartoztak a klasszikus genealógia bázisához, és ezek egyre nagyobb részben online is, bárki számára hozzáférhetők. Ezt a folyamatot erősíti többek között a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Adatbázisok Online tematikus oldala a témára vonatkozó levéltári iratok, segédletek gyűjtésével,² vagy a Hungaricana Közgyűjteményi Portál a különféle családi, személyi adatokat tartalmazó iratok digitális közzétételével.³

A jelentősebb hazai, családtörténettel foglalkozó egyesületek, mint a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE), a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság

¹ A 2010-es évek első felében jelent meg például a Tarsoly Kiadó gondozásában a háromkötetes Genealógia, ami levéltár-ismertetések, egyes társadalmi csoportok kutathatóságának bemutatása mellett számos forrástípusban rejlő lehetőségre hívja fel a figyelmet. (Genealógia 1–3. Szerk.: Kollega Tarsoly István – Kovács Eleonóra – Pandula Attila – Vitek Gábor. A történelem segédtudományai I. Bp., 2012–2015.) Nagy sikernek örvend a Berkes József és Szerényi Ildikó szerkesztette Keresem az őseimet című kiadvány, ami kifejezetten a családkutatóknak nyújt útmutatást, segítséget a felmenők történetének feltárásához. (Keresem őseimet – Családtörténet-kutatási kalauz. Írta és szerk.: Berkes József – Szerényi Ildikó. Bp., 2022.) A felsorolásban mindenképp meg kell említeni az MNL Hetedíziglen projektjét, ami vonatkozó kiadványok mellett változatos rendezvényeivel segítette és segíti a családkutatókat (Czégé Petra Gabriella – Kis József – Szabó Dorottya: Genealógia hetedíziglen. Családtörténet-kutatás középiskolásoknak és felnőtteknek. Bp., 2019.; Hetedíziglen. A családtörténet-kutatásról általános iskolásoknak. Írta és szerk.: Jakab Georgina – Kesztyüsné Csuti Judit – Márkusné Vörös Hajnalka – Pál Ferenc. Bp., 2019.)

² <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/csaladtortenet> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 28.)

³ <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazisok/leveltar/> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 28.)

(MHGT) szakmai programjai is mutatják, hogy van igény a még ismeretlen vagy szűk körben ismert, kiegészítő források jellemzőinek és hasznosíthatóságának megismerésére – ezekből pedig jócskán akad még a levéltárakban, legyen szó gazdasági, intézményi, egyesületi stb. fondokról. Írásomban az egyik ilyen irattípusban rejlő lehetőségeket ismertetem: az egészségügyi dokumentációk forrásértékét. A forrástípus bemutatásánál Budapest Főváros Levéltárának (BFL) iratanyagára támaszkodom.

A genealógiai tárgyú kutatások forrásai, jogszabályi háttér

A lehetséges felhasználható források köre szélesebb, mint azt talán elsőre gondolná a kutató. Szerencsés esetben a családtörténet iránt érdeklődők támaszkodhatnak idősebb családtagjaik elbeszéléseire, valamint rendelkezésre állnak a háztartásban olyan dokumentumok, amelyek elegendőek az elinduláshoz. Ilyen dokumentumok lehetnek például a különféle anyakönyvi kivonatok, iskolai dokumentumok, emléklapok, gyászjelentések, naplók, levelek.

Az anyakönyvek mellett – a fent említett kiadványokon túl – számos tájékoztató anyag is elérhető, amelyek segítik átlátni a lehetőségeket.⁴ Ezekből kiderül, hogy a nyilvánvalónak vélt kiinduló forrás, az anyakönyv mellett számos egyéb irattípus található a levéltárakban, amelyek az ősök megismerését segítik. Ilyenek például a jogszolgáltatási, közigazgatási, gazdasági iratok, iskolai anyakönyvek, iparügyi nyilvántartások stb. Az adatvédelemre természetesen minden esetben tekintettel kell lenni.

Az anyakönyvek kutathatóságát a 2010. évi I. törvény 93. §-a szabályozza.⁵ Eszerint a halotti anyakönyvek a keletkezést követő 30, születési anyakönyvek 110, a házassági anyakönyvek pedig 86 év elteltével válnak kutathatóvá. A szabadon hozzáférhető anyagok egyre nagyobb arányban internetes felületeken is megjelennek.⁶

A további források tekintetében a levéltári törvény 24. § (1) bekezdésében foglaltak a mérvadók, ennek megfelelően a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálát követő 30 év elteltével válik bárki számára megismerhetővé. Ha ez a dátum nem ismert, akkor a születéstől számított 90 év, ha ez sem ismert, akkor az irat keletkezésétől számított 60 év elteltével válik bárki számára kutathatóvá.⁷ A védett időközön belül támogatói állásfoglalás megléte szükséges az adatokba való betekintéshez.

A fentiekből adódóan, különösen, ha idősebb hozzátartozók emlékei, fennmaradt dokumentumok segítik az indulást, egy alapvető információkat tartalmazó családfa az esetek többségében felállítható a védelmi időn belüli adatok érintése nélkül. Azon túl pedig szerencsés esetben már online hozzáférhető anyakönyvek, adatbázisok segítségével léphet tovább a kutató.

⁴ Ld. pl. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/genealogiai_tajekoztato; <https://bparchiv.hu/ugyfeleknek-kutatoknak/kutatoknak/>; <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/csaladtortenet> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

⁵ 2010. évi I. törvény

⁶ Az egyik legismertebb a <https://familysearch.org> oldal.

⁷ 1995. évi LXVI. törvény

Nem elegendő viszont az anyakönyvek adattartalma abban az esetben, ha a családja történetére kíváncsi kutató a részletek iránt is érdeklődne. Ez esetben további források bevonása szükséges.

Egészségügyi dokumentáció: lehetőségek és korlátok

Bár fordított esetben, tehát az egészségügyben, különösen genetikai eredetű betegségek, rendellenességek feltárásánál nagyon is fontos a családi háttér ismerete,⁸ az egészségügyi dokumentáció két fontos okból nem tartozik kifejezetten azok közé az iratok közé, amelyeket az átlagos családtörténet-kutató felhasznál az adatgyűjtéshez. Egyrészt a szenzitív adatok hozzáférhetősége korlátozott, másrészt az egészségügyi dokumentáció fennmaradásának lehetősége is kétséges.

Az 1997. évi XLVII. törvény⁹ szerint az iratképzőnél a zárójelentéseket 50, a képalkotó diagnosztikai eljárással készült felvételeket 10, az egyéb egészségügyi dokumentációt pedig 30 évig kell megőrizni.

Ezt követően válnak selejtezhetővé az iratok, kivéve az illetékes levéltár által tudományos jelentőségűnek nyilvánított egészségügyi dokumentációt, amely tartós levéltári megőrzésbe kerülhet.

Ez a szabályozás – a tudományos jelentőségű egészségügyi dokumentáció levéltári illetékességének kérdésétől eltekintve – csaknem 30 éve ad keretet az egészségügyi intézmények legnagyobb mennyiségben képződő iratainak megőrzéséhez. Az ezt megelőző évek gyakorlata azonban nagyon változó képet mutat.

A századfordulós viszonyokra a kórházigazgatói utasítások segítségével nyílik rálátásunk. Ilyen maradt fenn például a Szent Rókus Kórház iratanyagában.¹⁰ Az említett dokumentumok a kórtörténeteknek mindössze három évre terjedő megőrzését írják elő. Kevés kivételtől eltekintve – ami elsősorban tudományos kutatásnak, illetve orvosi érdeklődésnek köszönhető – nincs is tudomásunk az ezt megelőző időkből kórdokumentáció fennmaradásáról.

Hasonlóan töredékes a 20. század első felének dokumentációja. A korábbi évtizedekben ebből az időszakból kis mennyiségű egészségügyi dokumentáció került a BFL-be, az újabb átvételek pedig szerencsésen jó állapotban fennmaradt, kórházi pincékben, padlásokon lappangó iratok felfedezésének köszönhetőek. Hangsúlyozni kell az iratok esetleges voltát, a teljes dokumentációhoz képest kis mennyiség került, kerülhetett levéltári őrizetbe.¹¹

A 20. század második felének egészségügyre vonatkozó iratértékelési problémáit részletesen ismertettük a BFL egészségügyi iratok gyűjtését célzó koncepciójának be-

⁸ Öröklődik a hajlam például egyes daganatos megbetegedésekre, a sarlósejtes vérszegénységre, cisztás fibrózisra, Parkinson-kórra, Huntington-kórra.

⁹ 1997. évi XLVII. törvény

¹⁰ BFL VIII.1102.a 53. nd. 1.

¹¹ Az egészségügyi intézményekben fennmaradt és őrzött iratok mennyiségét korszakonkénti bontásban ld. Fehér-Horváth, 2009. 40.

mutatásakor.¹² Az 1997. évi törvényi szabályozás megszületését megelőzően többször változtak a megőrzési idők. Az egészségügyi dokumentáció megőrzésének lehetőségei ugyancsak számos megoldandó problémát adtak a szakmának, megnyugtató szabályozás viszont sokáig nem született. Így aztán a szocialista évtizedekben nem is volt jellemző egészségügyi dokumentáció levéltári átvétele.

Az 1997. évi XLVII. törvény a megőrzési idők szabályozásán túl rendelkezett a marandó értékű egészségügyi dokumentáció levéltárba adásáról is, eredetileg a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár illetékességébe utalva a törvényi megfogalmazásban „tudományos jelentőségűnek” (legyen bármi is az, hiszen nem definiálták, mi számít tudományos jelentőségűnek) ítélt egészségügyi dokumentációt, és csak egy 2017-es törvénymódosítás tette lehetővé ismét a közlevéltáraknak a működési iratokon túl egészségügyi tárgyú iratok átvételét. A BFL-ben ezt követően fel is lendült az egészségügyi tárgyú iratok átvétele, amelyek közül is leginkább a szülészeti dokumentáció vált népszerűvé a hozzánk forduló ügyfelek, kutatók körében.

Probléma, hogy az irattípussal együtt járó változatos kutatói igényeknek nem tud teljes mértékben megfelelni a levéltár. Olyan mennyiségű irat képződik az egészségügyi intézményekben, hogy abból kizárólag mintavétellel lehetséges átvenni egy-egy kutatásra érdemes irategyüttest.¹³ A mintavétel esetén igyekszünk figyelembe venni kiemelt eseményeket, terápiás eljárásokat, amelyek későbbi orvostörténeti kutatások szempontjából hasznosak lehetnek, az egyén történetének feltárásához viszont nem feltétlenül tudnak adatot szolgáltatni az így átvett és megőrzött források. A kórlapok mellett nyilvántartókönyvek átvételére is törekszünk, amelyek ugyan kevesebb adattal szolgálnak, de teljesebb körű átvételük lehetséges, mint az egyes betegellátó osztályok tömegesen képződő kórlapállományának. Mindkét típusban történtek már sikeres keresések, ami nagyban hozzájárult régóta függőben lévő családi rejtélyek megoldásához.

A következő táblázatban a BFL egészségügyi dokumentációt tartalmazó intézményi fondjai szerepelnek. A kutatható iratok köre folyamatosan bővül a már említett koncepció alapján történő irátátvételeknek és feldolgozásnak köszönhetően.

A táblázatból kitűnik, hogy alapvetően 20. századi, azon belül is 1945 utáni iratanyagok levéltári átvétele történik, ezek maradtak fenn az intézményeknél, az ennél korábbiak túlnyomórészt nyilvántartókönyvek. Az intézmények jellegét tekintve a kórházak dominálnak, amelyek mindig is értékhatár feletti iratképzőnek minősültek.¹⁴ Megtalálhatók még bőr- és nemibeteg-gondozók, ideggondozók, rendelőintézetek, szülőotthonok iratai is. Ezek azonban a valamikori intézményi hálózat csak kis részét jelentik.

¹² Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi, 2023; Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi, 2024.

¹³ A tömegesen képződő kórlapok megőrzésének problematikájával különféle szakmai anyagok foglalkoztak az utóbbi években. Ld. Fehér–Horváth, 2009; Sasfi, 2020; Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi, 2023; Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi 2024.

¹⁴ Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi, 2023. 37–39.

A BFL egészségügyi dokumentációt tartalmazó intézményi fondjai

Jelzet	Megnevezés	Évkör	Egészségügyi dokumentáció jellege
BFL VIII.1101.c	Budapest Székesfőváros István Közkórház iratai	1908–1933	Szülészeti és nőgyógyászati naplók, kórlapok
BFL VIII.1102.c	Budapest Székesfőváros Rókus Közkórház iratai	1798–1956	Betegfelvételi és halotti törzskönyvek, műtési naplók, boncolási jegyzőkönyvek, több osztály kórlapjai
BFL VIII.1103.c	Budapest Székesfőváros János Közkórház és jogutódai iratai	1904–1985	Betegfelvételi és halotti nyilvántartások, műtési naplók, több osztály kórlapjai
BFL VIII.1108.b, d	Budapest Angyalföldi Állami Elme és Ideggyógyintézet iratai	1884–1968	Betegfelvételi és halotti törzskönyvek, ambulánsnaplók, elmebetegek kórrajzai
BFL VIII.1110.b	Magyar Királyi Állami Hadigondozó Gyógyintézet iratai	1946–1950	Gondozotti törzslapok
BFL VIII.1112	Magánalkalmazottak Biztosító Intézete Házassági Tanácsadó törzskönyvei	1941–1948	Vizsgálati törzskönyvek
BFL VIII.1115	Irgalmas Rend Nyilvános Jellegű Budapesti Kórházának iratai	1742–1943	Betegfelvételi és halotti törzskönyvek, egyéb nyilvántartókönyvek, elmebetegek kórlapjai és nőgyógyászati kórlapok
BFL VIII.1130	A Magánalkalmazottak Biztosító Intézete Nemi-beteg-gondozójának törzskönyvei	1945–1948	Vizsgálati törzskönyvek
BFL VIII.1141	Budapest VIII. Kerület Tanácsa Ideggondozó Intézet iratai	1947–1992	Gondozotti kartonok
BFL VIII.1142	Budapest VIII. Kerület Tanácsa Bőr- és Nemibeteg-gondozó Intézet iratai	1950 (kb.) –1960 (kb.)	Gondozotti kartonok
BFL VIII.1143	Budapest XX. kerületi Bőr- és Nemibeteg-gondozó Intézet iratai	1940 (kb.) –1960 (kb.)	Gondozotti kartonok

Jelzet	Megnevezés	Évkör	Egészségügyi dokumentáció jellege
BFL VIII.1144	Pesterzsébet Város Szülő- és Nőbeteg Otthona és jogutódai iratai	1945–1970	Szülészeti és nőgyógyászati kórlapok
BFL VIII.1145	Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ iratai	1955–1963	Kondicionáló, exitált újszülöttek kórlapjai
BFL VIII.1146	Balassa János Kórház iratai	1947–1985	Műtési naplók, több osztály kórlapjai
BFL VIII.1150	Kékgolyó utcai Állami Kórház (korábban: Posztás Alapítványi Kórház) iratai	1950–1952	Szülészeti és nőgyógyászati kórlapok
BFL VIII.1151	Kun utcai (Kállai Éva) Kórház iratai	1925–1992	Betegnyilvántartó könyvek, égésplastikai kórlapok
BFL VIII.1152	Telepy utcai Kórház iratai	1911–1932	Betegfelvételi és halotti törzskönyvek, egyéb nyilvántartókönyvek
BFL VIII.1153	Szent László Kórház iratai	1950–1991	Fertőzőbetegek kórlapjai
BFL VIII.1154.b	Bajcsy-Zsilinszky Kórház és Rendelőintézet iratai	1932–1980	Betegfelvételi és halotti törzskönyvek, műtési naplók, egyéb nyilvántartókönyvek, több osztály kórlapjai
BFL VIII.1155.b	Gizella Szülőotthon iratai	1929–1951	Szülészeti naplók
BFL VIII.1156	Paula Szülőotthon iratai	1927–1955	Szülészeti, nőgyógyászati naplók
BFL VIII.1158	Péterfy Sándor utcai Kórház iratai	1951–1977	Szülészeti, műtési naplók, abortuszról felvettjegyzőkönyvek
BFL VIII.1159	Szent Imre Kórház és jogelődjei iratai	1950–2011	Több osztály kórlapjai, boncjegyzőkönyvek
BFL VIII.1160	XXII. Kerületi Tanács Egyesített Kórházak Anyaotthona (Jókai Szülőotthon) iratai	1968–1970	Szülészeti kórlapok
BFL VIII.1161	Gyáli úti (Merényi Gusztáv) Kórház iratai	1957–1993	Boncjegyzőkönyvek, több osztály kórlapjai
BFL VIII.1165	Kispesti Egészségügyi Intézet és jogelődjei iratai	1950–1973	Tüdő- és idegbetegek gondozási lapjai
BFL VIII.1169	XX. Kerületi Tanács VB Gyermekkórháza iratai	1965–1978	Újszülött betegkezelési könyvek

Más intézmények iratait illetően is van valamilyen szintű rálátásunk az egészségügyi iratok megőrzésére. A közelmúltban jelent meg a Magyar Nemzeti Levéltár vármegyei tagintézményeinek gyakorlatát vizsgáló tanulmány a Levéltári Szemlében,¹⁵ amely az ország számos vármegyéjében tekintette át az egészségügyi jellegű iratok gyűjtését. Megállapítható, hogy kevés intézményi anyag áll rendelkezésre, ami így nem tükrözi teljesen a helyi intézményrendszert, egészségügyi dokumentációt tekintve pedig leginkább a nyilvántartókönyvekre korlátozódik. Működési iratok több kórházból kerültek be a levéltárakba megőrzésre, de ez genealógiai kutatás esetén inkább egészségügyi dolgozókra vonatkozóan nyújthat segítséget, azt is korlátozott mértékben.

Egészségügyi személyzetre vonatkozó, valamint töredékes betegdokumentáció található a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Adattár gyűjteményében,¹⁶ egyetemi klinikákra vonatkozóan pedig a Semmelweis Egyetem Központi Levéltárában.¹⁷ Egyházi levéltárakba is kerülhetett egészségügyi dokumentáció, ilyen található például a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában a Bethesda Gyermekkórházra vonatkozóan.¹⁸

Jogutód nélkül megszűnt egészségügyi intézmények iratai kerültek az Országos Kórház Főigazgatóság (OKFŐ) őrizetébe.¹⁹ Négy kórház, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet,²⁰ az Országos Gyógyintézeti Központ,²¹ a Svábhegyi Országos Gyermekallergiái, Pulmonológiai és Fejlődésneurológiai Intézet,²² valamint a Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ egészségügyi dokumentációját őrzi az OKFŐ, köztük az egykori Lipótmezei Elmegyógyintézet kórrajzait. 2020 óta az OKFŐ-nél helyezik el a jogutód nélkül megszűnt egészségügyi szolgáltatók, így például a háziorvosok kartonjait is.²³

Végül szót kell ejteni a megőrzési időn belüli egészségügyi dokumentáció helyzetéről is: a sokak által keresett iratanyag elsősorban az ellátó intézménynél vagy annak jogutódjánál keresendő. A kórházak már felkészültek az adatszolgáltatásra, a legtöbb intézményi honlapon részletes tájékoztató található az egészségügyi dokumentáció kikérésének lehetőségeiről. Itt szintén a szülészeti anyagok a legnépszerűbbek, ennek köszönhetően több intézmény 50 éven túl is megőrizte ezt a típusú kórdokumentációt.

¹⁵ Bodor, 2025.

¹⁶ <https://semmelweismuseum.hu/adattari-fondjegyzek/> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

¹⁷ <https://semmelweis.hu/leveltar/sote-leveltar/a-sote-leveltar-szerkezete/> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

¹⁸ <https://zsinatileveltar.hu/tartalom/20-fond-bethesda-korhaz-iratai> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

¹⁹ https://okfo.gov.hu/Szakmai_informaciok/Szolgalatasok/A_jogutod_nelkul_megszunt_egeszsegugyi_intezmenyek_es_szolgalatok_dokumentacioi_EKI_/jogutod-nelkul-megszunt-egeszsegugyi-intezmenyek-dokumentacioi (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

²⁰ Korábban Lipótmezei Elmegyógyintézet.

²¹ Korábban Szabolcs utcai Kórház.

²² Korábban Szabadsághegyi Gyermekszanatórium.

²³ https://okfo.gov.hu/Szakmai_informaciok/Szolgalatasok/A_jogutod_nelkul_megszunt_egeszsegugyi_intezmenyek_es_szolgalatok_dokumentacioi_EKI_/jogutod-nelkul-megszunt-egeszsegugyi-szolgalatok-egeszsegugyi-dokumentacioi (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

Az egészségügyi tárgyú iratok adattartalma és hasznosíthatósága a genealógiai kutatásban

Az 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről az egészségügyi dokumentációt így definiálja: „az egészségügyi szolgáltatás során az egészségügyi dolgozó tudomására jutó, a beteg kezelésével kapcsolatos egészségügyi és személyazonosító adatokat tartalmazó feljegyzés, nyilvántartás vagy bármilyen más módon rögzített adat, függetlenül annak hordozójától vagy formájától.”²⁴

Ugyanezen törvény 136. §-ának 2–3. pontja részletezi, milyen adatok keletkezhetnek, illetve keletkeznek kötelező jelleggel betegellátás kapcsán:

„(2) Az egészségügyi dokumentációban fel kell tüntetni

- a) a betegnek az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló törvényben meghatározott személyazonosító adatait,
 - b) cselekvőképes beteg esetén az értesítendő személy, valamint – ha a beteg kéri – a támogatott döntéshozatalról szóló törvény szerinti támogató nevét, lakcímét, elérhetőségét, továbbá kiskorú, illetve a cselekvőképességet részlegesen vagy teljesen korlátozó gondnokság alatt álló beteg esetében a törvényes képviselő nevét, lakcímét, elérhetőségét,
 - c) a kórelőzményt, a kórtörténetet,
 - d) az első vizsgálat eredményét,
 - e) a diagnózist és a gyógykezelési tervet megalapozó vizsgálati eredményeket, a vizsgálatok elvégzésének időpontját,
 - f) az ellátást indokoló betegség megnevezését, a kialakulásának alapjául szolgáló betegséget, a kísérőbetegségeket és szövődményeket,
 - g) egyéb, az ellátást közvetlenül nem indokoló betegség, illetve a kockázati tényezők megnevezését,
 - h) az elvégzett beavatkozások idejét és azok eredményét,
 - i) a gyógyszeres és egyéb terápiát, annak eredményét,
 - j) a beteg gyógyszer-túlérzékenységeire vonatkozó adatokat,
 - k) a bejegyzést tévő egészségügyi dolgozó nevét és a bejegyzés időpontját,
 - l) a betegnek, illetőleg tájékoztatásra jogosult más személynek nyújtott tájékoztatás tartalmának rögzítését,
 - m) a beleegyezés [15. § (3) bekezdés], illetve visszautasítás (20–23. §) tényét, valamint ezek időpontját,
 - n) minden olyan egyéb adatot és tényt, amely a beteg gyógyulására befolyással lehet.
- (3) Az egészségügyi dokumentáció részeként meg kell őrizni:
- a) az egyes vizsgálatokról készült leleteket,
 - b) a gyógykezelés és a konzílium során keletkezett iratokat,
 - c) az ápolási dokumentációt,

²⁴ 1997. évi CLIV. törvény

- d) a képalkotó diagnosztikus eljárások felvételeit, valamint
- e) a beteg testéből kivett szövetmintákat.”

Igen szerteágazó tehát a megjelenítendő adatok köre. Az adatok vezetése ma már digitálisan történik, kötelező jelleggel feltöltendő az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Tér (EESZT) felületeire, ahol mind az egészségügyi dolgozók, mind a betegek – meghatározott jogok szerint – hozzáférnek. Intézményeknél egyelőre a papíralapú megőrzés jellemző.

Történeti iratok esetében is alapvetően előre meghatározott adattartalmú dokumentumokról beszélhetünk. A 19. század első feléből fennmaradt, kis mennyiségű egészségügyi dokumentáció²⁵ még szabadszöveges, a század második feléből meglévő betegfelvételi, halotti nyilvántartások, kórdokumentáció felvétele már előrenyomtatott könyvekbe, lapokra történt, amelyek kötelező jellegű pontos vezetését az igazgatóorvosi utasítások is alátámasztják.²⁶ A fővárosi kórházigazgatósági rendszer 19. század végi kiépülésével még inkább megnőtt az igény az egységes dokumentáció-vezetésre.

A betegnyilvántartási könyvek, törzslapok és kórlapok adattartalma, részletessége nemcsak dokumentumtípusonként, de intézményenként, sőt intézményen belül, az orvos/orvosírnok alaposságától függően is mutat eltéréseket. Általánosságban az alábbi adatokat tartalmazzák:

A *nyilvántartókönyvek* kevés kivételtől eltekintve az anyakönyvekhez hasonlóan kizárólag alapadatokat közölnek. Betegfelvételi könyv esetében ezek a betegfelvételi szám, a felvétel napja, a beteg neve, betegsége, az ápolási osztály neve, az elbocsátás jellege; ritkább esetben a beteg kora, vallása, családi állapota, foglalkozása, születési helye és megjegyzések kerülnek rá a nyilvántartásra. Gyakran viszont inkább az a jellemző, hogy hiányosan töltötték ki a rovatokat. A halotti nyilvántartások ehhez hasonlóan csak a legfontosabb adatokat rejtik, további információt a halál okának feltüntetése adhat.

Az *osztályos naplók* ennél bővebb adattartalmúak. A betegfelvételi vagy fejlapszám mellett feltüntetik benne a páciensek nevét, családi állapotát, foglalkozását, lakcímét, születési helyét, idejét, a betegfelvétel és elbocsátás idejét (átvétel vagy áttét esetében a küldő vagy fogadó intézményt, osztályt), az ápolási napok számát, a betegség megnevezését, a gyógykezelést, műtéti beavatkozást, az elbocsátáskori állapotot, esetleges megjegyzéseket.

Legtöbb információval a *kórlapok* szolgálnak, amelyek a fentebb idézett alapadatokon túl az adott ellátási eset teljes dokumentációját tartalmazzák. Ilyenek az anamnézis, azaz a betegre és családjára vonatkozó adatok, amelyek összefüggésben állhatnak adott betegségével; az elvégzett vizsgálatok leletei, a beutalók, a gyógyszerek adatai, a kezelések, műtétek, a betegség lefolyása. A kórlapok ívein gyakran további személyes adatok is feltűnnek: foglalkozás, munkahely, közvetlen rokonságra vonatkozó információk, lakhatási körülmények, bevétel. Ezek miatt alkalmas a forrás családtörténet-íráshoz való

²⁵ Ilyen maradt fenn töredékesen a Régi Szent János Kórház anyagából. BFL VIII.1103.c.1 1. nd.

²⁶ BFL VIII.1102.a 53. nd. 17.

felhasználásra, hiszen számos, genealógiai témájú adatot tartalmaz. Lehetőség szerint a gyűjtőterületi munka során törekszünk arra, hogy kiemelt egészségügyi események dokumentálva legyenek, így például történt iratátvétel a Szent László Kórház járványos gyermekbénulásos eseteiből vagy az égési eseteket kezelő Kun utcai (Kállai Éva) Kórházból.

A felsorolt irattípusok mindegyike feltűnik a BFL intézményi fondjaiban, azonban az, hogy az egyes fondok milyen jellegű iratokat tartalmaznak, nem egységes. Van, ahol kizárólag nyilvántartókönyvek maradtak fenn és kerülhettek levéltári őrizetbe, máshol éppen fordítva, a kórlapok rendelkezésre állnak, de a hozzájuk tartozó nyilvántartások már nem.

A táblázatból kitűnik, hogy különleges, ma már nem létező intézmények iratai is megtalálhatók a levéltár gyűjteményében, mint például a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI) Házassági Tanácsadójának törzskönyvei.²⁷ A mindössze néhány évig működő tanácsadó a MABI tagjainak házasságkötés előtti egészségügyi felmérését végezte. Érdekessége, hogy a vizsgált személyek közvetlen rokonságának egészségügyi adataira is kitér, így megtudható belőle, hogy jellemzők-e a családban krónikus betegségek, a rák, mekkora a gyermekhalandóság stb. Olyan információkat közöl a családról, ami máshonnan jó eséllyel nem ismerhető meg.

Kutatók közti népszerűség tekintetében a *szülészeti dokumentáció* emelkedik ki. Szerencsés módon, szórványosan ugyan, de a 20. század elejétől rendelkezésre állnak ilyen kötetek például a Szent István Kórház iratanyagában.²⁸ A század első felében naplókba rendezetten, később különálló kórlapokon részletes információk találhatók az anya származására, vallására, családi állapotára, korábbi terhességeire, az éppen aktuális terhesség és a szülés lefolyására, valamint a született gyermekre vonatkozóan is.

Gazdag adattartalma miatt az egészségügyi dokumentáció kiegészítő forrása lehet a családtörténeti kutatásoknak. Egyrészt olyan alapadatok, mint a beteg születési helye, ideje, szülők, házastárs neve derülhetnek ki, ami hiányzó anyakönyvi bejegyzés esetén új lendületet adhat a kutatásnak. Megismerhető belőle a beteg foglalkozása, vagyoni helyzete, lakhatási körülményei, ami már mélyebb szinten segít megismerni az őst. Végezetül olyan különleges adatokat is kínál, amelyek máshonnan nem vagy csak részben ismerhetők meg: előfordul-e krónikus vagy örökletes betegség a családban, jellemző-e idegbetegség, szenvedélybetegség, történt-e vetélés, koraszülés stb. Megjelennek a beteg küllemére, megjelenésére, fizikai tulajdonságaira utaló információk, megtudható az illető magassága, testalkata is.

Az utóbbi években láthatóan a kutatók is észlelik az e forrástípusban rejlő lehetőségeket. Tömeges megkeresések nincsenek, de érezhetően nő azoknak a száma, akik kifejezetten saját magukra vagy felmenőjükre vonatkozóan keresnek egészségügyi adatot. A saját adatok között a születésre vonatkozó információk emelhetők ki, felmenők esetében pedig elsősorban a halál körülményeinek tisztázása érdekében gondolkodnak a kutatók egészségügyi forrásban.

²⁷ BFL VIII.1112

²⁸ BFL VIII.1101.c

Összegzés

Jelenleg a levéltárakban igen kis mennyiségű kórdokumentáció található. Mintavétellel, alapvetően orvostörténeti dokumentációs céllal történik átvétel, teljes fennmaradásuk terjedelmi okokból nem lehetséges. Ezért a megőrzési időn túli egészségügyi iratokban történő kutatás, illetve várt találat esetleges, ám az elmúlt évek tapasztalata mutatja, hogy nem teljesen lehetetlen vállalkozás ebben az irányban is kereséseket folytatni, különösen, ha ismert a családban az orvosi kezelés ténye.

Bár a kórlapok sokszínű információkat tartalmaznak, alapvetően a szülés, születés körülményeinek ismerete foglalkoztatja a legtöbb érdeklődőt. A már évek óta érkező, horoszkópkészítéshez kapcsolódó, pontos születési időre vonatkozó megkeresések²⁹ mellett önismereti okból vagy épp a felmenők mélyebb megismerése érdekében felkapottabbak ezek a dokumentumtípusok. Ez nem jelenti azt, hogy jelentősebb kutatói igény hosszú távon kizárólag ezekre az iratokra mutakozhat. Az orvostörténettel, társadalomtörténettel foglalkozók érdeklődési köre szerteágazó. Az egészségügyi dokumentáció vezetésében beálló változások pedig azt mutatják, hogy egyre szélesebb a kötelezően felvitt adatok köre, ami pedig többek között a családtörténet-kutatóknak is kedvez.

A hosszú távú megőrzés mintavétellel történő biztosítotttsága, valamint az egészségügyi adatok korlátozott kutathatósága miatt ez a forrástípus a genealógia kiegészítő forrása lehet. Segíthet átlendülni egy adathiány okozta holtpontra vagy feltárni a már fellelt ős korábban nem ismert oldalát.

Levéltári források és szakirodalom

BFL = Budapest Főváros Levéltára

VIII.1101 = Budapest Székesfőváros István Közkórház iratai

VIII.1102 = Budapest Székesfőváros Rókus Közkórház iratai

VIII.1103 = Budapest Székesfőváros János Közkórház és jogutódai iratai

VIII.1108 = Budapest Angyalföldi Állami Elme és Ideggyógyintézet iratai

VIII.1110 = Magyar Királyi Állami Hadigondozó Gyógyintézet iratai

VIII.1112 = Magánalkalmazottak Biztosító Intézete Házassági Tanácsadó törzskönyvei

VIII.1115 = Irgalmas Rend Nyilvános Jellegű Budapesti Kórházának iratai

VIII.1130 = A Magánalkalmazottak Biztosító Intézete Nemibeteg gondozójának törzskönyvei

VIII.1141 = Budapest VIII. Kerület Tanácsa Ideggondozó Intézet iratai

VIII.1142 = Budapest VIII. Kerület Tanácsa Bőr- és Nemibeteg gondozó Intézet iratai

VIII.1143 = Budapest XX. kerületi Bőr- és Nemibeteg gondozó Intézet iratai

²⁹ Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023: 44.

- VIII.1144 = Pesterzsébet Város Szülő- és Nőbeteg Otthona és jogutódai iratai
VIII.1145 = Schöpf-Merei Ágost Kórház és Anyavédelmi Központ iratai
VIII.1146 = Balassa János Kórház iratai
VIII.1150 = Kékgolyó utcai Állami Kórház
(korábban: Postás Alapítványi Kórház) iratai
VIII.1151 = Kun utcai (Kállai Éva) Kórház iratai
VIII.1152 = Telepy utcai Kórház iratai
VIII.1153 = Szent László Kórház iratai
VIII.1154 = Bajcsy-Zsilinszky Kórház és Rendelőintézet iratai
VIII.1155 = Gizella Szülőotthon iratai
VIII.1156 = Paula Szülőotthon iratai
VIII.1158 = Péterfy Sándor utcai Kórház iratai
VIII.1159 = Szent Imre Kórház és jogelődei iratai
VIII.1160 = XXII. Kerületi Tanács Egyesített Kórházak Anyaotthona
(Jókai Szülőotthon) iratai
VIII.1161 = XXII. Kerületi Tanács Egyesített Kórházak Anyaotthona
(Jókai Szülőotthon) iratai
VIII.1165 = Kispesti Egészségügyi Intézet és jogelődei iratai
VIII.1169 = XX. Kerületi Tanács VB Gyermekkórháza iratai

Bodor, 2025 = Bodor Gergely: Egészségügyi intézmények iratainak gyűjtése és levéltári feldolgozása a vármegyei levéltárakban. *Levéltári Szemle*, 2025. 2. sz. 21–38.

Fehér–Horváth, 2009 = Fehér Csaba – Horváth J. András: Egy irattípus krónikus állapotban: a kórlapok. *Levéltári Szemle*, 2009. 2. sz. 33–51.

Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi, 2023 = Koltai Gábor – Ogoljuk-Berzsenyi Anett: Maradandó értékű egészségügy iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban I. *Levéltári Szemle*, 2023. 4. sz. 33–46.

Koltai–Ogoljuk-Berzsenyi, 2024 = Koltai Gábor – Ogoljuk-Berzsenyi Anett: Maradandó értékű egészségügy iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban II. *Levéltári Szemle*, 2024. 1. sz. 5–26.

Sasfi, 2020 = Sasfi Csaba: Egészségügyi dokumentáció mint a levéltáros szakma (egyik) nagy kihívása. *Levéltári Szemle*, 2020. 1–2. sz. 123–146.

Online tartalmak

MNL adatbázisok gyűjteménye családtörténet-kutatáshoz.

<https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/csaladtortenet> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

A BFL kutatói tájékoztatója.

<https://bparchiv.hu/ugyfeleknek-kutatoknak/kutatoknak/> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

Az MNL genealógiai tájékoztatója.

https://mnl.gov.hu/mnl/ol/genealogiai_tajekoztato (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Adattárának fondjegyzéke.

<https://semmelweismuseum.hu/adattari-fondjegyzek/> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

A Semmelweis Egyetem Központi Levéltárának segédletei.

<https://semmelweis.hu/leveltar/sote-leveltar/a-sote-leveltar-szerkezete/> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának fondjegyzéke.

<https://zsinatileveltar.hu/tartalom/zsinati-leveltar-fondjegyzeke> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

Az Országos Kórházi Főigazgatóság jogutód nélkül megszűnt egészségügyi intézmények és szolgáltatók irataira vonatkozó tájékoztatói.

https://okfo.gov.hu/Szakmai_informaciok/Szolgaltatasok/A_jogutod_nelkul_megszunt_egeszsegugyi_intezmenyek_es_szolgaltatok_dokumentacioi_EKI_jogutod-nelkul-megszunt-egeszsegugyi-intezmenyek-dokumentacioi (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

Jogszabályok

1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500066.tv> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

1997. évi XLVII. törvény az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700047.tv> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000001.tv> (A letöltés ideje: 2025. július 30.)

Kőfalviné Ónodi Márta

Tárogatóhang – Levéltári kották lemezfelvételen

A levéltárak régóta törekednek arra, hogy változatos fórumokon mutassák be gyűjteményeik tartalmi vagy formai szempontok szerint legérdekesebb, leglátványosabb kincseit. Az elkötelezett levéltárosok hagyományos és virtuális kiállításokon, nyomtatott és online elérhető publikációs felületeken, tudományos és ismeretterjesztő konferenciákon tárják a nagyközönség elé az archívumok jelentősnek, izgalmasnak vagy mutatósnak ítélt darabjait. A publikum számos különleges dokumentummal találkozhatott eddig: a köztudatban élő tipikus levéltári iratfajtáktól, a középkori pecsétes, címeres oklevelektől és a kézzel vagy géppel írt jegyzőkönyvektől kezdve a térképeken, tervrajzokon, fényképeken át a plakátokig, röplapokig, képeslapokig, gyászjelentésekig, sőt pecsétnyomókig bezárólag sok minden előtérbe került már. A levéltári környezet egyik szokatlanabb dokumentumtípusáról, a kézírásos, illetve nyomtatott kottákról azonban eddig kevés szó esett. Az pedig kiváltképpen kuriózumnak számít, ha egy levéltárban őrzött, unikális, kézíratos zeneműről lemezre rögzített hangfelvétel is készül.

A Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára Kiskunfélegyházi Részlegének több gyűjteményében található zenei jegyzetek: előfordulnak levél iratmellékleteként, egyházi oktatáshoz kapcsolódó iratanyagban, dalosköri dokumentumok között, továbbá külön törzsegység tartalmazza Haubner Károly dalköltő nyomtatásban megjelent, illetve kézzel írt kottáit. Mindezek mellett a könyvtári állomány szintén rejt egy ilyen jellegű kincset: Boczonádi Szabó Imre (1847–1933) zeneszerző, operaénekes, méhész „Édes Ilona leányának” dedikált kottáskönyvét. A 96 számozott oldalon, majdnem 100 dalt tartalmazó kézzel írt könyvecskét 1972-ben adta át a néhai zeneszerző Budapesten élő lánya, özv. Halmágyi Józsefné Boczonádi Szabó Ilona a félegyházi levéltárnak.¹ A kötetet és a benne szereplő dallamokat sokáig nem vizsgálta meg senki szakértő szemmel, azok „felfedezésére” egészen 2021-ig kellett várni. Mielőtt azonban a kottáskönyvet részletesen bemutatnánk, essen szó annak szerzőjéről, a színes életutat magáénak mondható id. Boczonádi Szabó Imréről, akinek neve egyes forrásokban Boconádi, illetve B. Szabó Imre alakban is előfordul.

A zeneszerző

A kiskunfélegyházi helytörténetben a Boczonádi Szabó család sokrétű, szerteágazó tevékenysége és kiterjedt kapcsolati hálója révén ismert. A família őse, Szabó István

¹ Sajtos, 1972.

(1684–1774) a Heves megyei Boconádról származott, innen ered a megkülönböztető előnév. A család több nemzedéken át jelentős személyeket adott Kiskunfélegyházának, akik meghatározó szerepet vállaltak a város vezetésében és társadalmi életében.² A zeneszerző Boczonádi Szabó Imre apja, János (1805–1876) például a város főbírói tisztségét viselte 1847–1848-ban.³ Fiát, Imrét 1847. november 9-én keresztelték meg Félegyházán. Elemi iskolába – még előnév nélkül, csak Szabó Imreként – szülővárosában járt, közép-fokú tanulmányait Kecskeméten, Budapesten és Esztergomban folytatta.⁴ A felső négy osztályt ez utóbbi településen végezte, a nyolcadik évfolyamon vonós hangszereken is tanult játszani.⁵ 1868-ban jogi tanulmányokat kezdett.⁶ Egyetemi évei alatt – szülei tudta nélkül – a Nemzeti Színházi Tanoda opera szakát is látogatta, és sikerrel elvégezte. 1873-ban a Nemzeti Színház szólóénekesé lett, majd két év múlva a kolozsvári Nemzeti Színházhoz szerződött első tenoristának. 1896-ban Budapestre került az Operaház tagjaként, ahol 1908-ig számos dalműben játszott.⁷ Közben verseket írt, megzenésítette más szerzők költeményeit, néhány műve nyomtatásban is megjelent. Kuruc kori stílusban készült dallamai olyan népszerűek voltak, hogy Rákóczi hamvainak Kassán történt végső nyugalomra helyezésekor, 1906-ban előadták azokat.⁸ Az 1880–90-es években bekapcsolódott szülővárosa daloskörü tevékenységébe, aktívan részt vett minden ilyen irányú helyi kezdeményezésben.⁹

A művészi sikerek azonban életművének csak egyik aspektusát jelentették. Nagyon jelentős érdemeket szerzett a mezőgazdaság speciális ágában: családi birtokán 1885-től foglalkozott méhészettel, önképzés útján fejlődött kiváló méhésszé. Kaptárüzemet állított fel és megindította a Méhészet című folyóiratot. A méhek élete című könyve három kiadást ért meg. Munkája forradalminak számított a méhészet terén, hiszen a vándorkaptár bevezetése (Boczonádi-féle kaptár) és a nagyüzemi méhészkedés megindítása hazánkban az ő nevéhez fűződik.¹⁰ Emlékét a méhésztársadalom aktívan ápolja, tiszteletére 2004-ben emléktáblát avattak a Kiskun Múzeum udvarán, szakírói tevékenysége elismeréseként 2014-ben nevét viselő vándordíjat alapítottak.¹¹

² MNL-BKVL-XIV.90. VTA/239., VTA/240.

³ Iványosi, 1985: 558.

⁴ MNL-BKVL-VIII.314. Iskolai anyakönyvek 1855/56–1858/59. Az 1855/56-os tanévben a II. osztályosok, a következő tanévben a III. osztályosok között szerepelt. Az 1857/58-as tanévben kimaradt a IV. osztály második félévében, de az egész osztályt újra járta a következő tanévben. Apja foglalkozását először hivatalnokként, majd adószedőként, utóbb tanácsnokként tüntették fel. A gimnáziumi tanulmányok helyét a következő forrás nevesíti: Für – Pintér, 1987: 235–237.

⁵ Értesítvény 1864/65: 30.; 1866/1867: 19.; 1867/68: 9., 22.

⁶ Almanach 1868/69 30., 1869/70 31., 1870/71 34., 1871/72 70.

⁷ Opera Digitár <https://digital.opera.hu/szemely/szabo-imre/15478/> (A megtekintés ideje: 2025. június 13.). Neve 1908-ig szerepel az adatbázisban, bár a különböző életrajzi lexikonok szerint 1905-ben hagyott fel végleg a színpadi játékkal. Für – Pintér, 1987: 236.; Kenyeres, 1981 I.: 225.; Révai, 1935 XXI.: 162.

⁸ Für–Pintér, 1987: 235.

⁹ MNL-BKVL-XIV.90. VTA/239., VTA/240.

¹⁰ Barna, 1982: 162.

¹¹ Emléktábla-avatás, 2004.; Kitüntetés, 2014.

Feleségével, Réthey Prikkel Mária Irmával több gyermekük született. Imre fiuk bekapcsolódott a politikai életbe, de folytatta apja dalszerzői és méhészeti tevékenységét is. A legkisebb lány, Ilona 1893-ban született, az édesapa 1930-ban neki ajánlotta az összegyűjtött zeneműveit. Id. Boczonádi Szabó Imre 85 éves korában, 1933. február 4-én hunyt el Újpesten; végső nyughelye a félegyházi Alsótemetőben lévő családi sírkertben található.

A kottáskönyv

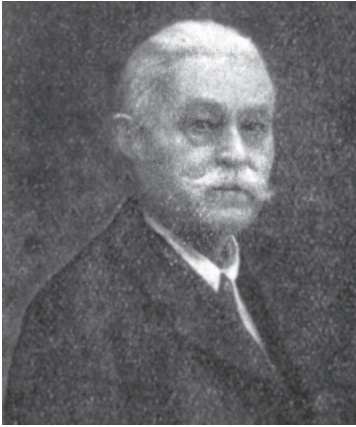
Az 1972-ig az örökös, Boczonádi Szabó Ilona tulajdonát képező, B5-ös méretű kottáskönyvet a zeneszerző valószínűleg utólag kötötte egybe, ezt támasztja alá a kották után következő, más vonalazású papírra írt, a dalokat nem szigorúan egymás utáni sorrendben feltüntető tartalomjegyzék, valamint az a tény, hogy csupán két oldal maradt üresen a kötet végén.¹² Az előrenyomtatott, eredetileg üres ötvonalas hangjegylapokat Boczonádi Szabó fekete – a kisebb kiegészítéseknél kék – tintával írta tele, nemcsak a dallamot, de a szöveget is kézírással vezette fel. A hosszabb költemények minden versszakát feltüntette, előfordult, hogy egy „felhajtható” lap utólagos betoldásának segítségével. A szerző a javításnak sajátos, de viszonylag esztétikus módját választotta: a rontott részeket felülragasztotta a letisztázott verziót tartalmazó papírral. Ez néha csupán egy sort érintett, olykor az egész oldalt átragasztotta. A kottáskönyv átlátható, bár néha zsúfolt benyomást kelt, hiszen olykor két-három dal található egy-egy oldalon, apró betűs szöveggel. Az egyik dalnál külön szerepel az eredeti, illetve a Boczonádi Szabó által gördülékenyebbnek, jobban hangzónak ítélt szövegvariáns.

A kottáskönyv három részből áll. Az első fejezet a Magyar nóták (1868–1902) címet viseli. Boczonádi Szabó a nyitó lapon feljegyezte, hogy a dallamok szerzősége őt magát illeti, valamint a műveket 1930. április 21-i dátummal „édes Ilona leányának” dedikálta. A kötet ezen első része 23 darabot tartalmaz, a zeneszerző minden egyes dalnál feltüntette a keletkezés dátumát, valamint legtöbb esetben a szöveg íróját.¹³ Boczonádi Szabó tíz éneknek nemcsak a zenéjét, hanem a szövegét is sajátjának mondhatta. Feldolgozta továbbá népszerű költők verseit, Petőfi Sándornak négy, Arany Jánosnak egy művét zenésítette meg. A kevésbé ismert poéták közül Ábray Károly, Boruth Elemér, Varga (Vargha) Gyula és Endrődi Sándor egy-két költeménye szerepel a kötet első felében.¹⁴

¹² A tartalomjegyzékben csupán a kuruc dalok követik egymást az oldalszámok szerinti sorrendben, a kötet másik két fejezetének darabjai keveredve fordulnak elő. Sőt a tartalomjegyzékben szerepel egy olyan mű (Tele kertem rózsával...), amelyet a kottáskönyv nem is tartalmaz.

¹³ Az első fejezetben szereplő dalok keletkezési évszáma ténylegesen 1868–1898, a címlapon feltüntetett 1902-es záródátum téves. Három mű szövegénél nincs megadva szerző.

¹⁴ Ábray (Ábrai, eredetileg Figura) Károly (1830–1912) tanár, író. 1846-tól rövid írásai jelentek meg különböző fővárosi és vidéki lapokban. Később novellákat, elbeszéléseket is publikált. 1848 őszétől harcolt a szabadságharcban. 1850 és 1853 között teológiát tanult, majd segédlelkészként és gimnáziumi tanárként dolgozott Zatzmáron, később Hódmezővásárhelyen. 1871-től Csongrád vármegye főjegyzője, 1876-tól Hódmezővásárhely polgármestere lett. 1884-ben Budapestre költözött, irodalmi munkásságának élt. Kenyeres, 1981 I.: 5–6.; Szinnyi, 1891 I.: 27–29.

Id. Boczonádi Szabó Imre
(Magyar Művészet, 1933. március)

Kuruc nóták.

szöv.: Endrédi Vándor.

dallama: id. Boczonádi Szabó Imre
1898–1902.

4/6.
Moderato. *A tárogató.* (1901.)

De-eggyőző-sü-en, de ké-pen szót a
szót szótis tá-ro-ga-to-ja!
eg-zen-dül ré-gi si-nul-ma:
szármak min-den ki-lal-ma!
so-mo-sin, fúj-ja he-ser-gőn,
so' bori egy-kor az er-dőn,
la-jon, fennge-n, har-sa-myon,
da-ni di-eső esa-tal-don.
val-rov csön-des ut-cal-ja
int a ten-ger hull-lal-ma!

22.
Andante. *Tárogatóhang.* (1898.)

A-hogy az er-dőn bo-rong-va jár-tam:
egy ré-gi, rozsa-ant hang-ze-er-ta-lal-tam.
Flor-padt, szennyes volt, de őb-le fény-lett:
Nő-zük csak, hát-ha von-berne lé-lek?
Ha tud-nék hoz-zá, ha meg-szó-lal-ma!
Mi-lyen le-he-tett egy-kor a hang-ja?
Soh-se pró-bál-tam, soh-se ta-nul-tam,
Me-ré-szen mégis csak be-le fúj-tam
pp. Sim, csoda-mó-don, mé-lán, he-ser-gőn
pp. Tá-ro-ga-to-hang szót at az er-dőn...

A könyv középső, legterjedelmesebb része a Kuruc nóták elnevezést kapta. Az itt szereplő 45 dal szövegét – egyetlen kivétellel – Endrődi Sándor írta, akinek azonos című verseskötete 1896-ban jelent meg. Boczonádi Szabó e költeményeket – saját feljegyzései szerint – 1898 és 1903 között zenésítette meg, csupán egyetlen mű mellett olvasható az 1930-as dátum. A kuruc tematikához csatlakozik a Szász Károly által 1848-ban írt Ábránd a Rákóczi-induló felett című vers, amely egyúttal a kötet leghosszabb, nyolc oldal terjedelmű darabja.¹⁵ Szintén a kuruc kort idézi meg a kötet keményfedeles borítójának belső oldalára utólag, másolatban beragasztott lap, amelyen a Rákóczi-himnusz szerepel. Endrődi Sándor e versét szintén Boczonádi Szabó Imre zenésítette meg 1898-ban, a zongorakiséret megkomponálása Erkel Gyulának köszönhető. A mű ebben a formában, illetve férfi karra írt változatban korábban nyomtatásban is megjelent.

A kötet utolsó része szintén a Magyar nóták címet viseli, az ajánlás ismét Boczonádi Szabó leányának szól, a dalok évkörét a szerző 1869 és 1898 közé tette, a záródátumot utólag módosította 1931-re. A szövegek nagy részét Tóth Kálmán és Endrődi Sándor írta, de találkozunk Berzsenyi Dániel egyik versével, illetve egy-két mű erejéig szerepel Baja Mihály, dr. Erdős László, valamint id. Boczonádi Szabó Imre, továbbá fia, ifj. Boczonádi Szabó Imre is.¹⁶

Boruth (Borúth) Elemér (eredeti nevén Steiger Alajos) (1833–1886) költő, újságíró, lapszerkesztő. 1860-ban Nyíregyháza város tanácsosa, 1870-től sátoraljai lakos, 1879-től a Petőfi-társaság tagja. Szépirodalmi munkásságát 1854-ben a fővárosi lapokban kezdte. Kenyeres, 1981 I.: 253.; Szinnyei, 1891 I.: 1271–1272.

Görzsönyi Vargha Gyula (1853–1929) statisztikus, költő, műfordító, az MTA tagja. Már joghallgató korában a Központi Statisztikai Hivatal munkatársaként dolgozott, később annak igazgatója lett. Első verseskötete 1881-ben jelent meg. 1883-ban a Kisfaludy Társaság rendes tagjává választották, 1900-ban a szervezet titkára lett. Az MTA-nak 1892-től levelező, 1907-től rendes tagja volt. Kenyeres, 1982 II.: 962., Szinnyei, 1914 XIV.: 888–890.

Endrődi Sándor (1850–1920) költő, író, műfordító, az MTA levelező tagja. Több lap munkatársa, egy évtizednyi tanárkodás után 1902 és 1919 között a képviselőház naplójának szerkesztője lett. 1882 óta tagja volt a Kisfaludy Társaságnak, 1907-ben a Petőfi Társaság örökös alelnökévé választották. Változatos költői formanyelvet használt, legnagyobb hatásának a Habsburg-ellenes közhangulatot tápláló, először 1896-ban megjelent Kuruc nóták című verseskötete bizonyult, amely további kiadásokat ért meg. Kenyeres, 1981 I.: 424.; Szinnyei, 1893 II.: 1305–1308.

¹⁵ Szemerjai Szász Károly (1829–1905) költő, író, műfordító, az MTA tagja, református püspök. Harcolt a szabadságharcban, 1851-től a nagykőrösi, 1853-tól a kecskeméti gimnázium tanára. 1867-től a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban osztálytanácsos, majd jászkun kerületi tanfelügyelő, 1884-től dunamelléki református püspök lett. Gyulai Pál és Arany János barátja volt, versei, műfordításai az 1860-as évektől jelentek meg. Kenyeres, 1982 II.: 710–711.; Szinnyei, 1909 XIII.: 427–437.

¹⁶ Tóth Kálmán (1831–1881) költő, író, az MTA levelező tagja. Részt vett a szabadságharcban. Az 1850-es évektől kezdődően több szépirodalmi lap szerkesztője, 1865–1873 között országgyűlési képviselő volt. Az 1850–60-as évek egyik legnépszerűbb költője, versei közül több szinte népdallá vált. Színműveit sikerrel játszották. Kenyeres, 1982 II.: 894.; Szinnyei, 1914 XIV.: 403–408.

Baja Mihály (1879–1957) református lelkész, író. Egyházi dolgozatain kívül több verseskötete jelent meg. 1931-től a Petőfi Társaság tagja volt. Kenyeres, 1981 I.: 71.

dr. Erdős László (1894–?) fogorvos, 1927-ben több vidéki városban sikerrel játszották „Gyermek” című háromfelvonásos színművét. Gulyás, 1990: 650.

ifj. Boczonádi Szabó Imre Zoltán (1882–1969) méhész, újságíró, országgyűlési képviselő. Okleveles

A könyv mindhárom nagyobb fejezetére igaz, hogy lehetetlen bennük következetes rendszerező elvet felfedezni, hiszen a művek nem keletkezésük, illetve megzenésítésük időrendjében, nem is a címek betűrendjében követik egymást, sőt Boczonádi Szabó nem is a szövegek szerzői szerint csoportosította azokat.

Nagy közgyűjtemények katalógusait böngészve megállapítható, hogy bár Boczonádi Szabónak még életében több műve is megjelent nyomtatásban, ezek kéziratos verziója minden esetben szerepel a félegyházi levéltár gyűjteményében lévő könyvecskében, tehát jó eséllyel kijelenthető, hogy a kötet minden valószínűség szerint tartalmazza Boczonádi Szabó Imre teljes dalszerzői életművét.¹⁷

Hangzó anyag – lemezfelvétel

A kéziratos kottáskönyv sokáig pihent észrevétlenül a félegyházi levéltár könyvtári állományában. A gyűjtemény e darabja 2021-ben került dr. Tóth Ákos (egyetemi docens, Neumann János Egyetem) látókörébe, amikor levéltárosi közreműködéssel zenés, vetített képes ismeretterjesztő előadással emlékeztek meg a félegyházi Szent István-templomban II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai hamvainak 1906-os hazahozataláról. A rendezvényen megismerhették a jelenlévők, hogy az ország – és különösen Félegyháza – hogyan készült a fejedelmi hamvakat szállító vonat fogadására, hogyan történt a kassai újratemetés. A műsor részeként tárogatón kuruc nóták is felcsendültek, valamint elhangzott az Endrődi Sándor által írt, Boczonádi Szabó Imre által megzenésített Rákóczi-himnusz, amely más forrásokban Rákóczi trombitája, illetve Kárpát fölött csillagos... címen szerepel.

A közös produkció után fordult Tóth Ákos szakmai figyelme Boczonádi Szabó kéziratos kottáskönyve felé. Mivel Tóth Ákos régóta művészi szinten játszik tárogatón (valamint klarinéton és szaxofonon is), megszületett fejében az ötlet, hogy szélesebb körben megismerteti az érdeklődőkkel az egykori félegyházi operaénekes, méhész zeneszerzői munkásságát. Stúdióba vonult és tárogatón feljátszott, lemezen rögzített a kottáskönyv kuruc nótái közül tizenhármát. A lemezbemutatóra Tóth Ákos jubileumi koncertje kere-

tanítóként Gödöllőn a méhészeti vándortanítói karban szolgált, majd a földművelésügyi minisztérium tisztviselője lett. 1920-tól politikai szerepet vállalt. Szerkesztette a Méhészet című szaklapot. 1945-ben külföldre távozott. Kenyeres, 1981 I.: 226.

¹⁷ A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtárában, illetve a Budapest Music Center Magyar Zenei Információs Központ és Könyvtárban megtalálható Boczonádi Szabó Imre 1873-ban nyomtatásban megjelent *Eredeti dalok* című kottagyűjteménye. Az ott közölt négy mű mindegyike szerepel a kiskunfélegyházi levéltárban őrzött kéziratos kottáskönyvben, igaz azonban, hogy a nyomtatott verzió tartalmazza a zongorakíséret hangjegyeit is. Ugyanez a helyzet az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában fellelhető három Boczonádi Szabó-művel. A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára gyűjteményében a Pécsi Dalárda iratai között szintén van egy nyomtatott Boczonádi Szabó-kotta, a Kárpát fölött csillagos... kezdetű darab férfikarra írt változata (jelzete: MNL-BaVL-X.56.c.-3.-18.), amely mű – igaz, egyszólamú verzióban – ugyancsak felbukkan a kéziratos kottáskönyvben. Köszönöm az említett közgyűjteményi intézményekben dolgozó kollégáknak, hogy hozzáférést biztosítottak számomra a nyomtatott kottákhoz.

tében 2025. május 9-én került sor a Kiskunfélegyházi Balázs Árpád Alapfokú Művészeti Iskola Jankovszki Ferenc koncerttermében. Az ünnepségen Tóth Ákos a tárogatós társadalom nevében köszönetet mondott a levéltárnak, hogy az közreműködött a kották közkinccsé tételében, illetve utalt jövőbeli terveire, amelynek keretében a Boczonádi Szabó kottáskönyvében található, eddig még fel nem dolgozott művekkel kíván foglalkozni.

A magánkiadású, bakelit és CD-formában is megjelent lemez, amely a kottáskönyvben található egyik kuruc nóta után a Tárogatóhang címet viseli, méltó emléket állít Boczonádi Szabó Imre zeneszerzői munkásságának. Egyúttal arra is példaként szolgál, hogy a levéltárak kincseiből – még ha egyéni kezdeményezésként is, de – kellő hozzáéréssel, lelkes tenni akarással, jószándékú közreműködéssel milyen további maradandó, széles körben látható, hallható produktumok tudnak megszületni. Az akció, azon túl, hogy teljesen új megközelítéssel nyúlt a levéltári gyűjtemény feldolgozásához, előre-mutató is, mert a lemezfelvétel segítségével a kottáskönyv betöltötte eredeti funkcióját, hiszen – egy új befogadási módot kínálva a közönségnek – az addig „néma” dokumentumok tulajdonképpen életre tudtak kelni, megszólaltak, Tóth Ákos közvetítésével hallatni tudták saját hangjukat.

Levéltári források és szakirodalom

- MNL-BaVL = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára
 X.56.c. = Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára. Pécsi Dalárda iratai.
 Kottatár (1861–1950)
- MNL-BKVL = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára
 VIII.314. = Kiskunfélegyházi népiskolák Igazgatósága iratai (1855–1948)
 XIV.90. = XIV. 90. Fekete János kiskunfélegyházi helytörténész letétbe helyezett
 iratai (1895–2022)
- Almanach [1868/70–1871/72] = A Magyar Királyi Tudomány-egyetem személyzete
 [1868/70–1871/72]. Buda, 1869., 1870., 1871., 1872.
- Barna, 1982 = Barna József (szerk.): Mezőgazdasági lexikon. I. A–K. Bp., 1982.
- Emléktábla-avatás, 2004 = Emléktábla-avatás. Méhészet, 2004. 11. sz. 20.
- Értesítvény [1864/65–1866/67] = Értesítvény a pannonhegyi Sz. Benedek-rend esztergomi főgymnasiumáról az [1864/65, 1866/67, 1867/68] tanév végén. Kiadta Ferenczy Jakab igazgató. Esztergom, 1865., 1867., 1868.
- Für-Pintér, 1987 = Für Lajos – Pintér János (szerk.): Magyar agrártörténeti életrajzok I. A–H. Bp., 1987.
- Gulyás, 1990 = Magyar írók élete és munkái. Megindította: id. Szinnyei József. Új sorozat. Írta és összeállította: Gulyás Pál. Sajtó alá rendezte: Viczián János. VII. Ebeczky Béla – Ézsöl Mihály. Bp., 1990.
- Iványosi, 1985 = Iványosi-Szabó Tibor: Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét, 1985.
- Kenyeres, 1981 I. = Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon I. A–K. Bp., 1981
- Kenyeres, 1982 II. = Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon II. L–Z. Bp., 1982
- Kitüntetés, 2014 = Kitüntetés. Méhészet, 2014. 3. sz. 20.
- Révai, 1935 XXI. = Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. XXI. kötet. Kiegészítés A–Z. Bp., 1935.
- Sajtos, 1972 = Sajtos Géza: Újabb dokumentumokkal gazdagodott Kiskunfélegyháza helytörténeti gyűjteménye. Petőfi Népe, 1972. március 31. 77. sz. 4.
- Szinnyei, 1891 I. = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I. Aachs–Bzenszki. Bp., 1891.
- Szinnyei, 1893 II. = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. II. Caban–Exner. Bp., 1893.
- Szinnyei, 1909 XIII. = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. Steiner–Télly. Bp., 1909.
- Szinnyei, 1914 XIV. = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIV. Telgárti–Zsutai. Bp., 1914.

Dékány Szilveszter – Lőrincz Zita

A Muri Apátság és Zita királyné archívuma

Itától Zitáig – A kolostor ezeréves története

A svájci Aargau kantonban található muri bencés apátság története szervesen kapcsolódik a Habsburg-dinasztia történetéhez, sőt bátran tekinthető a császári család „bölcsőjének” is. A kolostort 1027-ben alapította Ita lotharingiai grófnő és férje, Radbot Habsburg gróf. Őt tartják a Muritól mintegy 30 km-re lévő, a család ősi fészkeként tekintett Habsburgvár (*Habichtsburg*) építtetőjének is. Az alapítást követően 1032-ben az einsiedelni apátságból érkezett első bencés szerzetesek kezdték meg az apátság felépítését, amely több mint száz éven át kettős kolostorként működött, női és férfi szerzetes közösségnek egyaránt otthont adva. Az alapítók később úgy rendelkeztek, hogy végső nyughelyük az apátságban legyen. A rendelkezésből tradíció lett a családon belül, így 1260-ig öt generáció temetkezett az apátság falai közé, amely az alapítók és a hívők nagylelkűségének köszönhetően hamar felvirágzott, fokozatosan növelte területét, míg végül több mint 40 falu tartozott hozzá. Rendelkezett ezenkívül egy ereklyekincstárral, ahol több szent és mártír csontjainak százait őrizték, valamint a hagyomány szerint darabokat a Szent Keresztből, a Tízparancsolat kőtábláiból és az oszlopból, ahol Pilátus ítéletet mondott Krisztus felett. Mivel az apátságot a család alapította és tette gazdaggá, ezáltal magántulajdonnak számított, emellett magukra vállalták a védelmező (*Schirmvögte*) szerepét, aminek következtében az apátság adót fizetett nekik.¹

A középkori Magyar Királyság számos vonalon kötődött a Habsburg családhoz. Érdemes megemlíteni az „Árpád-ház utolsó aranyágacskájának”, III. András (1265–1301) királynak a második feleségét, Habsburg Ágneszt (1281–1364), aki férje halála után mostohalányával, Erzsébettel Bécsbe vonult vissza, majd 1310-ben a svájci Königsfeldenben található, szintén Habsburg alapítású klarissza kolostorban telepedett le.² Delmár Emil (1876–1959) műgyűjtő publikációiból³ tudjuk, hogy ebből az időszakból számos magyar vonatkozású tárgy maradt fenn Königsfeldenben és Bernben is.

A Habsburg család és a Muri kolostor kapcsolata az évszázadok során folyamatosan fennmaradt, még bonyolult politikai körülmények között is. A Habsburgok 1415-ig voltak a kolostor védurai, azután Aargau függetlenedése következtében elvesztették felette közvetlen politikai befolyásukat. A 16–17. században azonban a kapcsolat újra megerősödött, majd 1701-ben I. Lipót császár a muri apátokat hercegi rangra emelte

¹ Rady, 2022: 27–30.

² MÉL I.: 15.

³ Delmár, 1941.

(*Fürstabtwürde*), ami különleges elismerést jelentett, mindemellett Muri Svájc leg-gazdagabb apátságává emelkedett. 1845-ben viszont történelmi fordulat következett be: a svájci politikai változások miatt el kellett hagyniuk eredeti helyüket, és a muri szerzetesi konvent Griesben, Bolzano mellett talált új otthonra.

Az utolsó szerzetes 2017-ben hunyt el a kolostorban, napjainkban az Archiv Kaiserin Zita gyűjtemény mellett gondozóotthon, kávézó, kulturális központ, könyvtár, hivatali helyiségek és – némileg a szerzetesi hagyományt követve – iskola is működik az épületben.

A kolostor a Habsburg család legrégebbi temetkezési helyeként szolgált. Az alapító Ita grófnő és Radbot gróf mellett itt nyugszik többek között az 1111-ben elhunyt II. Ottó gróf is, aki elsőként használta hivatalosan a Habsburg nevet. A középkori és újkori sírok mellett a modern korban, 1971 óta a Loreto-kápolna lett a Habsburg-ház legújabb temetkezési helye. Itt található az utolsó osztrák–magyar uralkodópár, Károly és Zita szívé-urnája. A kriptában három fiuk (Rudolf, Károly Lajos és Félix főhercegek), két menyük, egy unokájuk és egy családi barátjuk, Marie-Therese Korff Schmising-Kerssenbrock grófnő földi maradványai pihennek.

A kolostor műkincsei között található IV. Károly király drágakövekkel díszített ékszer-órája is, amelyet a svájci Hertenstein kastélyszállóban való tartózkodásuk idején ajándé-kozott az őt „örzö” Fritz Huwiler rendőrnek. Károly közvetlenül a második magyaror-szági visszatérési kísérlete előtt, halála jeléül adta neki ezt az értékes órát, amely később egy leszármazott ajándékaként került Muriba.

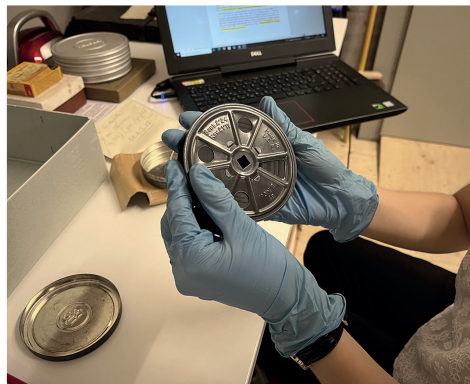
A Muri Apátsági Gyűjtemény bejáratú oldala a kolostortemplom tornyaival

Savmentes dobozokba helyezett diasorozatok

Zsámboki Pál hagyatékából származó
diakép digitalizálása

Filmtekercsek felmérése

Munkaállomások

Fotók: Dékány Szilveszter és Lőrincz Zita

Zita királyné archívuma – Az utolsó császárné és királyné öröksége

Zita királyné élete utolsó évtizedeit a svájci zizersi ferences kolostorban töltötte. 1989. március 14-én hunyt el, 96 éves korában. Halálával véget ért egy korszak – ő volt az utolsó élő osztrák császárné és magyar királyné.

Zita halála után teljes hagyatéka – körülbelül 100 láda, koffer, papír- és fémdoboz formájában – a zizersi St. Johannesstift kolostor pincéjében maradt. A kolostort 2015-ben bezárták, majd egy ingatlanfejlesztési projekt keretében új funkciót kapott. 2014-ben a Habsburg család döntése alapján a teljes hagyatékot a Muri kolostorba szállították, ahol jobb tárolási és feldolgozási körülmények voltak biztosítottak. A 2015–2020 közötti időszakban elvégzett munka során a kezdetben rendezetlen anyagból rendezett és nyilvántartásba vett gyűjtemény született.

Az eredeti tárolóegységekből egy nagyjából 800 levéltári dobozból álló gyűjtemény jött létre. Ezekben összesen 8000-10 000 levéltári tétel található, amelyekben becslések szerint több mint 150 000 oldalnyi irat – levelek, jelentések, politikai írások – található.

Az Archiv Kaiserin Zita gyűjtemény használatához tételszerű jegyzék áll rendelkezésre, amely figyelembe veszi a hatalmas mennyiségű anyag sajátosságait. A jegyzék készítői szelektív megközelítést alkalmaztak: nagyobb tematikus egységeket alakítottak ki, amelyekből fontosabb részeket emeltek ki, mint például házasságkötésekre, gyászjelentésekre, rendkívüli eseményekre vagy ismert személyiségek neveire vonatkozó anyagok. Különös figyelmet fordítottak Zita királyné születésnapjaira és életének kulcsmozzanataira, de az ausztriai legitimista mozgalommal kapcsolatban is jelentős mennyiségű anyag található.

A jegyzék egyik érdekessége a paleográfiai útmutató, amely biztonságot adhat a kutatóknak az egyes dokumentumok szerzőségének megállapításához. A készítők írásmin-ták gyűjteményét állították össze, amely a fontosabb személyiségek kézírásának jellegzetességeit mutatja be. Különösen kiemelik Zita királyné „nagyon kifejező” írásmódját, amely évtizedeken át szinte változatlan maradt. Írása következetes és tiszta vonalvezetésű, bár szépsége ellenére nem könnyen olvasható.

A fotóhagyaték feldolgozása – Magyar kapcsolatok

A gyűjtemény feldolgozásában szerepet játszik a Habsburg Ottó Alapítvány, amelynek munkatársai rendszeres szakmai együttműködést folytatnak a muri archívummal. A szinte teljesen feldolgozott és jegyzékelt iratanyag mellett a fotóhagyaték feldolgozása mindeztől még nem történt meg. 2025 augusztusában Dékány Szilveszter és Lőrincz Zita, az alapítvány fotó- és audiovizuális gyűjteményének munkatársai az archívum fotóanyagának egy részét rendezték és digitalizálták. A muri és a budapesti Habsburg-gyűjtemény Habsburg gyűjtemény szoros kiegészítői egymásnak, így a rendszeres szakmai együttműködés mindkét intézmény és a nemzetközi kutatói szféra számára is kiemelt jelentőségű.

A hagyatékek különböző hordozókon maradt fenn: fotóüveglemezek, negatívok, diák, albumok és filmfelvételek alkotják, amelyek keletkezésüket tekintve az 1880-as évektől egészen a 20. század végéig ívelnek. Számos eredeti, a Habsburg és a Bourbon-Pármai család tagjaik által készített fotó található a gyűjteményben, amelyek eddig nem ismert oldalról mutatják be a fiatal Zita életét. A rendezés során több olyan ritkaság került elő, amely nemcsak a családtörténeti, hanem a magyar vonatkozású emlékezet szempontjából is kiemelkedő. Az egyik legkülönlegesebb rész az az 1922-es, a neves funchali műterem, a Perestrellos Photographos által készített üvegnegatív-sorozat, amely IV. Károly ravatalát örökíti meg. Egyedülállóak továbbá Zsámboki Pál, a Habsburg gyermekek magyar nevelője által készített felvételek, valamint egy színes filmfelvétel Habsburg Ottó és Szász-Meiningeni Regina 1951-es nancy-i esküvőjéről. A gyűjtemény talán legérzékenyebb része az üvegnegatívok és negatívtekercsek gyűjteménye, amelynek rendezése és digitalizálása teljes egészében megtörtént.

Terveink szerint a közös munka következő lépésében újabb fotóanyagok és dokumentumok kerülnek sorra, amelyek tovább gazdagítják a Habsburg család 20. századi történetének forrásbázisát.

A Muri apátság 2027-ben ünnepli fennállásának ezredik évfordulóját. Addigra a most zajló feldolgozás és digitalizálás révén még teljesebb képet kaphatunk arról a történeti örökségről, amely egyszerre szól családtörténetről, nemzeti emlékezetéről és közös közép-európai kulturális örökségről. Az archívum így nemcsak a Habsburg família magánügyeit dokumentálja, hanem egy egész korszak – az Osztrák–Magyar Monarchia és utóéletének – hiteles forrása lesz a jövő kutatói számára.

Szakirodalom

- Delmár, 1941 = Delmár Emil: Középkori magyar emlékek Svájcban. (Denkmäler des Ungarischen Mittelalters in der Schweiz.) Bp., 1941.
MÉL I. = Magyar életrajzi lexikon. I. kötet. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp., 1967.
Rady, 2022 = Rady, Martyn: A Habsburgok. A világ urai. Bp., 2022.

Wencz Balázs

Keletnémet párt- és kormányküldöttség Magyarországon 1982. június 2. és június 4. között

A magyarországi levéltári forrásokon kívül a berlini Politisches Archiv des Auswärtigen Amts és a Bundesarchiv több fondjában is fellelhetőek Magyarország és a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) együttműködése során keletkezett dokumentumok.

A két ország bilaterális kapcsolataira vonatkozó iratok közül kiemelkedő jelentőségűek a kétoldali találkozókra készült feljegyzések, összefoglalók és emlékeztetők, továbbá az állampártok vezetőinek négy szemközti megbeszéléseit szó szerint rögzítő iratok, illetve a hivatalos pohárköszöntők fennmaradt példányai. Jelen írás az Erich Honecker vezette keletnémet pártküldöttség 1982. júniusi magyarországi tartózkodásával összefüggésben keletkezett dokumentumok felhasználásával ad áttekintést az azt megelőző időszak kétoldali kapcsolatairól, a delegáció érkezésével kapcsolatos előkészületekről, illetve annak eredményeiről.

A bilaterális kapcsolatokat jellemzői a találkozót megelőző években

A két szocialista ország, s ezzel együtt a két állampárt közötti kapcsolatok egyik meghatározó eseménye Kádár János¹ és Erich Honecker² 1977. március végi kelet-berlini tárgyalása volt, amely alkalommal a két pártvezető ünnepélyes keretek között aláírta a „Barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között” címet viselő terjedelmes dokumentumot.³ Az új szerződés az 1967-ben aláírt megállapodásnak a megújítása volt, ami a magyar Külügyminisztérium tisztségviselőinek interpretálása szerint kifejezte „együttműködésünk magasabb fokát, elősegíti országaink és népeink további közeledését, és figyelembe veszi azt, hogy az utóbbi években jelentős változások mentek végbe a nemzetközi helyzetben is.”⁴ A kooperáció centrumában továbbra is a gazdasági kapcsolatok álltak, főként azért, mert a közel 10%-os árucseré-forgalmi részarányával a Német Demokratikus Köztársaság – a Szovjetunió után – Magyarország második

¹ Kádár János politikai pályafutását és életrajzát lásd: <https://neb.hu/asset/phph9pkfx.pdf> (A megtekintés ideje: 2025. május 13.)

² Erich Honecker (1912. augusztus 25. – 1994. május 29.), a Német Szocialista Egységpárt főtitkára, az NDK államtanácsának az elnöke. Az első titkári tisztséget Walter Ulbricht 1971. májusi leváltását követően egészen 1989 októberéig ő töltötte be. Müller-Enbergs, 2010: 575–576.

³ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 55. ő. e. 318–324.

⁴ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 76. ő. e. 34.

legjelentősebb partnerévé lépett elő.⁵ Wolfgang Rauchfuß⁶ és Marjai József⁷ 1982. április 27-én kelt összefoglalója szerint a két ország az 1976 és 1980 közötti időszakban a hosszú távú kereskedelmi szerződésekben rögzítettek teljesítése során közel 6,1 milliárd rubelt elérő forgalmat bonyolított le, amit elsősorban az árucserére 120,1%-ra történt emelkedése generált.⁸ Mindez jelentős növekedés a jóváhagyott tervekhez képest, hiszen az erre az időszakra egyeztetett forgalom mindössze 4,9 milliárd rubelt tett ki.⁹ Az 1980 júniusában aláírt, az 1981–1985 közötti időszakra vonatkozó tervkoordinációs dokumentumban a kétoldali szállítások összege az 1980-as értékkel számolva már elérte a 7,4 milliárd rubelt, ami közel 20%-kal volt magasabb a korábbi időszaknál. A tervek szerint évről-évre emelkedő tendenciával számoltak az árucserére-forgalmat illetően, arányait tekintve 1981-ben 101,6%-os, 1982-ben pedig 115%-os emelkedést prognosztizálva a megelőző évekhez képest. A fogyasztási cikkek tekintetében például az 1978. évi 36,8 millió rubelről 1981-re 58 millió rubelre történő emelkedéssel számoltak. Szisztematikusan próbálták növelni a kétoldali specializációval kapcsolatos szerződéseket is, 1981 és 1985 között 43 hosszabbítást vettek tervbe, továbbá jelentős előrelépésre számított mindkét fél – többek között – a mikroelektronika, az ipari robottechnika, a tudományos-műszaki kapcsolatok és a mezőgazdasági és élelmiszeripari gépgyártás további beruházásaiból is.¹⁰

Az együttműködés fontos szegmense volt a két ország között 1967-ben megkötött munkaerő-egyezmény is, amelynek keretein belül 1977-ig közel 37 ezer magyar fiatalot foglalkoztattak a Német Demokratikus Köztársaság üzemében.¹¹ Kádár János 1977. márciusi kelet-berlini tárgyalásaival egy időben kelt a Külügyminisztérium 2147-4/1977. iktatószámú jelentése, amelynek összeállítói a Gazdaságpolitikai Bizottság állásfoglalását idézve, a hazai munkaerőpícon bekövetkezett változásokra reflektálva azt írták, hogy az egyezmény 1980 utáni meghosszabbítására nem látnak esélyt, ami egyben azt is jelentette, hogy 1983-ig a magyar fiatalok NDK-beli foglalkoztatásának fokozatos megszüntetését tervezték, ügyelve arra, hogy az 1980-ig előirányzott keretszámokat azért még megpróbálják teljesíteni.¹² A tervek szerint 1978-ban 2050 (ebből 735 szakmunkás és 1315 betanított munkás), 1979-ben 1155 (ebből 290 szakmunkás,

⁵ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 76. ő. e. 34.

⁶ Wolfgang Rauchfuß (1931. november 27. – 2005. augusztus 15.), a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának tagja, a Német Demokratikus Köztársaság Minisztertanácsának elnökhelyettese, a Magyar–NDK Gazdasági és Műszaki-Tudományos Együttműködési Bizottság NDK tagozatának az elnöke. Müller-Enbergs, 2010: 1044–1045.

⁷ Marjai József (1923. december 18. – 2014. május 7.), a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának (MSZMP KB) a tagja, 1978 és 1988 között a Minisztertanács elnökhelyettese. MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 740. ő. e. 3.; <https://www.kommunismuskutato.hu/eletrajzok/marjai-jozsef> (A megtekintés ideje: 2025. május 13.)

⁸ PA AA M 39 473/09. sz. n.

⁹ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 76. ő. e. 35.

¹⁰ PA AA M 39 473/09. sz. n.

¹¹ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 76. ő. e. 36.

¹² MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 55. ő. e. 162.

855 betanított munkás és 10 mérnök), 1980-ban pedig 805 (ebből 250 szakmunkás, 550 betanított munkás és 5 mérnök) magyar fiatal kiutazásával számoltak. A tervbe vett adatok alapján megállapítható, hogy az egyezmény utolsó három évében jelentős visszaesés következett be a munkaerőegyezmény keretein belül a Német Demokratikus Köztársaságba kiutazó magyar fiatalok létszámában, ráadásul a kiutazók jelentős része már nem szakmunkásként, hanem betanított munkásként került ki a keletnémet vállalatokhoz.¹³ Bár az egyezmény meghosszabbítására nem került sor, a hazai pártvezetés mégis úgy döntött, hogy „támogatni kell a közvetlen vállalati munkaerő-együttműködési kapcsolatokat, különösen, amelyek elősegítik a szakosítási és kooperációs célok megvalósulását, a szakmai tapasztalatszerzést. Szükséges, hogy ezek a közvetlen kapcsolatok az ágazati minisztériumokkal egyeztetetten, a népgazdaság érdekeire figyelemmel valósuljanak meg; továbbra is fenn kell tartani annak lehetőségét, hogy magyar állampolgárok – a jelenleg érvényben levő jogszabályoknak, s a gazdasági célszerűségnek megfelelően – egyénileg is munkát vállalhassanak az NDK-ban.”¹⁴

A kulturális, tudományos és oktatási területen az együttműködést elsősorban az 1978-ban aláírt egyezményben foglaltak határozták meg. A magyar pártvezetés megítélése szerint a rendelkezésre álló lehetőségeket hatékonyan használták ki, ügyelve a kulturális és a tudományos kapcsolatok színvonalának megőrzésére. Mindezt főként a két fél által megrendezett színházművészeti napok, a nemzeti ünnepek során megvalósult barátsági hetek, továbbá a köz- és felsőoktatási intézmények együttműködése reprezentálta.¹⁵ A hazai éves filmgyártásból származó alkotások közel felét mutatták be a Német Demokratikus Köztársaságban, emellett éves szinten majd 30 magyar nyelvű könyvet fordítottak le és adtak ki. A kulturális kapcsolatok alakításában jelentős szerep hárult a két szocialista ország fővárosaiban működő kulturális központokra is.¹⁶

A találkozó előkészületei

Az MSZMP Politikai Bizottságának 1982. február 16-án megtartott ülésén Gyenes András¹⁷ szóbeli bejelentése nyomán született meg a végleges döntés arról, hogy a Német Demokratikus Köztársaság párt- és kormányküldöttségének magyarországi tartózkodására az 1982. június 2. és június 4. közötti időszakban kerül sor.¹⁸ Az MSZMP Külügyi Osztályának 1982. április 20-án kelt javaslata szerint a magyar tárgyalócsoport összetételére csak a keletnémet delegáció névsorának ismeretében kellett javaslatot tenni,

¹³ SAPMO-BArch DQ 3/1813. sz. n.

¹⁴ Uo. 48.

¹⁵ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 76. ő. e. 36.

¹⁶ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 74. ő. e. 21.

¹⁷ Gyenes András (1923. november 5. – 1997. július 9.), az MSZMP KB titkára, 1968 és 1970 között az MSZMP KB Külügyi Osztályának a vezetője, 1974–1975 között pedig berlini nagykövet volt. Nyíró, 1989: 278.

¹⁸ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 847. ő. e. 9.

amit – Lázár György¹⁹ és Gyenes András véleményezését követően – Kádár János hagyott jóvá. A küldöttséghez szakértői gárda is tartozott, kijelölésükről Gyenes András döntött. A program tervezésekor az apparátus tagjai javasolták, hogy a tárgyalásokon mindenképpen essen szó a két szocialista ország belső helyzetéről, a kétoldalú kapcsolatokról, továbbá a nemzetközi politikai helyzet aktuális kérdéseiről. Döntöttek arról is, hogy Erich Honeckernek nemcsak a fogadásakor, hanem a búcsúztatásakor is államfőt megillető protokollt biztosít majd a magyar pártvezetés. A keletnémet delegáció ünnepélyes fogadása a Kossuth téren volt, katonai tiszteletadás mellett. Mivel nagygyűlés megszervezésére a találkozó keretein belül nem került sor, a magyar pártvezetés felajánlotta Honeckernek hogy mondjon tv-beszédet, amelynek levetítését június 4-én fő műsoridőben tervezték.²⁰ A politikai bizottság megbízta az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályát, hogy a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalával egyeztetve az „alábbi szempontok figyelembe vételével készítsen sajtótervet: a látogatást egyeztetett előzetes közleményben május 25-én a tv-ben és a rádióban, május 26-án a napi sajtóban jelentsük be; a napi sajtó teljes terjedelemben ismertesse a díszvacsorán elhangzó pohárköszöntőket, valamint a közös közlemény szövegét.”²¹ A Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) politikai bizottságának 1982. május 4-i ülésén a keletnémetek kijelölték a delegáció tagjait, amely szerint Erich Honecker mellett Willi Stoph,²² Günter Mittag,²³ Wolfgang Rauchfuß, Oskar Fischer,²⁴ Günter Sieber²⁵ és Rudolf Rossmeisl²⁶ érkeztek Magyarországra.²⁷ A szakértői csoporthoz 12 fő, a kísérethez (tolmácsok, orvosok) 8 fő, a biztonsági szolgálathoz 15 fő, s végül az újságírói csoporthoz további 25 fő tartozott.²⁸ Egy héttel korábban arról is döntöttek, hogy Kádár János 70. születésnapja alkalmából Erich Honecker átadja majd a Karl Marx-rendet a magyar főtitkárnak.²⁹ A magyar

¹⁹ Lázár György (1924. szeptember 15. – 2014. október 2.), az MSZMP KB tagja, 1975 és 1987 között pedig a Minisztertanács elnöke. https://www.paap.hu/ords/f?p=2013:3:1450757386296::3::P3_PERSON_ID:87853 (A megtekintés ideje: 2025. május 13.)

²⁰ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 853. ő. e. 17–18.

²¹ Uo. 18.

²² Willi Stoph (1914. július 9.–1999. április 13.), az NSZEP Politikai Bizottságának a tagja, 1952 és 1955 között belügyminiszter, majd a Német Demokratikus Köztársaság államtanácsának az elnöke. Müller-Enbergs, 2010: 1282.

²³ Günter Mittag (1926. október 8. – 1994. március 18.), az NSZEP Politikai Bizottságának a tagja, a Német Demokratikus Köztársaság Államtanácsának a tagja. Müller-Enbergs, 2010: 890–891.

²⁴ Oskar Fischer (1923. március 19. – 2020. április 2.), az NSZEP Központi Bizottságának a tagja, az NDK külügyminisztere. Müller-Enbergs, 2010: 326.

²⁵ Günter Sieber (1930. március 11. – 2006. november 26.), az NSZEP Központi Bizottsága Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának a vezetője, kereskedelmi és ellátási miniszter. Müller-Enbergs, 2010: 1230.

²⁶ Rudolf Rossmeisl (1923. augusztus 5. – 1986. március 16.), diplomata. 1979 és 1983 között a Német Demokratikus Köztársaság budapesti nagykövete. Müller-Enbergs, 2010: 1095.

²⁷ SAPMO-BArch DY 30/J IV 2/2/1944. 34–35.

²⁸ PA AA M 15 1581/95. sz. n.

²⁹ SAPMO-BArch DY 30/J IV 2/2/1943. 164.

tárgyaló felet Kádár Jánoson kívül Lázár György, Havasi Ferenc,³⁰ Marjai József, Berecz János,³¹ Nagy János³² és Szalai Béla³³ képviselte.³⁴

A keletnémet delegáció Magyarországon

Az 1982. június 2-án megjelent Népszabadság címlapján közölte, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa meghívására Erich Honeckernek, a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottsága főtitkárának, a Német Demokratikus Köztársaság Államtanácsa elnökének vezetésével június 2-án, hivatalos baráti látogatásra Magyarországra érkezett a Német Demokratikus Köztársaság párt- és kormányküldöttsége.³⁵ Az NSZEP küldöttsége pontos időbeosztással rendelkezett a Berlin-Schönefeld repülőtéri protokollra vonatkozóan is, amely szerint a szakértőknek és a kísérőknek 7 óráig, a delegáció tagjainak pedig 7 óra 35 percig kellett megérkezni. Erich Honecker megérkezését követően 8 óra 10 perckor szállt fel az IL 62 típusú különrepülőgép. A ferihegyi landolást követően a keletnémet küldöttség érkezésekor a magyar pártvezetést Kádár Jánoson kívül Losonczi Pál, Lázár György, Berecz János, Nagy János és Szalai Béla képviselte.³⁶ A küldöttség tagjai ezt követően gépkocsiba ültek, s „díszmotorosok kíséretében az ünnepélyes fogadtatás színhelyére, a Kossuth Lajos térre hajtatott. Az Országház előtt, az NDK és a Magyar Népköztársaság zászlóival díszített téren a vendégek tiszteletére felsorakozott a magyar néphadsereg díszzászlóalja. A Parlament előtt több ezer budapesti dolgozó gyűlt össze a küldöttség üdvözlésére. [...] Piros nyakkendő s virágcsokorral köszöntötték az NDK párt- és kormányküldöttségének vezetőjét. Ezután a vendéglátók és a vendégek kölcsönösen bemutatták egymásnak Magyarország és az NDK jelenlévő közeleti vezetőit s a diplomáciai testület megjelent képviselőit. Az ünnepélyes fogadtatás a katonai díszzászlóalj díszmenetével zárult.”³⁷ A délutáni órákra, a Parlament Delegációs termébe szervezett plenáris tárgyalást megelőzte két protokolláris esemény is: Erich Honecker először a Hősök terén megkoszorúzta a Magyar Hősök Emlékművét, majd a Szabadság

³⁰ Havasi Ferenc (1929. február 20. – 1993. június 3.), az MSZMP KB tagja, 1975 és 1978 között a Minisztertanács elnökhelyettese. Forrás: https://www.paap.hu/ords/f?p=2013:3::NO:3:P3_PERSON_ID:14741 (A megtekintés ideje: 2025. május 13.)

³¹ Berecz János (1930. szeptember 18. – 2022. július 7.), az MSZMP KB tagja, 1974 és 1982 között az MSZMP KB Külügyi Osztályának a vezetője. Forrás: https://www.paap.hu/ordsf?p=2013:3::NO:3:P3_PERSON_ID:87616 (A megtekintés ideje: 2025. május 13.)

³² Nagy János (1928. szeptember 23. – ?), 1971 és 1980 között külügyminiszter-helyettes, majd ezt követően, 1985 márciusáig államtitkár. Baráth – Gecsényi, 2016: 228.

³³ Szalai Béla (1922. július 26. – 2008. szeptember 18.), 1963–1975 között külkereskedelmi miniszter-helyettes, ezt követően 1980-ig külkereskedelmi államtitkár. 1980 és 1985 között a berlini nagykövetség vezetője. Baráth–Gecsényi, 2016: 262.

³⁴ PA AA M 39 473/09. sz. n.

³⁵ Népszabadság, 1982. június 2. 1.

³⁶ PA AA M 15 1581/95. sz. n.

³⁷ Népszabadság, 1982. június 3. 1.

téren a Szovjet Hősi Emlékművet. A Karl Marx-rendet Kádár Jánosnak – 70. születésnapja alkalmából – a Parlament Delegációs termében 19 óra 45 perckor adta át Erich Honecker, majd 20 órakor a Parlament Vadász termében a díszvacsorára került sor.³⁸

A Kádár János vezette tárgyalócsoporthoz összesen két alkalommal tárgyalt a keletnémet küldöttséggel, emellett sor került négyszemközti megbeszélésekre is a két főtítkárról között. Mindketten ismertették saját országuk belső helyzetét, illetve elképzeléseiket és megállapításaikat a nemzetközi kapcsolatokról. A két szocialista ország közötti gazdasági kapcsolatokat értékelve fontos mérőföldként tekintettek vissza az 1977-ben megújított barátsági szerződésre, amelynek kiemelkedő szerepe volt a kétoldali kapcsolatok alakulásában. Az együttműködésük alapját széleskörű szerződésrendszer biztosította, amelynek megreformálási szándéka is felmerült a megbeszélésen, ami főként a gazdasági kooperációt érintette volna.³⁹ Ez utóbbi alapját az 1981 és 1985 közötti időszak tervkoordinációs megállapodása és az árucseré-forgalmi egyezmény jelentette.⁴⁰ A két pártvezető megállapodott, hogy „fokozni kell az együttműködést a termelési folyamatok racionalizálásában, nagyhatékonyságú technológiák kifejlesztésében, a fajlagos energia- és anyagfelhasználás csökkentése lehetőségeinek feltárásában, a másodlagos nyersanyagok feldolgozásában és felhasználásában, a biotechnikában, valamint az együttműködés hagyományos területein.”⁴¹ A tárgyalások során a Gazdasági Együttműködési Bizottság társelnökei egyetértettek abban, hogy a két ország együttműködésében jelen lévő problémákat – úgymint az árucseré-forgalmi szerződések teljesítése, az alkatrészellátás és a turizmus kérdése – sorra veszik, és a megoldás érdekében minél előbb intézkedési javaslatokat is készítenek.⁴²

Június 3-án délelőtt a székesfehérvári programok következtek: a delegáció tagjai elsőként látogatást tettek a Videoton Elektronikai Vállalatnál és a székesfehérvári Szabad Élet Termelőszövetkezetben.⁴³ Az 1982. június 4-én megjelent Fejér Megyei Hírlap tudósítása szerint elsőként Boór Ferenc, a megyei pártbizottság titkára köszöntötte Erich Honeckert. Rajta kívül Závodi Imre, a Fejér Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB) elnöke, Khaut András az MSZMP Székesfehérvári Városi Pártbizottságának első titkára és Seres József Székesfehérvár Városi Tanács VB elnöke vettek részt a programokon. Az általános vállalatismertetőt Kázmér János igazgató tartotta, akinek a vezetésével üzemlátogatás is megvalósult.⁴⁴ A termelőszövetkezetben tett látogatás után az Alba Regia Szálló különtermében sor került az ebédre, majd ezt követően a Budapestre történő visszautazásra. Június 4-én délelőtt városnézés szerepelt a programban, délután pedig – a rövid zárómegbeszélést követően – 15 óra körül került sor a keletnémet küldöttség ünnepélyes búcsúztatására a Kossuth Lajos téren.⁴⁵

³⁸ PA AA M 15 1581/95. sz. n.

³⁹ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 855. ő. e. 19–24.

⁴⁰ PA AA M 39 473/09. sz. n.

⁴¹ Uo.

⁴² MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 855. ő. e. 25.

⁴³ PA AA M 15 1581/95. sz. n.

⁴⁴ Fejér Megyei Hírlap, 1982. június 4. 1.

⁴⁵ PA AA M 15 1581/95. sz. n.

Az 1982. június 4-én, Berecz János által papírra vetett beszámoló alapján a magyar pártvezetés szerint a látogatással elérték a korábban kitűzött céljukat, úgy vélték, hogy a találkozó „erősítette és demonstrálta barátságunkat, hozzájárult egymás nézeteinek, gyakorlati módszereinek jobb megismeréséhez. Az NDK küldöttség elégedetten, jó hangulatban és hangsúlyozta, hogy tapasztalatokkal gazdagodva tér haza.”⁴⁶

Kitekintés

A keletnémet párt- és kormányküldöttség magyarországi tartózkodása során hosszú távú szerződésnek, illetve együttműködési megállapodásnak ünnepélyes keretek közötti aláírására nem került sor, mindössze egy előre egyeztetett közös közleményt adott ki a két párt vezetése. A látogatás legfőbb célja a két állampárt közötti együttműködés fejlesztése, továbbá a távlati célok egyeztetése volt, ami elsősorban a gazdasági és a tudományos-technikai területeket érintette.

Az 1980-as évek első felének meghatározó eseményei közé tartozott még Kádár János 1983. novemberi berlini és Willi Stoph 1984. márciusi magyarországi látogatása.⁴⁷ Ebben az időszakban rendszeresek voltak a párt- és az állami vezetők találkozói is, hiszen az NDK miniszterelnöke mellett többek között hazánkban járt Prof. Dr. Lothar Kolditz, az NDK Nemzeti Front elnöke, Gerhard Schürer miniszterelnök-helyettes és Wolfgang Rauchfuß. A társadalmi szervezetek, tömegszervezetek, illetve az intézmények közötti együttműködést minden esetben a munkatervekben meghatározott keretek között bonyolították.⁴⁸

A rendelkezésre álló levéltári források alapján megállapítható, hogy az 1981 és 1985 közötti időszak gazdasági kapcsolataiban főleg az első években jelentkeztek komolyabb problémák. A Német Demokratikus Köztársaság 1981-ben a hazánk számára fontos vegyipari anyagok és fogyasztási cikkek, a következő évben pedig szerszámgépek, nyomdagépek és járműalkatrészek szállítását sem vállalta. Azzal pedig, hogy az eredeti tervektől eltérően számos exporttermékünkre (például élelmiszeripari gépek, vágóhídi berendezések, friss zöldség-gyümölcs) nem tartott igényt, kereskedelempolitikai és termelési feszültséget generált hazánkban.⁴⁹ A pártiratok szerint 1983-ban az árucere-forgalmi jegyzőkönyv „fő előirányzatait teljesítettük, az időközben kieső tételeket bepótoltuk. Az NDK szállítási kötelezettségeinek a korábbiaknál pontosabban eleget tett, javult az alkatrész-szállítás, a lemaradások értéke csökkent. A múlt évi külkereskedelmi forgalom is a fő célkitűzéseknek megfelelően alakult, értéke meghaladta az 1,8 milliárd rubelt.”⁵⁰ Ami a termelési és műszaki-tudományos együttműködést illeti, a nyolcvanas évek közepére a két ország között közel 40 kétoldali szakosítási és kooperációs szerződés volt érvényben. Kiemelt figyelmet fordítottak az elektronikai, a mikroelektronikai és a vegyipari együttműködésre, illetve a közúti járműgyártásra és a mezőgazdasági gépgyártásra. Ez utóbbiak azért voltak

⁴⁶ MNL OL M-KS 288. f. 5. cs. 855. ő. e. 25.

⁴⁷ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 83. ő. e. 51–52.

⁴⁸ Uo. 24.

⁴⁹ Uo. 54.

⁵⁰ Uo. 54.

fontosak, mert a gépipari áruforgalom legnagyobb tételét a közúti járművek képviselték, ezek adták ugyanis az export több mint egyötödét, az importnak pedig az egyharmadát. A második helyen a mezőgazdasági gépek álltak, a Német Demokratikus Köztársaságból gabona- és szalastakarmány-betakarító berendezések érkeztek, míg Magyarország a növényvédőgépek szállításával igyekezett fedezni az NDK szükségleteit. A pártvezetés sikeresnek ítélte a két ország között az évek során kialakult műszaki-tudományos együttműködést, amelynek súlyponti területein, 16 kiemelt témában, hosszú távú programok mentén folyt a munka. Komoly eredményeket értek el – többek között – a kőolaj-feldolgozás, a lég- és fűtőtechnika, a mezőgazdasági gépgyártás, az elektronikus építőelemek, az építőipari anyagfelhasználás, a növénynemesítés és a röntgentechnika területén.⁵¹

Levéltári források és szakirodalom

SAPMO-BArch = Bundesarchiv, Stiftung Archiv Parteien und Massenorganisationen in der DDR

DQ 3/1813. = Staatssekretariat für Arbeit und Löhne

DY 30/J IV 2/2/1944. = Politbüro des ZK der SED

DY 30/J IV 2/2/1943. = Politbüro des ZK der SED

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

OL M-KS 288. f. 5. cs. 740. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Politikai Bizottság

OL M-KS 288. f. 5. cs. 847. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Politikai Bizottság

OL M-KS 288. f. 5. cs. 853. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Politikai Bizottság

OL M-KS 288. f. 5. cs. 855. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Politikai Bizottság

OL M-KS 288. f. 32. cs. 55. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Külügyi Osztály

OL M-KS 288. f. 32. cs. 74. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Külügyi Osztály

OL M-KS 288. f. 32. cs. 76. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Külügyi Osztály

OL M-KS 288. f. 32. cs. 83. ő. e. = MSZMP Központi Szervei. Külügyi Osztály

PA AA = Politisches Archiv des Auswärtigen Amts

M 15 1581/95. = Deutsche Demokratische Republik – Zentrale. Protokoll

M 39 473/09. = Deutsche Demokratische Republik – Zentrale. Benachbarte Länder und Ungarn

Baráth–Gecsényi, 2016 = Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos (szerk.): Főkonzulok, követek és nagykövetek. Bp., 2016.

Müller-Enbergs, 2010 = Müller-Enbergs, Helmut – Wielgoths, Jan – Hoffmann, Dieter – Herbst, Andreas – Kirschey-Feix, Ingrid: Werwarwer in der DDR? Ein Lexikon ostdeutscher Biographien. Berlin, 2010.

Nyíró, 1989 = Nyíró András (szerk.): Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához. Bp., 1989.

⁵¹ MNL OL M-KS 288. f. 32. cs. 83. ő. e. 55–56.

Ö. Kovács József

Reflexiók jelenkortörténeti szövegeinkről

Versengő közelítésmódok

Írásom célja, hogy a több mint tízéves vidéktörténeti kutatócsoportunk tevékenységét ért kritikák egy részére válaszoljak, valamint hogy összegezzem eddigi munkánkat, eredményeinket. Az *Aetas* 2025. 1. számában közölt, engem is nyíltan megszólító írás elgondolkodtató abból a szempontból, hogy van-e benne olyan szakmai kérdés, ami gyarapítja a tudásunkat?¹ A megfogalmazások a konstruktív párbeszéd irányába mutatnának? Kutatói tevékenységünk eredményei valóban ilyen figyelmet vagy ilyen típusút érdemelnek? Ugyanakkor számomra ezek a reflexiók – bizonyos értelemben – egy kor-szak, egy tanulási folyamat lezárását jelentik.

Amikor a jelenkortörténet-írás sajátosságaival módszertani szempontból elkezdtem foglalkozni, másokkal együtt beszélgetve, humorosnak szánva fogalmazódott meg bennem, hogy a közelmúlt kutatásának legnagyobb problémája a túl sok túlélőben rejlik.² Magunk is résztvevői voltunk a vizsgált időszaknak, egymással versengő nézőpontjaink eleve különbözőséget jelentenek. Emiatt különösképpen szükség van a szakszerűséget, a tudományos gondolkodásmódot középpontba állító eljárásra és beszédmódra. A pszichohistóriában használt „fegyelmezett szubjektivitás” fogalma jól érzékelteti azt a helyzetet, amelyben a forrásokat a kutatói kérdések alapján célszerű elemezni.³

Ahhoz, hogy az elmúlt évtizedekben történtek történelemmé, egy tudományos célú elemzés számára jobban hozzáférhetővé váljanak, a kérdéseink és megfigyeléseink alapján érzékelt jelenségeket, „dolgokat” névvel ellátva kell leírunk. Mindez persze korántsem olyan egyszerű, és éppen az előbb említett ’versengés’ miatt, mint minden kategorizálás, nevesítés, úgy ez is vitatható, hiszen többek között az értékrendek, nézőpontok és léptékek különbözősége is befolyásolja a következtetéseinket. Különösen így van ez akkor, ha egy politikai diktatúrához kötődő érzelmek történetei hangsúlyos módon állnak a középpontban.

Nyilvánvalóan nem közömbös, hogy holisztikus, teleologikus, apologetikus vagy mikroléptékű diskurzuselemzésre koncentráló a nézőpontunk, „alulról” és/vagy „felülről” kívánjuk-e láttatni a kortársi életvilágokat.

Elvi és módszertani szempontból ismét érdemes végiggondolni a jelenkortörténet-szek előtt álló – elkerülhetetlen – konfliktusokat vagy sajátosságokat. Az első probléma

¹ Gyáni, 2025b.

² Hazai és külföldi művekre támaszkodva, nézeteimet bővebben itt írtam le: Ö. Kovács, 2011.; Ö. Kovács, 2012a.; Ö. Kovács, 2012b.; Ö. Kovács, 2020a.; Ö. Kovács, 2022a.

³ Botond, 2003: 550.

az időbeli közelségből adódik. A második kérdés, hogy sokszor nem lehet tudni, hol húzódik a megélt és a kutatott időszak, a múlt és a jelen határa. Harmadszor, az előbbiekből is fakadóan, jelentős szerepe van a politika és a tudomány kapcsolatának. Negyedszer, más korszakokhoz képest a média és az ott megszólaló különböző helyzetű közszereplők viselkedése a jelenkortörténet-írás legnagyobb vetélytársa. Ötödször, hiányzik a konszenzus a szűkebb szakmában a tudományterületi lehatárolódást illetően. Hatodik konfliktusterületként önmagukban a tartalmi kérdések is jelentkeznek, amelyek az intézményesülési formákat is meghatározzák, nem beszélve azok generációs különbségeiről.⁴ Mindehhez további – magyar – sajátosságként hozzátehetjük a kis ország szűk tudományos nyilvánosságából adódó következményeket, a személyes és intézményes szerveződések bel- és külföldi igazodási, sokszor tünetszerűen rövid idejű magatartásformáit.

A saját megközelitésem szempontjából igen fontosnak gondolom a társadalmi tényezők keresését a politikában, és viszont: a politikai elemek megtalálását a társadalomban, ami egyben elválaszthatatlanná is teszi a két szférát. A diktatúra világában egyébként is minden átpolitizálódik, ezért műfaji tekintetben társadalomtörténeti eszközöket érdemes alkalmazni. Ennek során célszerű abból kiindulni, hogy a kortársak döntéseit az akkori „vak folyamatok”, tehát az előre nem látható következmények alapvetően meghatározták.

Bármennyire is nehéz azonban, célszerűnek mégis azt gondolom, hogy ne csupán az események, a lezárult történések perspektívájából közelítsünk a politikai diktatúrához, hanem elsősorban a kortársi életvilágok, az akkori életesélyek számbavétele alapján értsük meg a különböző struktúrákat és folyamatokat, egyéni és kollektív döntéseket, cselekvéseket vagy éppen a sodródást.⁵ Ez a közelítésmód fontos lehet az akarva akaratlanul áthagyományozódott gondolkodásmód alakításában, amit a szükségszerűség kategóriájához való ragaszkodás jellemez. Szem előtt tartandó, hogy a szocialistának nevezett elméleti elgondolásokban és programokban – ellentétben a matematikával – a használt fogalmi kategóriák ellentmondásosak. A doktrínából, a „pártosságból” fakadóan hiányzik belőlük a tudományos alkotás alapvető ismertetőjegye: a fogalmi tisztaság, az elvek és a gyakorlat közötti összhang igénye. Úgy vélem, a kutatónak elsősorban a tényleges gyakorlat felől kell közelítenie a vizsgált kérdéshez. (A példa kedvéért: míg a kommunista eszme radikális tulajdonközösséget hirdetett, a gyakorlatban az állam monopóliuma jött létre.) Történeti forrásaink szövegét tekintve is mindenképpen hangsúlyoznunk kell azt, hogy a szocializmus nem csupán társadalmi és gazdasági rend, hanem világnézet, amely a mindennapi élet alapvető elemeit kizárja, pontosabban igyekszik kizárni.⁶ A kortársi szövegek mai olvasója óhatatlanul is csapdába esik, ha nem veszi tekintetbe, hogy az említett program is csak egy doktrína volt, amelyben sokszor inkább csak a sémák megszokásáról, nem pedig valamilyen szükségszerűségről volt szó.⁷

⁴ Jessen, 2002: 153–175.

⁵ Valamiképpen meg kell értenünk azokat a gondolkodásmódokat, amelyek szerint a korábbi generációk saját múltjukat, múltképeiket értelmezték. Koselleck, 2003.

⁶ Safarevics, 2002: 8, 264–288, 313.

⁷ Mannheim más nézőpontból vizsgálódva, de az előbbiekkal is összefüggésben a „szocialista-kom-

Az itt tovább nem fejtegethető értelmezések és a kutatói gyakorlat alapján úgy látom, hogy a marxista-leninista ideológiai alapozású szocialista projekt esetében is meg kell különböztetni az ideológiai álláspontokat, az intézményesülés formáit és a társadalmi gyakorlatot. Ezeknek a szinteknek az összemosása gyengíti a történeti ábrázolás érvényességét. Az említett három tényező közül a társadalomtörténész számára legfontosabb a társadalmi gyakorlat elemzése.

Történeti forrásainkról és analitikus fogalmainkról

A „kinek a története” kérdés indukálja a „kinek a történeti forrása” felvetést, amelyvel arra szeretnék utalni, hogy egyáltalán nem közömbösek az információk keletkezési körülményei, a keletkezés helye és ideje. Levéltári kutatásaim során elsősorban írott forrásokat elemeztem, amelyek döntő részben a pártapparátus különböző szintjein keletkeztek. Emellett vizsgáltam az állambiztonsági, a bírósági és a tanácsai ügyintézés során született dokumentációt, szem előtt tartva, hogy ezek mennyire „metaigazságokat” tartalmaznak, még pontosabban: csak akkor szólalnak meg, ha kérdéseket teszünk fel és a kódolt szövegeket „lefordítjuk” egy tudományos értelmezés számára alkalmas nyelvre.⁸

Az írott történeti forrásokon túl a jelenkortörténész további fontos bázisa a múltra vonatkozó beszélt hagyaték, amelynek kutatása közben persze még több „vetélytársra” akadunk. A történetkutató fejében lévő struktúra- és folyamatképekkel, eseményértelmezésekkel szemben az interjúk sokkal inkább vonatkozhatnak a töréspontokra, a személyes vonások sokféleségére.⁹

A 'dolgoznak', a történeteknek a bevezetőben említett névvel való ellátása az egyik legvitatottabb szerzői eljárás. Továbbra is követhetőnek tartom K. H. Jarausch értelmezését, aki szerint fogalmi meghatározáskor a következő feltételeket kell figyelembe venni 1.) Az analitikus kifejezéseknek valamilyen módon tükrözniük kell a kortársi, ambivalens tapasztalatokat. 2.) Nem csupán egy részaspektust kell megragadniuk. 3.) Ki kell fejezniük a politikai diktatúra jellegét, de 4.) ugyanakkor érzékeltetniük kell a töréspontokat és az ellenállások helyét is.¹⁰

A fentiekben vázoltak alapján dolgoztam ki a vidéktörténeti kutatásaimban használt fogalmi rendszert, amelyek közül itt a társadalomtörténeti esemény fogalmát emelem ki. Az ilyen esemény három kritériumnak kell, hogy megfeleljen. Először is, a kortársak számára traumatikusnak és meglepetésszerűnek kell lennie, olyannak, ami lényegében minden korábbi elképzelést felülmúl. Másodszor, ez a tapasztalat kollektív természetű, s annak ellenére képez egy közös kulturális mintát, hogy az embereknek természetes módon különbözőek a jövőbeli elvárásaik. Harmadrészt, az ilyen értelemben vett ese-

munista elméletet” az „intuicionizmus és a végletes racionalizálni akarás szintézisének” tartotta, majd így folytatja: „A marxizmus gondolkodása ekképp az irracionális tett racionális gondolkodásaként jelenik meg.” Mannheim, 1996: 150, 155.

⁸ Ö. Kovács, 2015c.

⁹ Csikós, 2022; Ritter, 2022.

¹⁰ Jarausch, 1998: 39–45.

ménynek – a puszta történéshez képest – struktúráváltoztató, hosszú távú következményei vannak, amelyeket a kortársak is egyértelműen érzékelnek.¹¹

Szövegírási csapdák

A fenti elméleti és kutatómódszertani megfontolások tükrében érdemes megnéznünk, hogy egy konkrét jelenkortörténeti kutatás, s ezen belül a vidéktörténeti munkánk milyen reakciót váltott ki a szakmából. Értelemszerűen a személyes tapasztalataim alapján írok erről, amelynek során itt csak illusztratív példákkal foglalkozom.

A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont (MTA BTK) és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) megállapodása alapján a Vidéktörténeti Támacsoport 2014. évi megalakulása után a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) több levéltárosa is szerzője lett az eddig megjelent tizenegy kötetnek. A külön publikációs sorozatot képező Vidéktörténet című öt kiadványunk szerzőivel együtt számolva a következő kollégákról van szó: Balogh Dorottya, Czetz Balázs, Hegedűs István, Horváth Attila, Káli Csaba, Keresztes Csaba, Kimmel Máté, Kis József, Pál Zoltán Miklós, Polyák Petra, Ritter György, Szűts István Gergely, Ruzsa Éva, Sáfár Gyula, Szabó Csaba, Tóth Judit, Wencz Balázs. 2017 elejéig voltam a kutatás vezetője, majd az MNL-ben vállaltam munkát, ahol további hasonló tematikákat állítottunk konferenciáink és kiadványaink középpontjába. Az utóbbi években nyíltan megfogalmazott, nem feltétlenül elfogulatlan kritikák ebben az értelemben is mindannyiunk eredményét érintik.¹² Az említett kutatócsoport munkáját máig Horváth Gergely Krisztián vezeti, aki mindemellett az MTA–BTK Lendület Tíz nemzedék és ami utána következik... Vidéki társadalom az úrbíréndezéstől a vidék elnéptelenedéséig, 1767–2017 című programot is irányította. Ennek eredményeként több mint húsz kötet jelent meg.¹³ Az intézményesülés újabb szintjét jelenti az, hogy a Magyar Történelmi Társulatban belül idén megalakult a Vidéktörténeti Tagozat.

Az Olvasókkal közös szövegértelmezés céljából nézőpontot váltanék, s egy kisebb időutazásra teszek javaslatot, amellyel az a célom, hogy kirajzolódjon mindenki számára – az alábbiakban olvasható információk alapján – a történeti valósághoz és természetesen a vidéktörténet valóságához közelítő pontosságú kép: mit és hogyan tanulmányozunk, milyen módszerekkel és milyen eredménnyel? Arra is gondolok természetesen, hogy nincs annál hasznosabb a kutatásban, mint amikor ténylegesen megismerve, elemezve értünk meg valamit. Társadalomtörténészként lehet-e más fő célunk, mint az, hogy a társadalom tagjairól, és még hangsúlyosabban azok többségéről igyekszünk szóban és írásban igényes szövegeket közölni a társadalom jelenlegi tagjainak? Ehhez a közelítésmóddhoz évtizedekkel korábbi írásokból is találhatunk közös pontokat, így

¹¹ Bővebben lásd: Ö. Kovács, 2012b: 22–23, 395–422.

¹² Ö. Kovács, 2015a; az ezt követő vita a Rubicon Online rovatában jelent meg; Ö. Kovács, 2015b; A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései, Bp., MTA Székház, 2021. október 18–19. (MTA youtube); Rainer 2022. BBC History 12 (2022) január 1., február 2., március 3., április 4., május 5., június 6.; Horváth 2022. A vita folytatását lásd a Századok 2023. 4. számában.

¹³ <https://10generacio.hu/hu/>

például azt, amit a Bevezetés a társadalomtörténetbe című kötetünkben olvashatunk a tény történetírói fogalmáról:

„A történelem mint elbeszélt múlt abban tér el az elbeszélés többi válfajától, hogy egykor valóban megtörtént események és nem pusztán elképzelt, kitalált valóság képezik tárgyát. [...] A múlt megtapasztalásának lehetőségét a történelmi források biztosítják számára, azok kötik össze őt az eseményekkel, pontosabban a kortársaknak az eseményekről szerzett és forrásokban rögzített tapasztalataival.”¹⁴

Az Aetas folyóiratban közölt, alapvető hiányokkal és tárgyi tévedésekkel teli szöveget látva, a helyzet abszurdításának értelmezésében élhetünk abszurdnak tűnő módszerrel, ezért önreflexiók gyakorlatba kezdtem. Azt is mondhatnánk, hogy a történetkutatásban hatványozottan fontos részletek megnevezése miatt is fokozott szerepe lehet az engem születésem óta kísérő ’kis ördögnek’. Nevemben az Ő betű a családi örökség részeként az ördög szó rövidítése, amely számomra lehetővé tesz egy közeli és távoli nézőpontot a vidéktörténeti kutatások értelmezésében.¹⁵

Mindannyian beláthatjuk, hogy a történetkutatói szövegek formálásában a már említett „fegyelmezett szubjektivitás” mellett több más, személyiségfüggő tényezőnek is meghatározó szerepe van, ezért lehetséges módon érdemes tisztában lennünk az alkotói háttérrel. Továbbá nyilvánvaló különbség van storytelling és storyselling között, ahogy arra az előbbi idézet is utal.

Úgy látom, hogy az alábbiakban felsorolt, kritikusunktól származó kijelentések és fogalmak a jobb érthetőség érdekében pontosítást és magyarázatot igényelnek.

Leltárszerűen felsorolva, az Aetas-írásban a saját publikációimat és a Vidéktörténeti Témacsoport műveit illetően az alábbi kifejezések olvashatók:¹⁶ „»vidékkutató« történész témacsoport”; majd konkrétan megjelenik Ö. Kovács neve után: „fő szószóló”; „csak futó és homályos utalással *intézte el* a dolgot”; „akkori meglehetősen járatlanság”; „amiről azonban Ö. Kovács nem tudott”; „az olvasónak azonban csalódnia kell ezt az írását elolvasva, mert abban semmi érdemleges nem szól arról”; „kizárólag”; „legfőképpen retorikai szinten kerül elő nála”; „erről elmélkedik, ír és mond, 12 sor erejéig”; „2012-ben még csak egyet ismert”; „soha nem tisztázta”; „a történelem kronológiai rendjébe sem illesztette be”; „hevesen vitatta”; „egyszerűen csak kijelentette”; „*egyetlen* publikációját idézte”.

A kritika a kutatócsoportot is minősítette: „még *egyetlen alkalommal sem* kerítették sort”; „hallatlanul hanyag tudományos eljárás”; „forrásként használt szakirodalom ilyen *szembetűnően felszínes* használatával súlyosan félrevezetik az érdeklődő, de tájékozatlan olvasót”; „saját rögeszméiknek”; „Ezen állításaik mögött azonban *nincs hiteles szakirodalmi fedezet!*”; „»a vidéktörténészek« érintett körének [...] azt is el kellene felejtetniük, hogy a forrásoknak úgymond vétőjoga van az övéktől eltérő történeti interpretációkkal szemben”.

(Dőlt az eredetiben, Ö. K. J.)

¹⁴ Gyáni, 2003: 22.

¹⁵ Az Aetas-szövegben szintén megszólított Csikós Gábor és Horváth Gergely Krisztián társaim megfelelő módon reagálnak más alkalommal.

¹⁶ Gyáni, 2025b: 166–168.

Az említett példákat újraolvasva, ismét megbizonyosodtam arról, hogy az ördög a részletekben lakozik.

A magam szempontjából részben tehernek, de a közjót tekintve fontosnak tartom az ilyen típusú válaszokat. A kritikai írás szerzőjének eljárása, a megcélzott kutatói kör, kiemelten is a levéltárosok munkája melletti kiállítás, a publikálás helye és módja, számomra elkerülhetlenné tette a tisztázást.

Az Aetas-írás szerzőjével való közel negyven éves ismeretségem és az ezzel lényegében egybevágó időszak alatt született publikációim miként kerülhettek ilyen módon reflektorfénybe? Azt mindenesetre be kellett látnom, hogy ilyen esetekben is 'felelős' vagyok a közleményeimért, és optimistaként csak részben fogadom el a következő megállapítást. Az ókortól kezdve ismertek azok az immár klasszikus művek, amelyek arra biztatnak, hogy a békesség kedvéért jobb feladni a tények által nehezen befolyásolható személyek meggyőzését, mivel az álláspontjuk megváltoztatására tett kísérletek hiábavalóak. Ahogy más hasonló esetekben, így most is, az enyémtől eltérő gondolkodásmódok esetében újra és újra tanulmányozom főként Peter L. Berger, Robert K. Merton, Piotr Sztompka és József Tischner műveit. Mostani megszólalásom előtt ismét forgattam Peter L. Berger és Anton C. Zijderveld: *In praise of doubt. How to have convictions without becoming a fanatic* (2009) című könyvét. A mű mondanivalója újra megerősített abban, hogy kutatóként különösen veszélyes a fanatizmus hálójába kerülni.

Kritikusunk téves állításainak tisztázása érdekében fel kell idézni néhány múltbeli tényezőt.

Annak idején itthon és külföldön azt tanultam – így például a formálódó társadalomtörténeti egyesületben, a Hajnal István Körben 1986 óta –, hogy minden tudományos munkában világos kérdésfelvetésekre, a közelítésmódunk tisztázására és konkrét történeti forrásokon tesztelt elemzésre van szükség. Az ott közölt mennyiségi és minőségi információk így válnak vállalhatóvá és visszakereshetővé. A fő szövegek, lábjegyzetek és irodalomjegyzékek, netán forrásközlések így képeznek az olvasó számára egységet. Az, hogy ő abból mit és milyen mélységben olvas el, az más kérdés.

Hogy miként lettem vidéken élő vidéktörténetet kutató, az kezdetben levéltárosként folytatott, leginkább a zsidóság 18–19. századi társadalomtörténeti kutatása révén formálódott; majd a Miskolci Egyetemen 1999-től, lényegében egy tanszéki feladat átvállalása miatt fordultam a jelenkortörténet-íráshoz. Ahogy erről néhányszor a nyilvánosság előtt is beszéltem, külföldön hosszú ideig megtapasztaltam, hogy ott mit értenek a jelenkor kutatásán. Utólag visszatekintve, 1998-ban a berlini Humboldt Egyetem kurzusa (Európa társadalomtörténete) és az ott folytatott kutatásaim ideje alatt Hartmut Kaelble hívta fel a figyelmemet az egyik NDK-falutörténeti kutatásra,¹⁷ amely számomra gondolkodási horizontot tágító hatású volt. Az itt is tanult módszertani ismereteket és a levéltári munkámból származó tapasztalatokat hasznosítva, később a magyarországi központi (országos) mellett végiglátogattam minden megyei levéltárat, annak világos tudatában, hogy a szovjetizálás indoktrinációja szakmánkban is 'sikeressé' tett egy tudományos gon-

¹⁷ Humm, 1999.; Ö. Kovács, 2004.

dolkodáson kívüli beszédmodot. Azt feltételeztem tehát, hogy a forrásbázis minőségi és mennyiségi információi majd háttérbe szorítják az ideologikus megközelítéseket. Ebben olykor tévedtem. Mivel magam is részese voltam az 1990 előtti rezsim hivatalos szocializációjának, mindezen tapasztalatot, ismereteket mégis máig igyekszem úgy felfogni, hogy azok egyben történeti források, amelyek történelem- és társadalomalakítók, tehát az emberi együttélési formákat meghatározókká váltak. Ezt a kavalkádot, a versengő, politikailag is befolyásolt emlékezetformákat, a szekértáborok mérgező hatását érzékelve, szakmai hídépítés céljából is, 2005-től kezdeményeztem Majtényi György és Szabó Csaba levéltárosok közreműködésével a rendszeres jelenkortörténeti módszertani beszélgetéseket, kéziratvitákat. Tudatosan választva, az utótörténeti, felülnézeti narratívákkal szemben a több évtizedes elfojtott kortársi, tömeges tapasztalattörténeti kutatásokat állítottam érdeklődésem középpontjába. Levéltárosként eléggé ismertem a hivatalosan titkosított dokumentumokat, amelyek dekódolás révén lehetővé teszik az életszerűbb történeti ábrázolást.¹⁸ A munkámra vonatkozó kezdeti szórványos megjegyzéseket 2007-től egyszerre látványos és tanulságos egyet nem értesek, elutasítások sora követte, ezek közül elég csak a nyilvánosan is hozzáférhető egy részére utalni.¹⁹ Ami ezekből egyik tanulásként megfogalmazható, az az, hogy a vitapartnereket szinte soha nem tudtam rávenni, hogy megnézzék, tanulmányozzák az általam elemzett forrásokat.

Kritikusunk fenti kijelentéseire visszatérve, először is azt kérdeztem, hogy e kijelentéseknek van-e köze publikációim, publikációink tényleges szövegéhez és a történeti valósághoz? A kritikában megfogalmazottak milyen módon tükrözik a családok tömeges tapasztalatait? Vajon ki nem ért egyet azzal, hogy egy ország története elsősorban az ott élt emberek történeteit jelenti?²⁰ Ez a kérdés volt a fejemben 2022-ben is, amikor a BBC History vitázáró hozzászólásában közös pontok megtalálása céljából forrásrészleteket közöltem, azt kérdezve a történetekről másként gondolkodóktól, hogy az ott olvasható forrásrészletek alapján milyen problémafelvető előadást tartanának.²¹

A kialakult helyzet jobb értelmezése céljából a személyes ismeretségünk körében is igyekszem racionális elemeket találni. A 2009. évi levelezésem dokumentálja, hogy későbbi, 2012. évi könyvem egy részletét az elfojtott emlékezet témaköréről mostani kritikussom elfogadásra javasolta a Történelmi Szemle szerkesztőségében. Két szerkesztőtársa azonban nem értett vele egyet, ezért végül, a kényszerkollektívizálásra vonatkozó fejezet elhagyásával az Aetas közölte a cikket.²² Az MTA-doktori pályázatomat a nyilvános vita előtti szakaszban felkért két akadémikus egyikeként kritikussom támogatta 2011-ben. (A kortársi miliő összetettségét illusztrálva, 2012. szeptember 4-én a nyilvános

¹⁸ A témakör alapvető elemzése: Harrison, 2023.

¹⁹ Lásd a 12. sz. jegyzetet.

²⁰ A magyar publikációkban is gyakran idézett társadalomtörténész, Patrick Joyce saját ír családtörténetét emelte be tágabb összehasonlításba, az olasz mellett a kelet-európai, kifejezetten lengyelországi kontextusokat is. Lenyűgöző mű az idős történetésztől, aki kellő érzékenységgel értelmezi a kommunista diktatúrák parasztságtörténetét is. Joyce 2024.

²¹ Ö. Kovács, 2022b: 63.

²² Ö. Kovács, 2009.

vitán mintegy száz fő jelenlétében a bíráló bizottság tagjai közül felszólalók szájából olyan kérdéseket hallhattak a jelenlévők, mint például, hogy miért nem hivatkoztam a marxizmus-leninizmus klasszikusaira?)

Ma már meglepőnek tűnik, de az Aetas-írás szerzője méltató lábjegyzetet szánt a 2012-ben megjelent kötetemnek.²³ Azt is érdemes megemlíteni, hogy a Vidéktörténeti Témacsoport a BTK-ban, 2015 februárjában szervezett rendezvényén kritikusunk Weis István egyik művének előolvasója és az értelmezést vállaló előadója volt. Ugyanez a folytonos szakmai megalapozottság látható a HUN-REN BTK kiadásában Csikós Gábor, (kezdetben Hegedűs István is), Horváth Gergely Krisztián és általam szerkesztett, minden történeti korszak számára nyitott Vidéktörténet 1–5. köteteiben is.²⁴ Mindezen körülmények alapján, de leginkább azt tekintetbe véve, hogy publikációimban a kezdetektől az analitikus kérdésfelvetések és forráselemzések alapján nyugvó szakmai beszédmódot követem mindmáig, elgondolkodtató kérdések fogalmazódhatnak meg kritikusunk véleményére vonatkozóan.

Reflektorfény és a részletek valósága

Csikós Gábor, Horváth Gergely Krisztián és Ö. Kovács József neve alatt 2023-ban magyarul (néhány héttel előtte néhány módosítással angolul is) megjelent az a kötet, amely bárki, így kritikusunk számára is gondolatébresztő lehet.²⁵ Vajon a témába vágó kötetek ismerete nélkül lehet konstruktívan gondolkodni az Aetas-írás kiragadott témájáról, a téeszneurózisról? Az említett szakirodalmi tételek és a további friss eredmények kritikusunk hivatkozásaiban és bibliográfiájában nem szerepelnek. Öt elkerülték volna a BTK Történettudományi Intézetének hírei? További kérdésként vetődik föl: milyen megfontolásból érzett késztetést a hozzászóláshoz, Csikós Gábor, a TTI munkatársa 2024 végén megjelent könyvének ismerete nélkül?²⁶ Itt be is fejezhettem volna a válaszadást, de végül azt mondtam, jó, akkor most is nézzünk szembe a tényekkel!

A tárgyilagosság kedvéért azt is meg kell jegyezni, hogy a téeszneurózis jelenségét jóval korábban érzékelhetjük több más publikációban, így például a néprajzos-antropológus kutatók jóvoltából: Sozan Mihálynál, Szilágyi Miklósnál. Külön kiemelném Sozan Mihály felsőőri (Ausztia) és a Győr környéki Táp társadalmának összehasonlító

²³ „Innen pedig a múltnak mint tapasztalati univerzumnak ahhoz a felfogásához vezet szinte egyenes út, amely élesen megkülönbözteti egymástól a múltat és a történész jelenidejét. A múlt ez esetben a történelemnek az a világa, ahol a cselekvőség (agency) a történészek igazi motorja; azt kell tehát megérteni és ábrázolni, hogy a múltnak ne a történész utólagos bölcsességével át- és felülírható felszíni képe táruljon az utókor szeme elé. A tapasztalat-történetként számontartott megközelítésről van szó, melyet számos magyar történész fogad el a múlt elbeszélését megszabó központi rendező elvnek.” A 36. lábjegyzetben Gyáni két kötet és Ö. Kovács könyvének címléírása szerepel. Gyáni, 2013:186.

²⁴ Arra is gondolva, amit Benda Gyula sokak véleményét összegezve mondott 1996-ban: „A hazai társadalomtudományos történetírás, az új társadalomtörténet legnagyobb fehér foltja a parasztság, az agrártársadalom.” Benda, 2003: 33.

²⁵ Csikós–Horváth–Ö. Kovács, 2023a; Csikós–Horváth–Ö. Kovács, 2023b.

²⁶ Csikós, 2024.

munkáját. Az utóbb említett település gazdacsaládjairól Balogh Balázs később kiváló elemzést írt.²⁷ Valuch Tibor id. Juhász Pál csengersimai kutatására hivatkozva így fogalmazott: „Az erőszakos kollektivizálást megelőzően a faluban gyakorlatilag nem voltak neurotikus betegek, két évvel a kollektivizálás befejeződése után arányuk elérte a lakosság 30%-át.”²⁸

Kritikusunk negatív minősítéseit mérlegelve kérdés: a tudományosan igényes eljárás az, hogy az idevágó jelenkortörténeti munkásságom egyes részeit egy 2012-es és egy (a bibliográfiai adatok megadása nélküli) 2020-as publikációm egy-egy részlete alapján próbálja meg értékelni?²⁹ A 2012. évi könyvem 49. fejezetének címszavai (Erőszakos kollektivizálás, tsz-pszichózis, társadalmi hatások) közül egyet ragadott ki. Vajon a kritikus miért gondolhatta, hogy a tevékenységem színvonalát így lehet a legplasztikusabb módon jellemezni? Van itt egy másik, meg nem válaszolt kérdés is. Hogyan történhetett meg az kritikusunkkal, hogy a Csikós Gáborral együtt írt recenziókat (amely Varga Zsuzsanna angol nyelvű kötetéről szól), és az ahhoz tartozó több száz oldalas forrásközlést negatívan minősítve, igyekezetében olyan hibát nevezett meg több helyen is, amely valójában nem létezik?

Losonczi Ágnes *másik művét* használtuk, ahogy az a lábjegyzetek szerint is mindenki számára egyértelmű lehet, nem a bírálatban megjelölt munkát.³⁰ Ugyanakkor van itt egy *további súlyos torzítás*, ha pontosan megnézzük a szövegeket.

Kritikusunk a következőt állítja: Csikós és Ö. Kovács „Losonczi Ágnes egyik munkáját említette még bizonyíték gyanánt; az utóbbi azonban – jegyezzük meg gyorsan – *nem kifejezetten* a falusi és a téjesztatok emlékezeti anyagai alapján számol be a magyar társadalom kollektív öntudatáról. Losonczi Ágnes valóban fontos könyvének az anyaga ugyanis egy *pesti* városnegyed lakosai körében 1993–1995-ben gyűjtött életinterjú szövegkorpusz feldolgozásával szolgál. Ezek között pedig egyáltalán nem szerepel olyan emlékezeti tanúságtétel, amelyet bármilyen összefüggésbe hozhatnánk a kollektivizálás Kádár-kori eseményeivel, de még a Rákosi-korabeli történésekkel sem. Ráadásul Losonczi Ágnes könyve nem szociál-pszichiátriai munka, amely tisztázhatná, hogy járt-e vagy sem valamely esemény neurózissal; ez egy szociológiai beszámoló, melyben még *csak szó sem esik neurózisról*. Kérdem: hogyan kerül itt a csizma az asztalra? Milyen bizonyítékokkal szolgálhat ez a szociológiai látélet a falusi paraszti, a téjeszekkel összefüggő valamikori neurózisok problémavilágához?”³¹ (Dőlt az eredetiben, Ö. K. J.)

Kritikusunk a fenti szöveghez Losonczi Ágnes (Sorsba fordult történelem. Bp., 2005.) könyvének 174. és 194. oldalak közötti részét jelölte meg hivatkozási alapként. Nézzük meg, hogy a fenti állításokkal szemben *konkrétan mi olvasható ezen oldalakon!*

²⁷ Sozan, 1985; Balogh, 2009.

²⁸ Valuch, 2001: 358.

²⁹ Ö. Kovács, 2020b.

³⁰ Csikós–Ö. Kovács, 2021: 22. j. (Losonczi Ágnes: Ártó-védő társadalom. Ahogy a társadalom betegít és gyógyít... Bp., 1989.)

³¹ Gyáni, 2025b: 167.

Fájó szembesülni azzal, hogy az Aetas-írás szerzője nem olvasta a saját lábjegyzeteiben jelölt oldalakat. A mi csizmánk a helyén van. A további következtetések levonását az Olvasó belátására bízhatjuk. Az átplántált falusi gyökök című alfejezet első mondata és további részei fontos hozzájárulások reális történeti képeinkhez:

„A szocializmus alapjai lerakásának történetében, a társadalom sérültjei között megkülönböztetett hely illeti meg a parasztokat, a falu népét. Nagy többségüknek el kellett viselni a mezőgazdaság »kollektivizálásának« és iparosításának a különleges terhét. Lehetek kis- vagy nagyobb birtokosok, újonnan földhözjuttatottak, cselédsorból kiemelkedők – az, ami a mezőgazdaság szocialista átszervezése során velük történt, súlyos sérelmeket okozott. Mind a megalázó bánásmód, mind a kényszerítés módja, ahogy a szocialista iparba toborozták őket, akárcsak a lehetőség, ami nekik jutott: ingázás, zsúfolt munkásszállások, alacsony bérű segédmunka. Tömeges teherviselői voltak a szocialista rendszer megalapozásának. Nemcsak a gazdagabb birtokosokat törték meg, de a szegényeket is meggyötörték az átalakulás évei. Ez a folyamat súlyosan sokszorosan megcsúfolta azokat a várakozásokat és reményeket, amelyeket kezdetben – vagy a kezdet előtt – a szocialista átalakuláshoz fűztek, és azokat a falusi embereket, szegényeket és törekvőket, akik hittek egy igazságos társadalom létrejöttében, az emberi egyenjogúságban és az emelkedő jólétben reménykedtek. Sok sérelmet viseltek el, lassan gyógyultak, és mindez nyomot hagyott bennük. A kutatás során a családi múltról szólva derült ki, mennyi szállal kötődnek a faluhoz a megkérdezettek, eredetük emlékei, de sérelmeik és reményeik is oda vezetnek vissza, és onnan vezetnek el. [...] a mintegy hetven vizsgált pesti család felmenői közül, a nagyszülőknek több mint fele, a szülők egyharmada falusi eredetű, megélhetési forrásuk a föld, eredeti lakóhelyük a falu volt. [...] Ez megfelel annak, amit egyéb forrásokból is tudunk, hogy mennyire »paraszti talapzatú« volt az ország. Jellegzetes, hogy Budapest egyik »legpestibb« kerületében élő fővárosiak túlnyomó többsége nemcsak hogy vidéki, hanem falusi, hogy felmenőinek több mint fele valamikor a földből élt. A vidéki kötöttségekből valami szinte mindenkinél megmaradt, sokszor elfelejtik, hogy a föld sem csak a mezőgazdaság hasznos terepe, hanem ősi szimbolikus értelme létkérdéseket fejez ki, a termék nemcsak árú, hanem – ősi magtól az érés teljességéig – szakrális elemeket visz tovább, a természet csodáját. Ezért a földkérdés sokszor megy túl a racionális érveken, és mély emberi érzelmeket kavarr fel.³² [...] A föld erőszakos elvétele, a megaláztatások tragédiákhoz vezettek. Az egyik megkérdezett nagyapa öngyilkos lett, amikor a lovait elvitték, nagyhirű lótenyésztését felszámolták, a házából kitették, az istállójukba kitelepítettek tesznek. Egy másik gazda józan ésszel nem éri fel, hogy bár teljesítette a törvényes kötelezettségeit, egyre újabb teljesíthetetlen követelményekkel állnak elő, elméje elborult. A falusi férfiak között a depressziós állapot és az öngyilkosságok aránya téesszervezés idejében emelkedik, növekszik az egyébként is magas alkoholizmus, amely pedig ekkora megrázkódtatás nélkül is rombolt, egészségben, emberségben. [...] Az elbeszélések nem gyógyuló sérelmekről szóltak.”³³

³² Losonczi, 2005: 174–175.

³³ Losonczi, 2005: 191, 193.

A szocializmus nagy kompressziója című, minden társadalmi csoportra vonatkozó alfejezetben olvashatjuk: „A hányattatásokat túlélők között is sok volt a később bekövetkezett embervesztés. Sokféle módon morzsolódtak fel. Kutatásunk során hét családban emlékeznek öngyilkosságokra – ez a kérdezett családok tíz százaléka. Más esetekben a meghurcolás megtámadta az elmét, vagy pszichés zavart okozott a trauma. Az egészségi bajok az átlagos lakossághoz képest itt magasabbak, a betegségek is súlyosabbak voltak. A fizikai kínokból, a lelki teherterhelésből, a megnyomorításból, a testi-lelki kínzásokból a távoli, kivárthatatlan változás reménytelenségéből sokszor válik betegség, és sok betegségből lett korai halál.”³⁴

Mindenki számára megfontolandó részek olvashatók Losonczi Ágnes kötetének, tehát minden megkérdőjeztetthez vonatkozó, A traumák továbbélése és a feloldás hiánya című zárófejezetében: „Beszélgetéseinkből kitűnt, mennyire megmaradtak a sérelmek, milyen elevenen él sok minden abból a szenvedésből, amit a családok átéltek. Nem tudtak kiigyógyulni az emlékekből, nem tudták kibeszélni és feldolgozni őket. A továbbélés okainak néhány elemére a beszélgetések nyomán következtethetünk. A traumák feldolgozását nem engedte a titkolás, a félelem, az elviselt szégyenérzés, a védekező szembenézés hiánya. [...] Megfigyelhettük azt az ismert jelenséget, hogy a trauma túléli a szenvedőt, a gyerekek, utódok életébe sokszor ismeretlen, nem-tudatos utakon beépül a felmenők »öröksége«. Pszichológiai kutatások feltárták, hogy a trauma miként él túl generációkat, hogy olykor még a harmadik nemzedéknek is kijut a szenvedésekből, rájuk is terhelődik az átélte, akaratlanul átvitt trauma. Kitűnt, hogy az elhallgatás felerősíti az elviselt traumát.”³⁵

Továbbfolytatva az önreflexiós gyakorlatot, kérdésként vetődik föl, hogy a téeszneurózisról szóló 41 oldalas tanulmányom egy oldalának a kritikus által kiragadott részlete vajon mennyivel mond többet, mint a 'maradék' 40 oldal?³⁶ Vajon segíti az egész szöveg mondanivalójának értelmezését, ha a kutatási célokat (57. o.) figyelmen kívül hagyjuk? Ott a téeszneurózis fogalma mint tényezőegyes szerepel, amely összetett problémakörrel a levéltári források elemzésének eredményeit publikáltam. A főcím és az alcím érzékelteti, hogy miről van szó. A tanulmányban egyébként az előbbieknél megfelelően ott vannak a válaszok kritikusunk kérdéseire.³⁷ Lehet, hogy azért tűnhetett fel hiánynak valami, mert az éppen nem szerepelt a kutatási célok között?

Mindemellett, a fenti kritika tükrében igen tanulságos, hogy a tanulmányban közölt térképek és táblázatok milyen újszerű kérdések megválaszolhatóságához járulnak hozzá. Figyelmes olvasás után bizonyára a kritikus sem írta volna a következőket:

³⁴ Losonczi, 2005: 204.

³⁵ Losonczi, 2005: 294.

³⁶ Ö. Kovács, 2020b.

³⁷ Mindenekelőtt utalnék a 77–79. oldalon található 16 gondolatjeles részre, amely a kritikában hiányolt válaszokat szintén megadja. A kritikus állítással szemben az is világosan látható, hogy a téeszneurózis fogalmát illetően az 56. oldalon utalok Csikós Gábor 2019-es publikációjára. Arra a felvetésre, miszerint 2012-ben nem tudtam id. Juhász Pál 1960-as évekbeli cikkeiről, ismét kiderül, hogy ez még sincs így, hiszen az ott hivatkozott 1974-es tanulmányban benne vannak a 60-as évek kutatási előzményei. (Ö. Kovács, 2012b: 403., 420., 452.) Másrészt a 2020-as tanulmány 57. oldalán szerepel id. Juhász 1965. és 1975. évi írásának tétele is. Ö. Kovács 2020b.

nem érzékelhetjük azt, hogy „a népesség mekkora hányadában hatott ez a neurózis”. Maradjunk annyiban, hogy a térképek és táblázatok éppen a kritikus által hiányoltakra bőséges információt nyújtanak.³⁸

A tárgyilagosság és összehasonlítás céljából érdemes a végére járni további részleteknek is, hiszen kritikusunk a kutatásaimról a BUKSZ 2022. 1. számában is az Aetas-írásban idézetekhez hasonló kvalitású információkat közölt.³⁹ Itt leginkább a 2012-es kötet zárórészével foglalkozott: a 403. oldalon található 21. lábjegyzetének két sorával. Vajon miért nem gondolkodott el az alatta olvasható szövegrészekről?⁴⁰ Mindehhez kapcsolódva kérdezhetnénk, hogy vajon a kortársi nómenklatúra megyei tagjai miért nevezték a téesz-szervezést „frontális helyzetnek”, „idegharcnak”, „idegháborúnak”?⁴¹

Az Aetas-szöveg retorikai technikája, még pontosabban megtevesztő eljárása, az előbb említett BUKSZ-cikkben is szervezőerő. Az ottani egyéb torzító állításokkal most nem foglalkozva, kritikusunk saját lábjegyzeteivel szemben is ellentmondásban,⁴² a következőképpen láttatta a tevékenységemet: „A téeszítés ekként posztulált sikertelenségét csupán retorikai eszközökkel sejteti a szerző, de nem bizonyítja, sőt egyáltalán nem is vizsgálja a Kádár-kori termelőszövetkezeti szektor gazdaságtörténetét. Idézett kijelentése így aligha több pusztá prejudikációnál.”⁴³ Sajátos vágyvezérelt gondolatsor, teljesen elszakadva a valóságtól. Maradjunk annyiban: azt beláttam, hogy a 2012-es könyv címében is jelölt, korai Kádár-kori vizsgálatokat tovább kell vinni, ezért konferenciákon és publikációkban foglalkozom e témakörrel azóta is.

Kérdés, hogy a kritikus megnézte-e a Magyar Tudományos Művek Tárát (MTMT)? Ott a hiányolt korszakra és témára vonatkozóan a nevem alatt mintegy 2000 oldalnyi publikációt talál magyarul és idegen nyelveken. A korszakra és a témára vonatkozó, letölthető írott források pedig hozzáférhetők a kritikus által is megadott lábjegyzetben szereplő helyen.⁴⁴ A dokumentumkötetet pedig a szerzőtől kapta meg 2015-ben.⁴⁵

A fent említett recenzió és forrásközlés⁴⁶ egyik dokumentumát ki kell emelni, amelynek tartalma a kritikus saját lábjegyzete szerint ismert számára is.⁴⁷ Azért lenne konstruktív eredmény erről másoknak is töprengenie, mert kritikusunk kijelentéseit is más

³⁸ Ö. Kovács, 2020b: 61–72.

³⁹ Gyáni, 2022.

⁴⁰ A 22. számú jegyzet 12 sora fontos lehetett volna számára: egy 1966. évi felmérés számadatai szerepelnek az 1950–1960-as évek ideg- és elmebetegségi adatairól. Vajon a 405. oldal 29. jegyzetének bőséges példái sem keltették fel a figyelmét? Ott az alkalmazkodó ellenállás formáiról van szó, amelyek meglehetősen szoros összefüggésben voltak a téeszek állapotával. Ö. Kovács, 2012b: 403.

⁴¹ Ö. Kovács, 2012b: 364–366.

⁴² Így például, egyrészt utal Csikós–Ö. Kovács 2021-es írására, másrészt Ö. Kovács 2012. évi könyvét értékeli. Az utóbbi szakirodalmi tétel éppen Kádár-kori évkörre utaló alcímét a kritikus kihagyta a címléírásából.

⁴³ Gyáni, 2022: 14.

⁴⁴ Gyáni, 2022: 19. (15. jegyzet); Csikós–Ö. Kovács, 2021.

⁴⁵ Ö. Kovács 2015c. A kötet Vidéki helyzetképek és a kollektív üzemformák miliói című fejezet az 538. oldalon kezdődik és a 700. oldalon fejeződik be. Hasonlóképpen közöl forrásokat 1969-ig.

⁴⁶ Csikós–Ö. Kovács, 2021.

⁴⁷ Gyáni, 2022: 19.

megvilágításba helyezné. Megállapításait egyébként cáfolja Váncsa Jenő földművelésügyi miniszter 1981. évi szóhasználat is a vidéki átalakulásról és az iparszerű mezőgazdaságról.⁴⁸

A miniszter a több évtizedes szocialista projekt, saját megfogalmazása szerinti „progresszív pazarlásának” rendszerspecifikusságát világítja meg, ami minden történetkutatói értékelés egyik meghatározó szempontja lehet. A problémahalmaz kiiktatására a miniszter *húsz évet* kért.⁴⁹ A ’viták’ tükrében hosszú ideje elgondolkodtató, hogy a közös töprengéseket innen is érdemes lenne elkezdni, hogy valóban a helyén kezeljük a jelenkortörténeti történeteket.

A ’sikertörténetek’ csak akkor lennének igazak, ha nem vennénk tudomást a tényleges társadalmi gyakorlatról, a rendszerszintű, feloldhatatlan anomáliákról. A kortársak is keresték azokat a kifejezéseket, amelyekkel tömörített formában jellemezhetnék a szocialista projektet. Széles a skála, az apologetikus értékelésekkel szemben tömeges forrásbázis igazolja már a kortárs forrásokban előbukkanó metaforákat, mint például az említett „pazarlás progressziója”, továbbá a „hanyatlás lassítása”.⁵⁰

Van egy nagyon fontos további kérdés is. Kritikusunk problémacentrikus, a vidéktörténeti tevékenységgel kapcsolatos percepciójának van-e valami hasonlósága más kutatásokkal kapcsolatos vitáival? Érdemes ezek sorára rátekinteni. Feltűnően széles pályán mozgó témákról és korszakokról van szó. Maradva a 19–20. században, jól látható, hogy kritikusunk küzdelme több esetben vesztes csatákat eredményezett. A következő mondatot az 1956 után Angliába menekült Péter László fogalmazta meg, amikor a művéről publikált recenzióra reflektálva ezt írta kritikusunknak: „Bevallom, kínos zavarban vagyok, mert a felsorolt négy tétel közül egyikben sem ismerek saját álláspontomra (bár igaz lenne a harmadik, mennyivel könnyebb dolgom lenne).”⁵¹ Hasonló jelenségekre Hermann Róbert, Karsai László, Krausz Tamás és Pritz Pál is rámutatott.⁵² A szövegalkotás alapvető lépéseinek egyike, a témakijelölés után az úgynevezett adatgyűjtés következik, amely feltételezi a kérdéskör szakirodalmának kellő ismeretét, az alapos olvasást. Kritikusunk írásait illetően, vajon nem arról van-e szó, hogy a felületes szemezgetésen túl talán nem lehet ugyanolyan színvonalon ennyi mindenhez érteni? Feltételezhetően a folyóiratok szerkesztői is tudnak erre a kérdésre választ adni. A megtévesztő, az árnyékbokszolásra jellemző vagy szalmabáb érvelési hibákkal teli írások megjelentetése növeli a szerkesztőségek felelősségét. Az eredeti kutatói célkitűzések, témakijelölések,

⁴⁸ Más forrásközlésekkel együtt lásd: Csikós–Ö. Kovács, 2021. (MNL-OL-XIX-K-9-bk-513.-1982-14.314. Váncsa Jenő miniszter előterjesztése az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Bizottsága részére a termőföld termékenységeinek növelésével kapcsolatos feladatokról, 1981. február 6.)

⁴⁹ A magyarországi szovjetrendszer ezen titkosított leírás szerint is illeszkedik ahhoz a modellhez, amit klasszikus módon Mark Harrison tett közzé: Harrison, 2023: 34–44.

⁵⁰ Csikós–Ö. Kovács, 2021. (MNL-OL-XIX-K-9-bk-513.-1982-14.314. Váncsa Jenő miniszter előterjesztése az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Bizottsága részére a termőföld termékenységeinek növelésével kapcsolatos feladatokról, 1981. február 6.) Az egyik tanácselnöki leírás 1988-ból különösen tanulságos: Ö. Kovács 2021.

⁵¹ Péter, 2002.

⁵² Hermann, 2008; Krausz, 2012; Hermann–Karsai–Pritz 2013.

elemzési eljárások és konkrét eredmények figyelmen kívül hagyása, majd az ezekre épülő személyeskedés, hiteltelenítési szándék az irrelevanciahibák iskolapéldáit nyújtják.⁵³

Itthoni negligálás és külföldi reflexió

Vajon miért lenne indokolt a „vidéktörténet” szót idézőjelbe tenni? Ha a kritikusunk által negligált szerzői kör egyéni és kutatócsoportos teljesítményére tekintünk, akkor a tudományos programok keretében az elmúlt 13 évben *harmincnál több* vidéktörténeti kötet jelent meg. Ezek a tények önmagukban sikeres munkára utalnak, amire a könyvbemutatók során nem egy esetben (pl. Stefano Bottoni, Germuska Pál, Gyarmati György, Keller Márkus, Rainer M. János) rámutattak.

A kritikus, munkámat illető kételkedő megfogalmazásairól a következőket mondhatom. Több mint harminc éve, még a 19. századi kutatások révén kerültem kapcsolatba külföldi, vidéki társadalmakat kutatókkal, majd az évekig tartó göttingeni mentori támogatásnak köszönhetően, Pozsgai Péterrel együtt, 2006 után elég hosszú ideig képviseltük Magyarországot a rural history-t tudatosan a középpontba állító kutatási programban. A magát várostörténésznek is valló kritikusunk is tisztában lehet az előbb említett tudományos kutatási szerveződésekkel és eredményekkel. Miért célszerű ezeket a szakmai nyilvánosság számára ismeretlen okok miatt negligálni?

Az Aetas-írásban is folyton felbukkanó sematikus, indokolatlan és megtévesztő duális kategorizálásokkal még foglalkozni kell. Kérdezhetnénk például, hogy az említett BUKSZ-cikkben hogyan kerülhetett az említett 2012. évi kötetem Orbán Sándor 1970-es évekbeli munkáival egy kategóriába, míg egy dekonstruálás nélkül maradt, a „szovjetizálást és amerikanizálódást” tárgyaló angol nyelvű könyv a kritikus számára a tudományosság csúcspontját jelentette.⁵⁴ Hogy ezt értelmezsem, vissza kellett ugranom 2001-be, amikor ugyanezen szerző első könyvét tanulmányoztam.⁵⁵ Bizonyos mértékig pozitív hatása volt a kötet, mert akkor fogadtam meg, hogy bár ellenszélben, de el kell kezdenem a levéltári források rendszeres feltárását és elemzését. A kötet máig nyúlóan ismétlődő narratívája tetszetős, de nyilvánvalóan torzító eljárásra épül: az 1956 és 1967 közötti időszakot tárgyaló könyvének címébe a „paraszi érdekérvényesítés” fogalmát helyezte.⁵⁶

⁵³ A megtévesztő érvelési technikák elemzésére lásd: Adamik–A. Jászó–Aczél, 2004: 361–363.; Margitay, 2007: 541–582.; Saussure, 2018.

⁵⁴ Varga, 2020.

⁵⁵ Varga, 2001.

⁵⁶ A tartalomjegyzéket olvasva első pillantásra érzékelhető volt, hogy a kötet öt fő fejezetének címe követte az 1990 előtti rezsim hivatalos beszédmódját: 1. Érdek, érdekelttség, érdekérvényesítés 1956–1958. 2. Irányváltás, 1959–1961. 3. A termelőségvetkezetek az agrárirányítás és a paraszi érdek erőterében. 4. Rejtve maradt reformkísérlet. 5. A szövetkezeti reform, 1964–1967.; Ugyanebből az évből, 2001-ből említhető meg két olyan publikáció, amelyek az 1959 és 1961 közötti kollektivizálást a következőképpen értelmezték. Valuch Tibor „hadjáráthoz” hasonlította (Valuch, 2001: 195.). Kaposi Zoltán gazdaságtörténeti művében az 1960-as év történéseit a parasztság számára mint katalizmát értékelte, melynek során a „hatalom fegyverrel, veréssel, lelki-pszichológiai terrorral kényszerítette

Az Országos Levéltár Hess András téri kutatótermében először nem akartam hinni a szememnek, amikor e 2001-ben megjelent könyv jegyzeteiben jelölt iratokat tanulmányoztam, hiszen így vált számomra világossá a tényekre, az egyéni és kollektív traumákra vonatkozó információk kihagyási technikája.⁵⁷ Mivel magyarázható az, hogy kritikusunk elfogadja e beszédmodot, a források adott részeinek látványos negligálását?

Olvasva az Aetas-írás különböző publikációkban visszatérő kijelentéseit és a kortársi, hivatalos pártállami szövegeket, egy sajátos közös mintázat alakul ki: ezek nyelvezetében a reáltörténetek szempontjából az a lényeges, ami nincs bennük. Másrészt, a szövegek csak dekódolás után 'beszédesek'. Az is tanulságos, ahogy kritikusunk is túllép a külföldi olvasóknak szánt könyv legsúlyosabb hamis státusátfordításán. A kötet reáltörténeti fejezeteiben az erőszak egy összefüggésben bukkan fel, amely szerint a makacs parasztok megtámadják az agitátorokat (135).⁵⁸ Honnan eredhet ez a hamis tényállítás, amely sem a hazai, sem a külföldi kutatási eredményekkel nincs összhangban?⁵⁹

A kötet más, nem a tényekre alapozott állításaival együtt arra a kérdésfeltevésre vezet minket, hogy mi különbözteti meg a fikciós szövegeket a reáltörténeti beszédmodtól? Egyesek számára megengedhető az, hogy egyéni és kollektív traumákat tagadnak?⁶⁰ Miközben egyrészt közismert, másrészt a fentiekben Losonczi Ágnestől idézettek is igazolják, hogy a traumatizálódások, a transzgenerációs örökségek hosszú ideig hatnak? Mindez a társadalomtörténetben figyelmen kívül hagyható lenne?⁶¹

Vajon ki és milyen tanulságot képes levonni abból, hogy a sajátos magyarországi jelenkortörténet-írás válságjeleire például egy bielefeldi történész is felfigyelt, aki a fent említett, kritikusunk által magasan jegyzett angol nyelvű könyvről írt recenziót 2023-ban angolul, majd 2024-ben németül.⁶² Természetesen az önmagában nem probléma, ha kutatók eltérő következtetésekre jutnak. Az azonban mégis elgondolkodtató, hogy kicsoda

a magyar parasztot a tsz-be való belépésre." Kaposi, 2001: 177. Az utóbbi két értelmezés szinkronban van azzal, amit például Losonczi Ágnes szociológiai kutatásai során feltárt. 1977-ben írta Békés megyei vizsgálatait alapján: „ez a nagy társadalmi fordulat megrázkódtatásokkal volt terhes. A tulajdonviszonyok forradalmi átalakulása, a magántulajdon és a kisparaszti tulajdon megszüntetése kétségkívül mélyen megrázta és átalakította a megye zömében mezőgazdasági ágazatban dolgozó lakosságát. [...] a körülmények gyökeres változása nem adta meg az emberek számára a biztonságos lét folyamatosságának érzését [...]” Losonczi, 1977: 346–347. (Pl. az 568. oldalon is visszatér az előző történésekre.) A családi emlékezetre lásd: Losonczi, 2005.

⁵⁷ Varga, 2001: 58–71.; Az 1959 és 1961 közötti évek részben ugyanezen forrásbázisát, közzétett levéltári dokumentumait lásd: Ö. Kovács 2012b: 277–393., 478–508.; Ö. Kovács, 2015c: 223–499.

⁵⁸ Varga, 2020: 135.; Varga, 2021: 130.; Ennek kritikáját lásd: Csikós–Ö. Kovács, 2021.; Horváth, 2023.

⁵⁹ Lásd pl.: Iordachi–Bauerkämper, 2014.

⁶⁰ Gyáni, 2025a; Az utóbbira válasz: Horváth 2025.

⁶¹ Ellenpéldaként említhető meg a szovjet rezsimekkel gazdaságtörténészként foglalkozó Mark Harrison egyik írása, amely kifejezetten az erőszak és a konfliktus gazdasági tényezőivel foglalkozik. A második világháború alatti lengyel ellenállás példáján keresztül elemzi a racionális számítás kihagyhatatlan történeti elemeit (jogosultság, reputáció, identitás, bizonytalanság, korlátozott racionalitás, hitelesség). Harrison, 2013: 6–10. A fent említett hamis státusátfordítást illetően azt is kérdezhetnénk, hogy a háztulajdonosi logika szerint a hivatlan agitátorok mit kerestek az ingatlan területén?

⁶² Merl, 2023; Merl, 2024.

ez a német szerző? A ma már 78 éves szaktekintély, Stefan Merl műveit a szovjet kolhozokról, agrárvilágokról a göttingeni Jürgen Schlumbohm javaslata alapján ismertem meg mintegy 25 éve. Elolvasva a recenzióját, megismerkedtünk és leveleztünk, elküldve neki a saját kritikámat is, amit a *The Journal of Modern History* szerkesztősége kért tőlem.⁶³ Merl véleménye eléggé lesújtó volt az általam recenzált kötetről. Meglátása szerint a szerző szintézist ígért, de ezt nem tudta teljesíteni például a következők miatt: nem volt azonos súlyú ismerete a Szovjetunió és az USA agrárvilágáról; az 1935. évi szovjet kolhozszabályozás nem adekvát kiindulópont a parasztságtörténetek elemző bemutatásához; a szakirodalmi tételek tartalma nem jelenik meg az érvelésben; a Szovjetunióban ténylegesen történekről a szerzőnek nincs megfelelő ismerete, ez alapján a 'szovjet tömb' országainak agrárváltozásairól mondottakban is tévedések vannak; a dogmatikus ábrázolást az is erősíti, hogy a kolhozvilág tényleges jellemzőit, gyakorlatát a szerző nem tematizálja; másokhoz hasonlóan a recenzens sem ért egyet azzal, ahogy a szerző a szovjetizálást és amerikanizálódást azonos szintű folyamatként kezeli; az „agrárlobbi” kérdésköre sem kidolgozott, arról nem is beszélve, hogy más kelet-európai országokban is léteztek hasonló csoportosulások; összességében a szerzői szándék szerinti téma kelet-európai történeti feldolgozása továbbra is hiányzik.

Végül, az előző oldalakon írt konkrét érvek tükrében ismét az a kérdés fogalmazódott meg bennem, hogy miként lehet túllépni a tények által befolyásolhatatlan meggyőződés, az ideologikus és személyes elkötelezettség sajátossá vált álláspontján? Amit erről sokakkal együtt, az 'óriások vállán állva' látnunk érdemes, az az, hogy tudományos munkánknak meg kell felelnie az elvárt normáknak, s a tevékenységünk nem lehet öncélú károkozás. Ezért is szembetűnő a 'vitához' tartozó interjú elkészítésének és közlésének szakszerűtlensége. Az egyoldalúság abban is megmutatkozik, hogy a szerzők kritikuskunk ezen írása alapján gondolták instruálni az idős pszichiátereket.⁶⁴ Vajon miért volt megvalósíthatatlan az, hogy 1. a megkérdozetteknek konkrét történeti forrásokat, vagy 2. 'ellenpontként' egy másik elemző írást ajánljanak?⁶⁵ Ha valaki tanulmányozza az idei első Aetas-szám előtt fél évvel korábban megjelent Csikós Gábor-féle könyvet, még világosabb lesz a szerzők és a folyóirat tévedése az interjúközléssel. Az eddigi, témához tartozó fenti szövegrészekén túl, itt már csak terjedelmi korlátok miatt sem tekintem feladatommak az interjú tartalmi értelmezését. Másrészt azt Csikós Gábor maga fogja megtenni.

Egy alapvető kérdést még érinteni kell: miért került meg kritikuskunk az utóbbi évek általunk írt, kiadott publikációit? Meglátásom szerint ennek egyik oka az, hogy *nem akar* szembenézni a történetkutatás által feltárt tényekkel. Ahogy a Hajnal-estek

⁶³ Ö. Kovács, 2023.

⁶⁴ Kondorosy-Magos, 2025.

⁶⁵ Szociológus körben adódhatott volna egy alpmű: Losonczy, 2005.

2017. március 23-i vitájában ezt kifejtette: a tétesítés szükségszerű volt a modernizációhoz.⁶⁶ Ez a toposz, itt csak példákat említve, alátámasztja a diktatúra létjogosultságát; az emberek szenvedését járulékos költségnek tekinti; a szélsőjobboldali rezsim, valamint korábbi egyéni és kollektív traumák jogos értelmezésével szemben a kettős mércét követi. A bevezetőben említettekre visszautalva, az előbbi torzító eljárással szemben a tudományosan járható út az, hogy nem keverjük össze az ideológiai álláspontokat, az intézményesülés formáit és a tényleges társadalmi gyakorlatot.⁶⁷

Örök optimistaként mondom azonban, hogy mindig van remény a belátással teli fordulatra, ami a Vidéktörténeti Témacsoport munkáját a fenti módon kritizáló megszólalások után akár egy rövid mondatban is kifejeződhet a nyilvánosság előtt. Azt is remélem, hogy a figyelmes Olvasók számára kiderült, hogy az ördög nem olyan fekete, mint amilyenre festik. Igen, most sokszor úgy tűnhet a vidéktörténetben aktív kutatók számára, hogy azok a tervek, amelyek szerint az évtizedekig tabusított történeket publikációkban szakszerűen történetileg elemezzük, a kutatók egy részének elutasításába ütközik. Sajnos tömeges társadalmi tapasztalatokat tükröző forrásbázison alapuló elemzések és tudományos érvek helyett alapvetően a másik félre történő kivetítésen és hamis státusátfordításon alapuló manipulációkkal, a nyelvi teret uralni törekvő és érthetetlen jelentésű ideologikus kifejezésekkel terhelt szómágiával, karaktergyilkossági, marginalizálási kísérletekkel állunk szemben. Akik ilyeneket szóban és írásban elkövetnek, alapvető morális, szakmai és jogi normákat sértenek meg, nyilvánvalóan a jó hírnévnek ártva, visszaélve pozicionális helyzetükkel. Ugyanakkor egyre többen észlelik történelmi tapasztalatok és értő olvasás révén, hogy a megtámadott személyekre irányuló rágalmozás valójában a vádlók gondolkodási horizontjáról közöl információkat. Mindezekkel szemben a dokumentált kutatási eredmények reményeink szerint megmaradnak.

Másokkal együtt hosszú ideje kérdezem, hogy mikor leszünk képesek egységesen felnőni a külföldi módszertanokhoz és gyakorlatokhoz, vagy akár a magyar, jelenkorkutatást megelőző korszakok intézményesült normáihoz? Éppen ezért itt lenne egy javaslat: több fiatal bevonásával rendezzünk egy tanácskozást az ArchívNet, az MNL Országos Levéltára forrásközlő folyóiratának honlapján elérhető forrásbázisból kiindulva, várva az érdeklődők jelzését! Az ilyen nemzedéki találkozásoknak meglenne az a 'haszná' is, hogy közösen szembesülhetnénk a hamis kommunikációval, és a koherens történeti gondolkodás hiányaival is. Az elemző kérdések mentén értelmezett történeti források és publikációk vétőjoga szakmánkban remélhetően továbbra is megmarad, amit nem szabad elfelejtetni.

Ezzel a magam részéről a mintegy két évtizede tartó, szakszerűséget nélkülöző, a közjó értékrendjébe ütköző 'vitákat' lezártnak tekintem.

⁶⁶ A Hajnal István Kör — Társadalomtörténeti Egyesület és Budapest Főváros Levéltárának kerekasztala az 1945 utáni agrártörténet-írás helyzetéről. A beszélgetést Bódy Zsombor vezette, Farkas Gyöngyi, Varga Zsuzsanna és Ö. Kovács József részvételével.

⁶⁷ A nyelvi erőterre lásd: Csikós–Horváth–Ö. Kovács 2023a: 14–21.

Szakirodalom

- Adamik–A. Jászó–Aczél, 2004 = Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: Retorika. Bp., 2004.
- Balogh, 2009 = Balogh Balázs: Egy férfi generáció sorsa Tápon a téészesítéstől napjainkig. ETHNO-LORE. Az MTA Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve, XXVI. Szerk. Berta Péter–Hoppál Mihály. Bp., 2009. 289–325.
- Benda, 2003 = Benda Gyula: A társadalomtörténet-írás helyzete és perspektívái. A társadalomtörténet-írás helyzete hazánkban. Ipar és társadalom a 18–20. században. A Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület 10. jubileumi konferenciájának előadásai. (Salgótarján, 1996. augusztus 22–23.) Szerk. Sasfi Csaba. Salgótarján–Bp., 2003. 25–34.
- Botond, 2003 = Botond Ágnes: Pszichohistória. Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Szerk. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József. Bp., 2003. 532–555.
- Csikós, 2022 = Szerk. Csikós Gábor: Forrásvidékek. Visszaemlékezések a 20. századra. Bp., 2022.
- Csikós, 2024 = Csikós Gábor: „Beidegzetten lapul a vidék”. A falusi Magyarország lelki zavarai és észleletük a modern korban. Bp., 2024.
- Csikós–Ö. Kovács, 2021 = Csikós Gábor – Ö. Kovács József: Elbeszélés és történeti magyarázat. „Magyar agrárcsoda” és a történeti források vétójoga. ArchivNet, 2021 (21) 4–5. <https://www.archivnet.hu/elbeszeles-es-torteneti-magyazat-magyar-agrarcso-da-es-a-forrasok-vetojoga>. Letöltve: 2025. 08. 15.
- Csikós–Horváth–Ö. Kovács, 2023a = Szerk. Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián – Ö. Kovács József: A vidék szovjetizálása. Bp., 2023.
- Csikós–Horváth–Ö. Kovács, 2023b = Szerk. Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián – Ö. Kovács József: The Sovietization of Rural Hungary, 1945–1980. Subjugation in the Name of Equality. London, 2023.
- Gyáni, 2003 = Gyáni Gábor: A történetírás fogalmi alapjairól. Szerk. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Bp., 2003. 11–53.
- Gyáni, 2013 = Gyáni Gábor: A posztmodern és a magyarországi történetírás. Századok, 2013. 1. sz. 177–188.
- Gyáni, 2022 = Gyáni Gábor: A mezőgazdaság mint húzóágazat (Varga Zsuzsanna: The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country) BUKSZ, 2022. tavasz-nyár. 14–19.
- Gyáni, 2025a = Gyáni Gábor: A feleslegessé vált tudomány. Élet és irodalom. 2025. június 6. 23. sz.
- Gyáni, 2025b = Gyáni Gábor: Téeszneurózis. Van? Nincs? Aetas, 2025. 1. sz. 165–172.
- Harrison, 2013 = Harrison, Mark: The Economics of Coercion and Conflict. London. World Scientific Publishing. The Tricontinental Series on Global Economic Issues

- (428 pp.) <https://warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/mharriso/public>. (A letöltés ideje: 2025. szeptember 30.) 2013.
- Harrison, 2023 = Harrison, Mark: *Secret Leviathan. Secrecy and State Capacity under Soviet Communism*. Stanford University Press, 2023.
- Hermann, 2008 = Hermann Róbert: Az önbáj hiánya és a reflexív homorúsága. *Hadtörténelmi Közlemények*. 2008. 1. sz. 153–159.
- Hermann–Karsai–Pritz, 2013 = Hermann Róbert – Karsai László – Pritz Pál: Levélféle Gyáni Gábornak. *Századok*, 2013. 3. sz. 793–801.
- Horváth, 2022 = Horváth Gergely Krisztián: A magyar típusú jelenkortörténet – a vidéktörténet szemszögéből. *Történelmi Szemle*, 2022. 4. sz. 805–824.
- Horváth, 2023 = Horváth Gergely Krisztián: A téveszlobbi esete a történetkutatással. *Vidéktörténet 4. Demográfia & Politika. Kihívások, korlátok, alkalmazkodási módok*. Szerk. Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián – Ö. Kovács József. Bp., 2023. 367–375.
- Horváth, 2025 = Horváth Gergely Krisztián: A közös felelősséggé lett tudomány. *Élet és irodalom*. 26. sz. 2025. június 27.
- Humm, 1999 = Humm, Antonia Maria: *Auf dem Weg zum sozialistischen Dorf? Zum Wandel der dörflichen Lebenswelt in der DDR von 1952 bis 1969 mit vergleichenden Aspekten zur Bundesrepublik Deutschland*. Göttingen, 1999.
- Iordachi–Bauerkämper, 2014 = Eds. Constantin Iordachi – Arnd Bauerkämper: *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*. Bp.–New York, 2014.
- Jarausch, 1998 = Jarausch, Konrad H.: *Realer Sozialismus als Fürsorgediktatur. Zur begrifflichen Einordnung der DDR*. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 20. 33–46.
- Jessen, 2002 = Jessen, Ralph: *Zeithistoriker im Konfliktfeld der Vergangenheitspolitik. Verletztes Gedächtnis: Erinerrungskultur und Zeitgeschichte im Konflikt*. Hrsg. Jarausch, Konrad H. – Martin Sabrow. Frankfurt am Main, 2002. 153–175.
- Joyce, 2024 = Joyce, Patrick: *Remembering Peasants. A Personal History of a Vanished World*. New York, etc. 2024.
- Kaposi, 2001 = Kaposi Zoltán: *A XX. század gazdaságtörténete II. (1945–1990)*. Bp.–Pécs, 2001.
- Kondorosy–Magos, 2025 = Kondorosy Csenge – Magos Gergely: „...az egyszeri pszichotrauma az embereknél 'petit chose', kis dolog”. Interjú prof. Tringer Lászlóval és prof. Bitter Istvánnal. *Aetas. Történettudományi folyóirat*, 2025. 1. sz. 173–181.
- Koselleck, 2003 = Koselleck, Reinhart: 'Tapasztalati tér' és 'várakozási horizont' – két történeti kategória. *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Bp., 2003. 401–430.
- Ö. Kovács, 2004 = Ö. Kovács József: Egy politikai diktatúra társadalmi korlátai. *Jelenkori kutatások az NDK-ról. Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*. 2004. 15–16. sz. 179–204.
- Ö. Kovács, 2009 = Ö. Kovács József: A kollektivizálási kampány „szocreál” kontextusai Magyarországon (1948–1953). *Aetas. Történettudományi folyóirat*, 2009. 4. sz. 32–45.

- Ö. Kovács, 2011 = Ö. Kovács József: A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965. A diktatúra társadalmiasítása és a kollektivizálás magyar-német összehasonlításban (I. köt.) Dokumentumok a vidéki Magyarországról 1945–1962 (II. köt.) <https://real-d.mtak.hu/423/> MTA doktori disszertáció. 2011.
- Ö. Kovács, 2012a: Ö. Kovács József: Jelenkorkutatás és politikai diktatúra társadalomtörténeti nézőpontból. Orpheus Noster. A Károli Gáspár Református Egyetem történeti és filológiai folyóirata, 2012, 2. sz. 7–29.
- Ö. Kovács, 2012b = Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965. Bp., 2012.
- Ö. Kovács József 2015a = A demokratikus földreform mítosza. A földelkobzás és földosztás új értelmezési kísérlete. Rubicon, 2015. 11. sz. 46–49.
- Ö. Kovács 2015b = Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. Megjegyzések és kérdések egy jelenkortörténeti „recenzió” keletkezéséhez. Századok, 2015, 6. sz. 1545–1552.
- Ö. Kovács, 2015c = Ö. Kovács József: Vidéki Magyarország 1945–1970. Dokumentumok földről, hatalomról, emberi sorsokról. Bp., 2015.
- Ö. Kovács, 2020a = Ö. Kovács József: Néprajz és antropológia a történetkutatásban. Egy személyes tanulási folyamatról. Számvetés és tervezés: a néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században. Szerk. Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs. Bp., 2020. 375–407.
- Ö. Kovács, 2020b = Ö. Kovács József: A téeszneurózisról. „Gyenge” téeszek és földügyek a kollektivizált vidéki Magyarországon. Az árnyékos oldalon. Vidéki Magyarország a rövid hatvanas években. Szerk. Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián. Bp., 2020. 55–96.
- Ö. Kovács, 2021 = Ö. Kovács József: A „hanyatlás lassításának” kérdései 1988-ban egy somogyi tanácselnöki jelentés tükrében. Vidéktörténet 3. Fénytörésben. Struktúrák, lokalitások, mintázatok. Szerk. Csikós Gábor – Horváth Gergely Krisztián – Ö. Kovács József. Bp., 2021. 239–250.
- Ö. Kovács, 2022a = Ö. Kovács József: Hiányaink. A magyar kommunista diktatúra, a rendi államszocializmus és a színlelt szocializmus társadalomtörténeti nézőpontjai. A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései. Szerk. Rainer M. János. Pécs, 38–49.
- Ö. Kovács, 2022b = Ö. Kovács József: „Leraktuk a szocializmus alapjait”. Történeti források Valuch Tibor, Varga Zsuzsanna és Földes György figyelmébe. BBC History, 2022. 6. sz. 63.
- Ö. Kovács, 2023 = Ö. Kovács József: The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country. By Zsuzsanna Varga. Translated by Frank T. Zsigó. The Harvard Cold War Studies Book Series. Edited by Mark Kramer. Lanham: Lexington Books, 2021. The Journal of Modern History, 2023. 1. 260–262.

- Krausz, 2012 = Krausz Tamás: A meg nem értett Gyáni Gábor. *Eszmélet*, 2012. 95. sz. 185–195.
- Losonczy, 1977 = Losonczy Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Bp. 1977.
- Losonczy, 2005 = Losonczy Ágnes: Sorsba fordult történelem. Bp., 2005.
- Mannheim, 1996 = Mannheim Károly: Ideológia és utópia. Bp., 1996.
- Margitay 2007: Margitay Tihamér: Az érvelés mestersége – Érvelések elemzése, értékelése és kritikája. Bp., 2007.
- Merl, 2023 = Merl, Stephan: Foundations of the ‘agricultural miracle’ in communist Hungary. Review of the book. Varga Z. The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country. Transl. by F. T. Zsigó. Lexington Books, Lanham et al. 2021. *Russian Peasant Studies*, 2023, 3.185–189.
- Merl, 2024 = Merl, Stephan: Varga, Zsuzsanna [Transl. by Frank T. Zsigó] The Hungarian Agricultural Miracle? Sovietization and Americanization in a Communist Country. Lanham, MD: Lexington Books, 2021. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, December 2024, 3. 525–528.
- Péter, 2002: Péter László: Vita: levél a szerkesztőhöz. Holmi, 2002. január <https://www.holmi.org/2002/01/peter-laszlo-vita-level-a-szerkeszttohoz> (A letöltés dátuma: 2025. július 14.)
- Rainer M. János (szerk.) 2022: A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései, Pécs, 2022.
- Ritter, 2022 = Ritter György: Az oral history: megközelítési szemlélet az elbeszelt történelemhez. Forrásvidékek. Visszaemlékezések a 20. századra. Szerk. Csikós Gábor.
- Safarevics, 2002: Safarevics, Igor R.: A szocializmus mint világtörténelmi jelenség. Két út egy szakadékba. Bp., 2002.
- Saussure, 2018 = Saussure, Louis de Saussure: The Straw Man Fallacy as a Prestige-Gaining Device. *Argumentation and Language – Linguistic, Cognitive and Discursive Explorations*. Eds. Bigi, Sarah – Macagno, Fabrizio. Springer Verlag, 2018, 171–190.
- Sozan, 1985 = Sozan Mihály: A határ két oldalán. Paris, 1985.
- Valuch, 2001= Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp., 2001.
- Varga, 2001 = Varga Zsuzsanna: Politika, paraszti érdekérvényesítés és szövetkezetek Magyarországon 1956–1967. Bp., 2001.
- Varga, 2020 = Varga, Zsuzsanna: The Hungarian Agricultural Miracle?. Sovietization and Americanization in a Communist Country. Lanham, 2020.
- Varga, 2021 = Varga Zsuzsanna: A magyar parasztság esete a szovjet kolhossal. Átalakuló életvilágok falun az ötvenes-hatvanas években. Bp., 2021.

Polgár Tamás – Récsei Balázs

Virtuális levéltári kiállítás a reformkori Somogy vármegyéről

A Covid-19 járvány idején a közgyűjtemények bezárása miatt a múzeumok új utakat kerestek gyűjteményük bemutatása érdekében. Számos olyan – a honlapjukon megjelent – kiállítással találkozhattunk, amelyen egy virtuális térbe belépve, látogatóként barangolva tekinthettük meg egy-egy nagyobb múzeum kiállítását.

Ez adta az ötletet, hogy az NKA Petőfi 200 Ideiglenes Kollégiumának a *Közgyűjteményi tartalmak élményszerű vizuális bemutatása különböző korosztályok számára* altéma 2021. évi kiírására a *Somogy vármegye írásban és képekben Petőfi korában* címmel pályázzunk. A projekt eredményeképpen létrejött kiállítást 2024-ben publikáltuk.

Célunk az volt, hogy – bár Petőfi talán csak egyszer járt átutazóban Somogyban – egy élményszerű virtuális kiállítás keretében mutassuk be a reformkori Somogy vármegye egyes levéltári forrásait. Nemcsak képeket, digitális iratmásolatokat szerettünk volna a közzétett anyagban megmutatni, hanem ezen túlmenően a hely- és családtörténet kutatóinak is érdekes adatbázisokat és forrásközléseket, jelentős részben az 1848–1849 során keletkezett irattípusok feldolgozásával. Tehát ez a projekt egy „hibrid publikáció”: egyszerre virtuális kiállítás, forrásközlés és adatbázisok tárháza.

Az ekkor keletkezett választói összeírások, nemzetőr- és honvédlajstromok névanyagát feldolgoztuk és egy korabeli térkép másolatának felhasználásával az adott településnél megjelenítettük. Az 1843. és 1846. évi nemesi összeírás anyagát is beépítettük a kiállításba. A felsorolt összeírások esetében – mivel nagy mennyiségű digitális anyag közzétételéről lett volna szó – egyelőre nem az összeírás digitális képét kapja a látogató, hanem egy levéltáros által „megfejtett” névsort, amely számára talán jobban is használható. A digitális másolatok hozzákapsolását az adatbázishoz a közeljövőben tervezzük.

A virtuális kiállítás alapja, földrajzi kerete egy Vörös László által 1850-ben Somogy vármegyéről készített térkép újrarajzolt digitális másolata. A somogyi települések (mezővárosok, falvak) majd’ mindegyike több-kevesebb írott forrással, adatbázissal, illusztrációval képviselteti magát. Az eligazodást helynévmutató és koordináta-rendszer segíti.

A látogatók vagy a térképen feltüntetett helységeknek látható pontra kattintva érhetik el az adott település kiállítási épületének kertjét, vagy a települések listájából választják ki az adott nevet (illetve a tematikus részekből juthatnak céljukhoz). Az épület előterébe „lépve” az információs pult segítségével lehet a választott tematikájú helyiségbe/kiállító-

térbe kerülni. Ezekben tekinthetők meg az adott településre vonatkozó források stb. A kurzorral az épületbe jutva a látogató virtuálisan, háromdimenziós hatású megjelenítéssel bejárhatja annak helyiségeit, amelyekben a különböző irattípusokból származó információkban gazdag adatbázisok, forrásközlések, leírások, képek, illetve az eredeti iratok digitális másolatai kaptak helyet. Ha például Ádánd települést választják, akkor a honvéd- vagy nemzetőrlajstromoknál az ádándi honvédek és nemzetőrök névsorát olvashatják, a kastélyokkal kapcsolatos résznél az ádándi Csapody-kastélyt és Tallián-kúriát, a pecsételnél a reformkorban Ádándon használt pecsétlenyomatot és leírását láthatják.

Ízelítőként tettük közzé a korszakra vonatkozó somogyi települések határleírásait, községbírói számadásait.

Tematikus részként helyeztük el a korszak somogyi irodalmi emlékeire vonatkozó iratok, a településekhez kapcsolódó nemesi címerek, valamint a hegyközségi iratok leírásait és néhol képeit.

A digitális iratmásolatok bemutatása révén a kiállítás vizuálisan is élvezhető, de a településenként közölt összeírások stb. miatt számos történeti kutatás szempontjából használható.

A Magyar Nemzeti Levéltár AdatbázisokOnline felületén közzétett 1828. évi országos összeírás esetén a vármegye járási központjait és Kaposvár névsorait pontosítottuk és ezt is megjelenítettük.

Ha valaki nem településre keres, hanem csak egy-egy téma érdekli, akkor az adott tematikai résznél végig tudja pörgetni az oda feltett tartalmakat, végig tudja nézni mintegy kétszáz község korabeli pecsétjének lenyomatát és azok leírását, ötven nemesi címet, községbírói számadásokat, hegyközségi státutumokat, kastélyképeket, írott irodalmi emlékeket.

A megjelenítést az Unreal Engine nevű grafikai motorral készítettük. Ezt főként játékszoftverek fejlesztésére használják, azonban egyéb fotórealisztikus látványt is el lehet érni vele.

A látogató az egér és a billentyűzet segítségével tud haladni a virtuális térben. Ennek leírása a kiállítás elején a használati útmutatóban olvasható.

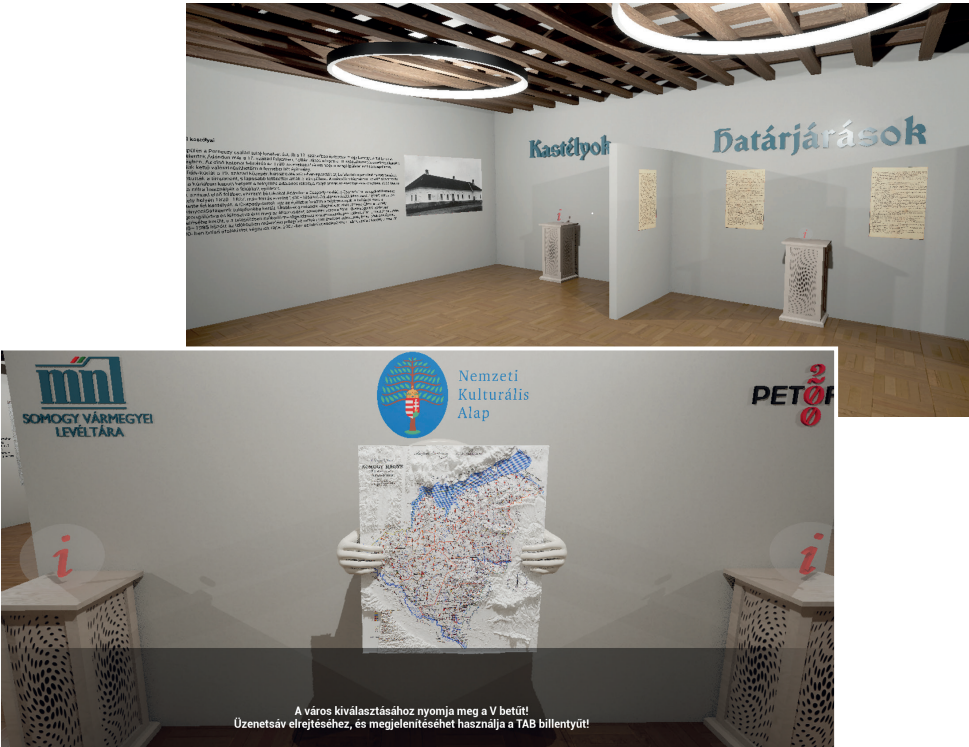
A fejlesztés minden korosztálynak szól, levéltár-pedagógiai órákat is lehet alapozni rá.

A kiállítás 2024-ben jelent meg az MNL Somogy Vármegyei Levéltárának honlapján:

https://mnl.gov.hu/mnl/sml/somogy_varmegye_irasban_es_kepekben_petofi_koraban

A kollégákban felmerülhet a kérdés, hogy sikerült ennyi anyagot mintegy két év alatt feldolgozni a mindennapi levéltári munka mellett? Ha mindent nulláról kellett volna kezdeni, ez nem ment volna. Egy-egy kolléga régebbi kutatási eredményeit használtuk fel, a választói összeírást például már 15 évvel ezelőtt feldolgoztuk, csak pontosítani és kiegészíteni kellett.

Már feltárt és digitális másolattal rendelkező anyagokat is felhasználtunk, de számos korábbi kutatáshoz kötődő dokumentumról most készült csak digitális másolat. Ezek a levéltár digitális gyűjteményét gazdagították, amit később is felhasználhatunk.

Előző

Átfordít

Következő

Név	Foglalkozás	Életkor
Jakab György		17
Tallian Boldizsár özvegye		
Tallian Imre özvegye		
Tallian Lajos	birtokos	26
Csapody Pál	birtokos	34
Tallian Géza		2

Bezáras

Az Óreglaki Jankovich-kastély

Óreglak urai a 17. századtól a Jankovichok voltak. A településen álló kastélyt, amelyet az 1782–1785-ös első katonai felmérés is említ, a 18. század folyamán Jankovich József építtette. A későbbiekben átalakították az épületet, így nyerte el mai formáját.

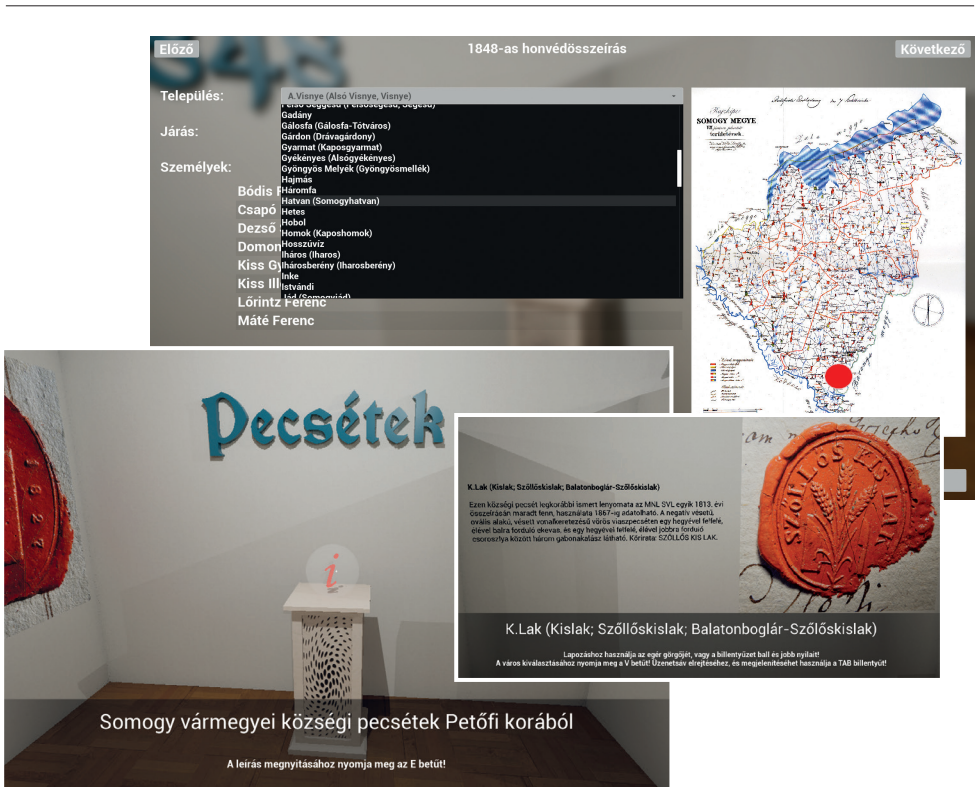
Az 1919-es Magyarországi Tanácsköztársaság idején kőházat terveztek kialakítani benne a csendő foglaltárok tanácskőházában elhelyezett társasági hadirokkantak számára. Végül gyermekotthonként rendezték be 50 protézisgyermek házának. Het-négy szobát a villaközművek, Jankovich-Sándor Ernőnek tartottak fenn, aztal, hogy ha nem lakik benne, akkor felhasználhatják azokat is. A kastély birtokosainak egy részét a lengyelországi munkaszolgálatra szállították. A tanácskormány bukása után a kastély visszatért a Jankovich család birtokába, s a kőház egészen az 1945-ös államviszályig, amikor is a művelődési háza kezdeteként került, s gazdasági iskolát működtettek benne.

1949-ben az Óreglaki Általános Iskola igazgatósága jelentette, hogy már 1946-ban igényelte az épületet általános iskolai célra, de az akkori egyszobás épületet a polgári körökkel-területtel elvették. (Mert hátha visszajön a gróf úr?) A beszámoló így folytatódik: „Így történt, hogy nem általános iskola lett belőle és egy vándor intézmény birtok, aminek létezésére a kastélyt csak hasznosítani lehetett. Látván, hogy az épület csak úgy tudna hasznosulni, hogy a vezetőség időnként járja ki a növendékeket gyűjteni, először a község jegyzőjével, aki meg egy kőházat is beépített, nehogy községbe szorítottan kerüljön, növendék nélkül maradjon. Így szorult birtokba 200 Óreglaki Általános Iskolai Községközpont, szomszédok.

1950-ben már az iskola használatra a kastélyt, de nem sokáig, mert egy 1955-ös híradás szerint az Óreglaki Község- és Gyermekotthoni Tanácskőházat leépítették a birtok”. A Jankovich-kastélyt azóta is a 40. század 14–18. év közötti irányú csoportja, színpadja és az ifjúsági otthon, mely ezeknek az egyébként áru gyermekotthonok lett otthonok. Az otthon 1976-ig működött a kastélyban, ezután gyermekotthonnak és kőházának használták, de a 2010-es évek végén megújult.

Óreglak

Az óreglaki Jankovich-kastély, 20. század második fele (Forrás: HU-MNL-SVL-XV.34.)

A virtuális kiállítás nagy előnye, hogy nem lezárt gyűjtemény. Akár újabb tematikai részt adhatunk hozzá, vagy újabb összeírások anyagát is beledolgozhatjuk.

A kezdeti anyaggal 2024-ben a Magyar Levéltárosok Egyesülete Év Levéltári Kiadványa online publikációk kategóriájában kiírt pályázatán harmadik díjat nyertünk. Azóta számos dolgot pontosítottunk, javítottunk, kiegészítettünk. Bármikor tovább tudjuk bővíteni. Számos elismerő, biztató visszajelzést kaptunk, illetve bátorítást a folytatásra.

A munka során a részt vevő hat kolléga együttműködése elengedhetetlen volt. Ez jó gyakorlatnak bizonyult a levéltárosok és az informatikus közös feladatmegoldásában is. Az informatikai és a levéltári szempontok érvényesítése nagy kompromisszumkészséget igényelt. Levéltárosként sokat lehetett tanulni arról, hogy milyen módon dolgozható fel egy forrás ahhoz, hogy online megjeleníthető legyen vizuálisan vagy tartalmilag.

Reméljük a cikk mindenkit arra bátorít, hogy megnézze oldalunkon a kiállítást, és ahhoz is kedvet kap minél több levéltár, hogy – akár más tematika mentén – hasonlókat készítsen! Jó lenne, ha pályázati lehetőség – vagy közvetlen célzott pénzügyi forrás – is segítené az ilyen fajta munkát!

355 az 1014-ből

Feiszt György: *Requiescat in pace*

Levéltáros nekrológok 1923–2011

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár, 2012. 424 p.

ISBN 978-963-89471-2-3

Feiszt György: *Requiescat in pace 2.*

Levéltáros nekrológok, gyász hírek és gyászjelentések (1833–2021)

Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2022. 432 p.

ISBN 978-963-89471-9-2

Feiszt György: *Requiescat in pace 3.*

Levéltáros nekrológok, életutak, gyász hírek és gyászjelentések (1800–2024)

Városi Levéltár és Kutatóintézet, Székesfehérvár, 2025. 323 p.

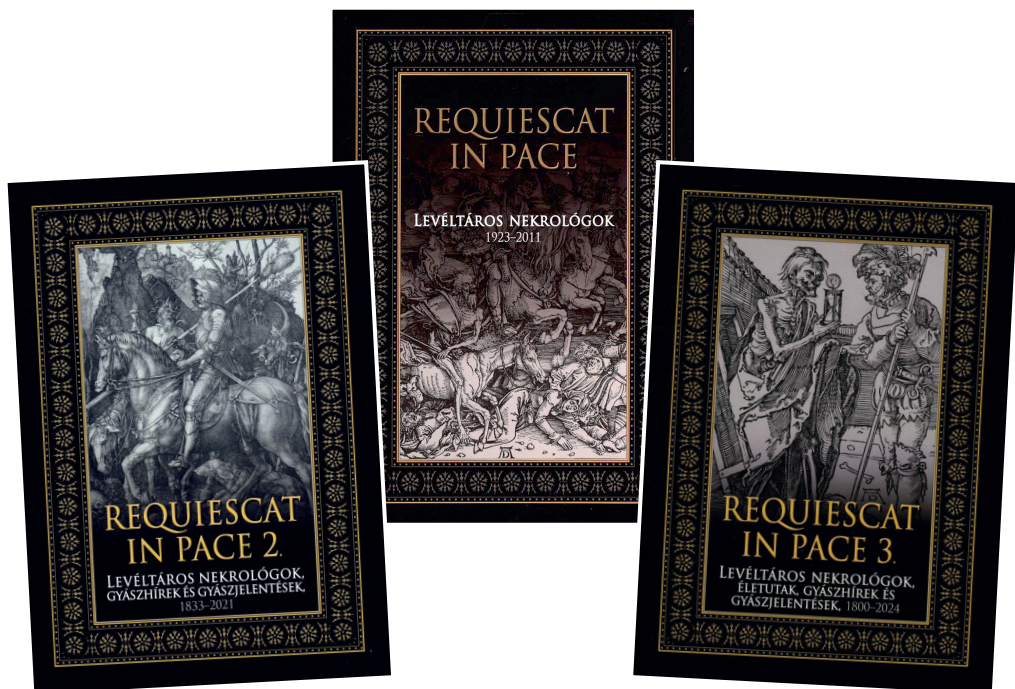
ISBN 978-963-8406-33-0

Néhány hónappal ezelőtt hagyta el a nyomdát Feiszt György főlevéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Vas Vármegyei Levéltára korábbi igazgatóhelyettese másfél évtizeddel ezelőtt kezdődött gyűjtésének harmadik kötete, a *Requiescat in pace 3. Levéltáros nekrológok, életutak, gyász hírek és gyászjelentések 1800–2024* című, a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézet kiadásában megjelent kötet.

Mintegy másfél évtizede – 2011. október 19-én –, az egri levéltár-igazgatói értekezlet egyik szünetében merült fel az ötlet, hogy célszerű lenne összegyűjteni és közreadni a „nagy elődök” életútjait, emléket állítva és ugyanakkor tisztelegve a viszonylag szűk szakma elhunyt képviselői előtt.

Jóllehet nincs közvetlen összefüggés közöttük, mégis a három kötet egyik előzményének tekinthetjük, hogy 2010-ben az egyetemi levéltáros képzés hatvanadik évfordulóján „Vedd ezeket az iratokat” címmel az ELTE Egyetemi Levéltára és a szakot gondozó Történelem Segédtudományai Tanszék egy jubileumi kötetet adott közre, benne a levéltár szakon végzett nappali és levelező tagozatos hallgatók rövid szakmai életrajzával. Az említett könyv megjelenése idején már folyt a két levéltári szakfolyóiratban, az 1923-ban indult Levéltári Közleményekben és az 1951 óta megjelenő Levéltári Híradóban, majd utódjában, a Levéltári Szemlében közzétett nekrológok összegyűjtése, amely gyűjtemény 2012-ben jött ki a nyomdából.

A *Requiescat in pace* megjelenése után rövid idő alatt számos napilap rövidhírben tudósított a levéltáros életutakat közreadó kötetről, majd több recenzió is méltatta Feiszt

György gyűjtését. Ezek sorából kiemelkedik Ujváry Gábornak a Levéltári Szemlében megjelent terjedelmes méltatása, valamint az Élet és Tudomány 2012. évi 24. számában Egy sajátos panteon címmel, továbbá a szerző szűkebb pátriájához kötődő Vasi Szemlében megjelent ismertetés. Ezáltal a szakmai körökön kívül az érdeklődők szélesebb köre is értesült az egyedülálló kötet megjelenéséről.

A digitalizációs robbanással kiszélesedett az adatgyűjtés lehetősége, így az idő múlásával a levéltárosi szakirodalom és az MNL honlapja mellett valamennyi digitalizált újságban kereshetett további adatokat a kötet összeállítója. A nekrológok mellett a hírlapokban megjelent gyász hírek feltárására is sor került, továbbá – bár korlátozottan, mivel sajátos módon kevés levéltárnak van külön gyűjteménye – a gyászjelentések is forrásul szolgálhattak. A második kötet 2022-ben ezért már Levéltáros nekrológok, gyász hírek és gyászjelentések alcímmel jelent meg, ennek legkorábbi adata 1833-ból való és egy 2021-ben elhunyt kolléga nekrológjával zárul.

A digitalizált hírlapok, folyóiratok internetre kerülésével az adatgyűjtés tovább folytatódott, és sajnálatos, ugyanakkor természetes módon néhány levéltáros halála is további bővítést eredményezett. A harmadik kötet kezdő dátuma 1800, és öt levéltáros 2024-ben történt elhunytja zárja a kronológiát. Ahogy az időközben bővülő forrásokat olvasva visszamegyünk az időben, szükségessé vált a levéltarosság mint munkakör meghatározása. A kötet összeállítója így írt erről a harmadik kötet bevezetőjében: „...a bővítési és kiterjesztési lehetőség indokolta, hogy revízió alá vegyük a levéltáros fogalmát is.

Köztudott, hogy napjainkban levéltárosnak a közgyűjteményben dolgozó szakértársakat mondjuk. Ugyanakkor tisztában vagyunk azzal, hogy az elmúlt időkben minden olyan személyt levéltárosnak neveztek, aki bármely iratképző szerv iratanyagát hivatásszerűen gondozta, legyen az illető munkahelye törvényhatósági, oktatási vagy közigazgatási intézmény, egyesület, egyházi felekezet, esetleg családi archívum.” Ennek alapján kerültek a kötetbe a vármegyék, városok, intézmények, hivatalok, családok, egyházi intézmények levéltárnokai, levéltárosai, szám szerint 355-en.

Életutakról tudósítanak eltérő terjedelemben a források, és nehéz pontos kezdetet meghatározni. Jóllehet huszonöt személy a 18. század második felében született, a cím-ben szereplő origó mégis 1800 – Czuczor István Gergely születésének éve, aki életének egy szakaszában az idén kétszáz éves Magyar Tudományos Akadémia (MTA) levéltárosa is volt. Rövid életútját az Új Idők Lexikona szócikkéből idézi a szerző, közreadva Czuczor gyászjelentését is. Ugyanebben az évben született Décsy János Pest fővárosi főlevéltárnok, akinek halálát egysoros tudósítás adta közre. Ugyancsak a századfordulón született Hosszúfalvi Horváth Lajos, a gyulafehérvári káptalan levéltárosa és városi tanácsí számvivő [sic!], akinek gyászjelentése alátámasztja a levéltáros fogalmáról a bevezetőben írottakat. Vagy ide sorolhatjuk Rupp Jakab jogvégzett kamarai levéltárost, aki pénztörténeti és történeti földrajzi tanulmányairól (is) ismert. Ugyancsak nem levéltárosi tevékenysége miatt vált ismertté a számtalan vitát kiváltó *Magyar mythológia* és további kötetek szerzője, az egri főkáptalan levéltárnoka, Kandra Kabos.

Feiszt György gyűjtésének egyik érdeme, hogy az egyházi levéltárak egykori őreire is kiterjedt az adatgyűjtése: a teljesség igénye nélkül említhetjük a történeti irodalomból ismert Gutheil Jenő pápai prelátust, székesegyházi kanonokot, káptalani levéltárost vagy éppen Sörös Pongrácz egyházi író, későbbi nyitrai püspököt, aki felszentelése után pályáját püspöki levéltárosként kezdte. De említhetünk számos további egyházi levéltárost, akik később magasra emelkedtek az egyházi hierarchiában: Drohobeczy Gyula kőrösi görög katolikus megyés püspök; Balás Lajos rozsnyói püspök; Bánhegyi Jób, a pannonthalmi bencés főiskola tanára, Habsburg Ottó magyar irodalomtanára; Bartakovics Béla rozsnyói püspök, majd egri érsek, aki Rudnay hercegprímás levéltárosa volt; Bunyitay Vince nagyváradi püspöki levéltáros, egyháztörténész, az MTA levelező tagja; Erdélyi László akadémikus, többek között a tizenkét kötetes A pannonthalmi Szent-Benedek rend története című kötet szerkesztője és részben szerzője; Palugyay Imre nyitrai püspök, korábban szintén püspöki levéltáros; Maszlaghy Ferenc almissai címzetes püspök, korábban hercegprímási levéltáros, az esztergomi Keresztény Múzeum első katalógusának összeállítója; Füßy Tamás zalaapáti perjel, az országos bencés levéltár őre, a pannonthalmi rendtörténetben a zalavári apátságról szóló kötet szerzője; Hollósy Jusztinián, az MTA levelező tagja, korábbi pannonthalmi levéltáros, később bakonybéli prior.

A bencések mellett a 20 premontrei levéltáros között találjuk Hermann Egyed egyháztörténészt, a szegedi bölcsészkar művelődéstörténet-professzorát, bölcsészkar dékánt, aki nyugdíjazása után lett Veszprémben levéltáros.

Hatalmas irodalma van a Mindszenty József bíboros bebörtönzése után a káptalan által érseki helynökké választott – 2009-ben boldoggá avatott – Meszlényi Zoltán eszter-

gomi segédpüspök életének és halálának. Pályája kezdetén – 1917-től 1926-ig – volt Esztergomban érseki levéltáros és szertartó. A káptalan a bíboros bebörtönzését követően az állam által támogatott és 1929-től szintén érseki levéltáros Beresztóczy (Bartmann) Miklóssal szemben őt választotta helynökké. Nem egészen két hét múlva Meszlényit a kistarcsai internálótáborba hurcolta az Államvédelmi Hatóság. Beresztóczy, aki a Katolikus Papok Országos Békebizottsága egyik szervezője lett, később két évtizedig országgyűlési képviselő, 1961-től az országgyűlés alelnöke is volt.

A katolikusok mellett a református egyház 27 levéltárosa szerepel a kötetben. Közülük tudományos és oktatói munkásságuk miatt emeljük ki a lakosságcsere idején Magyarországra került Csáji Pált, számos kiváló dolgozat szerzőjét, a Ráday Levéltár levéltárosát; Balogh Ferencet, a debreceni főiskola egyháztörténet-professzorát és levéltárnokát; Csikesz Sándort, a Debreceni Tudományegyetem rektorát, a Theológiai Szemle és a Theológiai Tanulmányok megalapítóját és szerkesztőjét, aki életének egy szakaszában a Debreceni Református Kollégium levéltárosa volt.

Külön blokkot képeznek a történészek. Így Bartal György jogtörténész, az MTA tagja, Pozsony vármegye al-, majd főjegyzője, aki aljegyzősége idején volt levéltárnok; Biás István, a Teleki család marosvásárhelyi levéltárosa, aki számos, máig megkerülhetetlen könyvvel járult hozzá a magyar történetíráshoz; Demkó Kálmán, Lőcse város egykori levéltárosa, a felső-magyarországi városok történetéről írott művei mellett A magyar orvosi rend története kötet szerzője vagy a reformpolitikus és történész Szalay László, az MTA rendes tagja, majd főtktára. Ez a sor Váczi Péter akadémikussal zárul, aki hat évig volt az Országos Levéltár allelvéltárnoka.

Néhányan eredeti végzettségük miatt lehetnek érdekesek. Nem tudjuk például, hogy az eredetileg gyógyszerész Ary György hogyan lett a Vallás- és Közoktatási Minisztérium számvevőségének levéltárnoka. Jogászok sora tűnik fel számos város és hivatal levéltárnokaként, Filker Elek tartományi számvevőségi tiszt pedig a kolozsmonostori konvent levéltárosa volt. Érdekesség, hogy a Pesti Hírlap két levéltárosa – ma talán adatártnak vagy archívumvezetőnek mondanánk –, Gyöngyösy László „ny. főg. tanár, író, hírlapíró, okl. levéltáros és könyvtáros” és Hanke Richárd mellett szerepel még az újságíró és lapszerkesztő, majd MTI-munkatárs Csizmadia László, aki egy időben Vas vármegye főlevéltárosa volt. De ide sorolhatjuk a máshonnan ismert Iványi-Grünwald Bélát (a festőművész fiát), akit 1929 és 1939 között az Országos Levéltár tudományos tisztviselőként alkalmazott.

A gyűjtés további érdeme, hogy képet rajzol a hivatalok levéltáiról. Arra a kérdésre, hogy ezek a mai értelemben vett levéltárak voltak-e, vagy a hivatalok irattárai, ahol a hivatal működését jól ismerő munkatársat alkalmaztak, a későbbiekben kapunk választ. Például a Budapesti Ügyvédi Kamara levéltárosa maga is mint hites ügyvéd praktizált. Az ebben a blokkban szereplő 39 hivatal levéltárosainak (jegyzőinek, irattárosainak) pályaképéből érdekes társadalomtörténeti következtetések vonhatók le.

A gyűjtésben öt katonáról – Czeke Aladár vk. ezredes, Erdélyi Gyula ezredes, Kapus-tyák Rezső ezredes, Madarász László százados és Payer Antal őrnagy – találunk adatokat.

A nekrológok sorában a jeles középiskolai tanár, Gyapay Gábor életútja nemcsak azért jelentős, mert a tanári pályáról való eltávolítását követően a Magyar Országos Levéltár, majd az Evangélikus Országos Levéltár munkatársa volt, hanem azért is, mert létrehozója és motorja volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat égisze alatt hosszú ideig működő Ifjú Történelembarátok Körének, amely az érdeklődő középiskolásokkal ismertette és szerettette meg a levéltári kutatást. Szombathelytől Nyíregyházáig, Zalaegerszegtől Veszprémen át Kecskemétig szinte minden megyei levéltár a bázisa volt ezeknek a köröknek.

Végül a teljesség igénye nélkül álljon itt néhány név a kortársaink közül, ami a recenszensnek külön fájó, mert számos egykori kollégája, levéltár szakos csoporttársa, kutatásait segítő ismerőse alkotja a soha véget nem érő listát: Baraczka István, Barbalics Imre, Czaga Viktória, Dányi Dezső, Domján Lajos, Fábiánné Kiss Erzsébet, Havassy Péter, Kapronczay Károly, Kellner Judit, Koncz Sándor, Kovács Ilona, Kulifay Gyula, Leidecker Jenő, B. Lőrincz Zsuzsa, Molnár Piroska, Morvay Gyula, Nyulásziné Straub Éva, Ólmosi Zoltán, Pataki László, Rózsa András, Tóth Gabriella, Varga Imréné és Á. Varga László. Reméljük, ez a névsor sokáig nem fog bővülni.

Korántsem állítható, hogy valamennyi levéltáros neve előfordul az immár háromkötetes műben, de az igen, hogy a szerkesztési elveknek megfelelően fellelt valamennyi feltárt név valamilyen formában megjelent Feiszt György összeállításában.

Az igényes kötet végén a szerzői és lelőhelymutató mellett a megyei, városi és intézményi levéltárak, hivatalok, családok és az egyházi levéltárak egykor volt levéltárnokai megyék, városok, intézmények szerint is szerepelnek, tovább segítve a kötetben történő eligazodást.

A harmadik kötet tipográfiájában is követi az előző kettőt. A gyászt idézi a fekete színű könyv aranykeretes címlapja, valamennyi Albrecht Dürer elmúlást idéző metszeteivel: az első címlapján Az Apokalipszis négy lovasa, a másodikon A lovag, a Halál és az Ördög, a harmadikon pedig A halál és a katona idézi a múlt időt.

Napjaink gazdasági viszonyai között elképzelhetetlen a három kötet egységes szerkezetbe foglalt kiadása a harmadik kötetben alkalmazott mutatókkal. Az azonban mindenképpen célszerű lenne, ha vagy az MNL honlapján, vagy a Hungaricana, vagy az Arcanum adatbázisába bekerülve elektronikusan is hozzáférhetővé válna a három kötetben közölt valamennyi adat.

A – most már nevezhetjük így – kiadványsorozat a levéltártörténet, a hely- és intézménytörténet, továbbá a művelődéstörténet szempontjából egyaránt kiemelkedő jelentőségű. Összeállítója ezzel műfajt is teremtett. A lektorok, Katona Csaba és Mayer László, a szerkesztő és felelős kiadó Csurgai Horváth József, a nyomdai előkészítést végző Németh József és az anyaggyűjtésben segédkező Pup Csilla önzetlen munkája nélkül nem jöhetett volna létre a háromkötetes szakmatörténeti és egyben tudománytörténeti gyűjtemény, amely nélkülözhetetlen adatbázisa az MNL levéltártörténeti projektjének is.

Három kötetben 1014 főhajtás a levéltárosi hivatás egykori művelői előtt.

Halász Imre

A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779 III. Somogy megye

A bevezető tanulmányt írta és közreadja: Kanász Viktor.

Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém, 2025. 406 p.

ISBN 978-615-82516-6-2 ISSN 0238-7190

A 18. század vizsgálata speciális helyzetet teremt és jelentős elvárásokat támaszt a társadalomtörténet kutatói számára. A bürokrácia térnyerésének köszönhetően a forrásbázis mennyiségileg messze meghaladja a korábbi időszakokét, viszont a dokumentumok érdemi feltárásához, a kútfők dekódolásához komoly filológiai, paleográfai jártasságra, segédtudományi ismeretekre van szükség. Ugyanakkor a kutatók rendszeresen ütköznek abba a nehézségbe, hogy csak viszonylag korlátozott számú iratképző (pl. település, vármegye, uradalom, egyházmegye) anyagain tudják használni egy időkeresztmetszetre, vagy esetleg a különböző intézményektől, személyektől származó források eltérő időpontokban keletkeztek, így csak töredékesen lehet rekonstruálni a vizsgálandó szituációt. Ez annyiban jelent gondot, hogy a korszak komplex életvilágát több esetben vagy csak világi, vagy csak egyházi, vallási szemszögből lehet rekonstruálni. Felértékelődnek azok a források, amelyek összetett képet nyújtanak, egyszerre tárgyalva a társadalmi, gazdasági, felekezeti és művelődési szférákat, ahogy azok is, amelyek tágabb földrajzi egységet, több települést mutatnak be, ezáltal lehetőséget adnak az összehasonlító vizsgálatokra, a különbségek és hasonlóságok feltárására. E források közé sorolhatók az egyházlátogatási jegyzőkönyvek (*Canonicae Visitationes*), amelyek bizonyos időközönként egységes kérdőpontok alapján mérték fel az egyes egyházmegyek plébániáit. Sajnos viszonylag ritkán valósították meg az egyházmegyei vezetők ezt a komoly vállalat, általában egy új püspöki stallum átvételekor egyfajta felmérésként vagy uralkodói igényt beteljesítve, esetleg az egyházmegyét ért változásokat követően.

Az említett tényezők együttes hatására került sor 1778–1779-ben Bajzáth József veszprémi püspök egyházlátogatására, amelyet mindhárom főesperességében végzett, így bejárva Veszprém, Somogy és Zala vármegye plébániáit. 1777 fordulópontot jelentett a püspökség életében: ebben az évben foglalta el Bajzáth a négy évig betöltetlen püspöki széket, s ugyanezen esztendőben történt meg az egyházmegye területi átszervezése is. Ekkor hozták létre a székesfehérvári és a szombathelyi püspökséget, döntően a veszprémi egyházmegyéből kihalított területek felhasználásával.¹ Bajzáth vizitációja így már a megcsonkított veszprémi egyházmegye állapotát rögzítette.

¹ A helyzetről: Nyikus Norbert: A veszprémi püspökség állapota Bajzáth József püspökségének kezdetén (1777) kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvének tükrében. *Veszprémi Szemle* 9., 2007. 1–4. sz. 49–63.; a veszprémi egyházmegye 18. századi (1777 előtti) történetéről összefoglalóan: Hermann István: A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században (1700–1777). Veszprém, 2015.

A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár gondozásában megjelenő Veszprémi Egyházmegye múltjából sorozat kiváló példája annak, hogyan képes egy lokális műhely szisztematikus és perspektivikus munkával folyamatossá tenni, új célok megvalósításával újjáéleszteni egy régi kezdeményezést. A sorozat az 1930-as években indult, a hazai egyháztörténetírás tekintetében máig ható, meghatározó kötetekkel, szerzőkkel (a teljesség igénye nélkül: Bedy Vince, Hermann Egyed, Hoss József, Meszlényi Antal, Pfeiffer János és Mindszenty József). 1949 után egészen a rendszerváltásig szünetelt a sorozat, majd a 2000-es évek első évtizedében vált újra recenssé. Az egyházmegyei levéltárnak köszönhetően tudatos építkezéssel tárják fel a püspökség múltját, konferenciákat szerveznek – amelyek anyagait tanulmánykötetekben jelentetik meg – és fontos forrásbázisok kiadását biztosítják.

E konstrukcióból nem hiányozhat az egyházmegye egyik legteljesebb kordokumentuma, az érseki levéltárban önálló kötetekben megőrzött Canonica Visitatio. A vállalkozás megvalósítására Kanász Viktor személyében felkészült és motivált munkatársat találtak. Három önálló kötetben jelent meg a három főesperesség latin nyelvű iratanyaga: 2020-ban a zalai,² 2021-ben a veszprémi,³ és 2025-ben a somogyi részek.

E forráskiadványokat vizsgálhatjuk egyesével, külön, ám érdemes együtt, egymással összevetve is tanulmányozni. A kötetek minden plébániai kerületet és azok filiáit is átfogóan mutatják be. A leírások nemcsak az egyházszervezet és a hitélet állapotát tárják fel, hanem betekintést nyújtanak a falusi közösségek mindennapjaiba, a papok és tanítók feladataiba, a szakrális tárgyak állapotába, sőt az anyagi viszonyokba is, így az egyház-, a művelődés-, a gazdaság-, a társadalomtörténeti és a néprajzi vizsgálatokhoz, valamint a helytörténeti kutatásokhoz is alapvetőek. A szöveget kísérő jegyzetapparátus, illetve hely- és személynévmutatók jelentősen megkönnyítik a kötetek használatát.

Egyháztörténeti szempontból kiemelhetjük, hogy részletesen rögzítik a templomok, kápolnák, s azok felszerelésének állapotát, amely adatokból következtetni lehet a vallássság formáira, a korszak hitéletére. A plébánosok és káplánok képzettsége, nyelvismerete, könyvtárai alapján képet kapunk a klerikusok felkészültségéről és a korszak papi műveltségéről. A vizitáció vizsgálja a szentségek kiszolgáltatásának gyakorlatát, a hívek vallásos fegyelmét (pl. gyónási és áldozási szokásokat), így mérhető az egyházi normák gyakorlati érvényesülése is.

A szentségek gyakori kiszolgáltatása mellett a rózsafüzér társulati élet, valamint a nagy ünnepekhez kötődő népi gyakorlatok (processziók, harangozás, közös imádságok) mutatják a hívek vallásosságát. A vizitációk rögzítik a fegyelmi hiányosságokat is (pl. bűnök, mulasztások). Érdekes jelenség, hogy míg a papok esetében a kérdések széles skálán sorolják fel a negatív viselkedési formákat („*Nem részeges-e, perlekedő, verekedő, kártyás, pénzsóvár, kereskedő, táncok kedvelője, gyanús nőkkel való társalgó, vadász vagy fegyveres?*”), a konkrét leírásokban inkább a pozitív jelzők („*érett, óvatos, becsületes,*

² A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779 I. Zala megye. A bevezető tanulmányt írta és közreadja: Kanász Viktor. Veszprém, 2020.

³ A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779 II. Veszprém megye. A bevezető tanulmányt írta és közreadja: Kanász Viktor. Veszprém, 2021.

példás erkölcsű, engedelmes, feddhetetlen”) és kitételek („*nem ismeretes róla semmilyen nyilvánvaló hiba*”) szerepelnek.

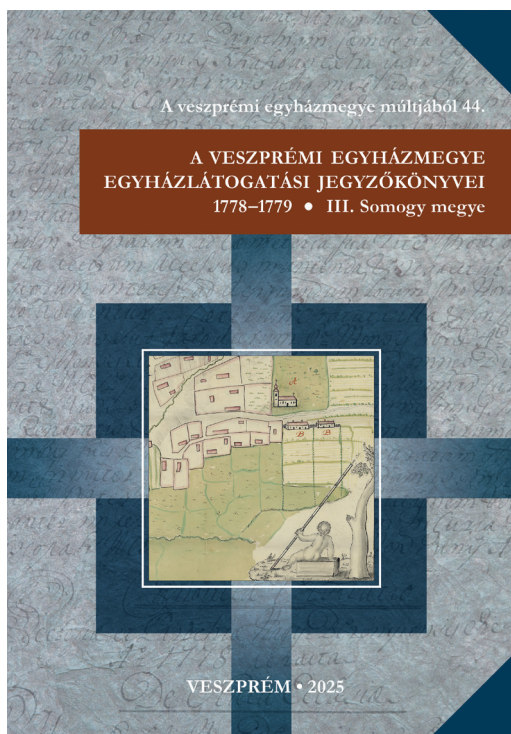
Társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból is releváns információkat szerezhetünk, ugyanis a forrás pontos adatokat közöl a parókiák jövedelmeiről (földek, szőlők, pénzalapok, alapítványok), valamint a plébános és a tanító járandóságairól. Mindez jól érzékelteti, miként ágyazódtak be az egyházi intézmények gazdaságilag a helyi társadalomba. A jövedelmek több esetben szerények voltak, de jól mutatják, hogy a falusi közösség és az egyház szoros gazdasági egységet alkotott. A patrónusi kötelezettségek (építés, fenntartás) és a hívek természetbeni szolgáltatásai (aratás, szénagyújtás, gabona) szintén arra utalnak, hogy a vallási intézmények fenntartása a közösség mindennapi gazdálkodásába integrálódott. Megtudhatjuk a falvak lakosságának számát és felekezeti megoszlását. A patrónusi jog gyakorlása révén látszik a nemesség és az egyház viszonya, illetve a földesurak szerepe a plébániák fenntartásában.

Művelődés- és oktatástörténeti szempontból is kiemelt jelentőségűek a jegyzőkönyvek. Az iskolamesterek személye, feladatai, képzettsége és jövedelme rávilágít a falusi oktatás színvonalára. A könyvtárak és könyvfelsorolások alapján vizsgálható a 18. század második felének olvasmánykultúrája, a teológiai és gyakorlati kézikönyvek elterjedtsége. A papok és tanítók nyelvismerete összefüggést mutat a többnyelvű lakosság jelenlétével (pl. magyar–német vidékeken).

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek által nyújtott információk mennyiségi és minőségi többletük miatt kulcsszerepet játszhatnak a történeti kutatásban, így kiadásuk fontos és felelősségteljes feladat. Szerialitásuk, sorozatosságuk miatt lehetővé teszik, hogy változásokat (fejlődés, visszaesés) követhessünk, továbbá, hogy az egymás utáni állapotok vizsgálatával dinamizálhassuk a történeti narratívánkat. Az egy időben készült, nagyobb területre fókuszáló leírások az összehasonlításra adnak lehetőséget. A veszprémi kiadványok ehhez nyújtanak páratlan lehetőséget: közös irányítás alá tartozó egyházmegyén belül észlelhetjük azokat a különbségeket, amelyeket a természeti, földrajzi, társadalmi, kulturális, gazdasági és történeti adottságok határoznak meg.

Egy recenzió feladata nem lehet a forráskiadvány tartalmi elemzése, analitikus vizsgálata, viszont pár szempontra felhívnám a figyelmet. Különbségeket tapasztalunk az egyes főszerkesztések esetében a templomok állapotában. Somogyban többnyire újonnan épült templomokkal találkozunk, amelyek felszerelése bár szerényebb, a liturgikus rend megéléte biztosított. Zalában ennél több épület esetében olvashatunk újjáépítésről, renoválásról, restaurálásról. Itt gazdagabb liturgikus felszereléseket látunk, főként ott, ahol erősebb patrónusi háttér állt.

A vizitáció részletesen beszámol az alsópapságról. Információkat jegyeztek fel a plébánosok életkoráról, tanulmányi előéletéről, nyelvtudásáról, valamint magatartásukról, ami különösen értékes archontológiai és prozopográfiai kutatásokhoz. Somogyban, Veszprémben és Zalában egyaránt képzett papokkal találkozunk, jellemzően magyar, de több esetben német, a két déli megyében horvát nyelvismerettel. A 18. század második felében fontos jelenség a káplánok helyzete. A pécsi egyházmegyében a papi szeminárium működésének köszönhetően egyre több helyen működnek egyházi személyek

a plébános segítőjeként. 1778-ban Zalában csak néhány nagyobb központban (például Keszthelyen, Zalaegerszegen, Sümegen) szolgáltak káplánok, elsősorban ott, ahol a plébános túlterheltsége indokolta jelenlétüket. Feladatkörükhöz tartozott a filiák gondozása, ám gyakran emeltek panaszt nem megfelelő ellátásuk miatt. Veszprémben, a püspöki székhely környékén erőteljesebb szerepet vállaltak a káplánok: magában Veszprém városában és a közeli egyházi központokban (például a székesegyházban és a kanonoki intézményekben) többen is működtek. Somogyban több helyen támogatták a plébános munkáját, különösen a nagy filiális hálózatot fenntartó, kiterjedt plébániákon, ahol a szétszórta települések miatt jelentősebb terheket viseltek a parókiák. A somogyi káplánok feladatai alapvetően megegyeztek a zalaiakéval: miséztek, gyóntattak és ellátták a leányegházakat. A káplánok jövedelme mindhárom vármegyében alárendelt a plébánosénak, többnyire „asztalnál étkeztek” és kisebb stólajövedelemhez jutottak. Somogyban a káplán a plébániai struktúra nélkülözhetetlen része, Zalában és Veszprémben inkább kivételesen jelenik meg.

A forráskiadványokból jól látható, hogy a 18. századi falusi tanító sokrétű szerepet töltött be a közösségben, egyszerre volt pedagógus, kántor, harangozó, olykor jegyző is. Az ellátás így inkább egy „mozaikos” megélhetési rendszer, mintsem egyetlen konkrét fix fizetés volt. Több helyen említik az általában szerény, fából épült tanítói házat (domus ludimagistri), amelynek karbantartásáról a helyi közösség gondoskodott.

Zala vármegye több kisebb falujában a tanító alig rendelkezett jövedelemmel, jellemző volt a természetbeni fizetés: néhány köből gabona, egy kis rét vagy szőlő, néha a harangozásért járó díj. A tanító sokszor a kántori feladatokat is ellátta. Ugyanakkor innen származik a legtöbb panasz gyenge felkészültségükre.

Veszprém vármegyében a püspöki székhely közelsége kedvezőbb helyzetet teremtett a tanítók számára, Veszprém városában és néhány nagyobb településen (például Pápán) jobb anyagi és szakmai ellátásban részesültek. Több helyen említenek rendes iskolai épületet külön tanítói lakással, jövedelmüket pedig gyakran kiegészítették a temetési és harangozási díjak, valamint a szőlőkből és rétekből származó haszon.

Somogyban a szétszórt falvak miatt a tanítói jelenlét nélkülözhetetlen volt, ezért a vizitációk több helyen hangsúlyozzák a tanító fontosságát. Gyakran külön juttatást kaptak a harangozásért, ministrálásért, néhol a plébános földjeinek művelésében is részt vettek. Több tanítónak volt kisebb szőlője, rétje, amelyet a közösség vagy a földesúr juttatott nekik. A tanítók ellátása itt összességében valamivel jobb, stabilabb volt, mint Zalában – részben a nagyobb filiális hálózat miatt.

A kötetek igen nagy lehetőséget nyújtanak a 18. századi életvilágot kutatók számára, hiszen a vizitációk a vallási, társadalmi és gazdasági viszonyok kutatásához pótolhatatlan alapforrást jelentenek. A hasznosíthatóságra plasztikus példát jelent Kanász Viktornak két, 2024-ben írt tanulmánya, amelyekben a veszprémi egyházmegyei tanítók helyzetét elemzi.⁴ Munkája azért is tekinthető hiánypótlónak, mert Kanyar József emblematis oktatástörténeti kötetében az 1778-as egyházi forrásbázis még alig kapott szerepet.⁵ Éppen ezért hiányolok a forráskiadvány elejéről egy részletesebb, a vizitációk adataira épülő elemzést, amely tovább segíthette volna az olvasót az eligazodásban és a megértésben.

A bemutatott kötet legnagyobb értéke, hogy a 18. század végi somogyi egyházlátogatási jegyzőkönyvek teljes anyagát közreadja, ezzel bőséges és hiteles forrásanyagot kínál nemcsak az egyháztörténeti, hanem a társadalom- és helytörténeti kutatások számára is. A kiadás filológiai alaposággal, következetes szerkesztési elvek mentén készült, s ennek köszönhetően a vizitációk gazdag adatai nemcsak az egyházmegye intézményi életét tárják fel, hanem a mindennapi élet világába is részletes bepillantást nyújtanak.

Gózsy Zoltán

⁴ Kanász Viktor: Iskolamesterek a veszprémi egyházmegyében az 1778–1779-es canonica visitatio tükrében. A veszprémi püspökség „hosszú 19. százada”. A veszprémi egyházmegye története 1777–1917 között. Szerk.: Karlinszky Balázs, Varga Tibor László. Veszprém, 2024. 137–162; Kanász Viktor: Somogyi iskolamesterek az 1770-es években. Somogy megye múltjából. Szerk.: Récsei Balázs. Kaposvár, 2024. 5–15. (Levéltári évkönyv, 53–54.)

⁵ Kanyar József: Népoktatás a Dél- Dunántúlon a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet időszakában (1770–1868). Bp., 1989.

Beszámoló az MLVT 2025. május 15–17. között Ózdon tartott vándorgyűléséről

Az 1994-ben Önkormányzati Levéltárak Tanácsa (ÖLT) néven létrejött, mai nevén Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) 2025 májusában Ózdon tartotta meg éves vándorgyűlését, amelynek sikerét mutatja, hogy a tagság jelentős részben képviselte magát. A tanácskozás megnyitójára az Erőmű egykori elektromos vezérlőtermében került sor.¹ Hagyományosan a vándorgyűlés első napján történik a Bösze Sándor-díj átadása, idén immár tizedik alkalommal. A díjat az elnökség dr. Lakatos Andornak, a Kalo-csai Főegyházmegyei Levéltár vezetőjének ítélte oda.²

A vándorgyűlés az épített örökség iratainak, dokumentumainak megőrzési kérdéseit, az ezzel kapcsolatos különböző stratégiákat, a papíralapú és az egyre nagyobb mennyiségben keletkező elektronikus dokumentumok hosszú távú megőrzésének lehetőségeit járta körül.

A tanácskozás első napját (május 15.) Csontos Györgyi egyetemi tanár Az ipari revitalizáció kísérlete: Ózd, Kultúrgyár című előadása nyitotta, ráhangolódást biztosítva a fő témára. Az előadó nevéhez fűződik az ipartörténeti Skanzen tervezése Ózdon, ahol abban az időben a gyár területén egyre inkább a hanyatlásé lett a főszerep. 2012 után a Gyári úti fal lebontása volt az első lépés: a város kulturális létesítményei és az új, tervezett kulturális funkciójú épületek közti 2 méteres téglafalat tüntették el, így a gyárterület megközelíthetővé vált és újra a város életének szerves része lett. A szennyvízcsatornává silányult Ózd patak újra élővé lett, és ami építészeti szempontból fontosabb, az Erőmű és a Fűvógépház már romlásnak indult épületei új funkciót nyertek.³ Az épületállomány a magas talajvíz és a karbantartás hiánya miatt megdőbbszerűen rossz állapotba került. A Fűvógépház esetében a műemlék épület megmentése a 24. órában történt meg. Sok épület és építmény nem volt ilyen szerencsés, például a már korábban lebontott, Ózd jelképének számító kémények és a nagycsarnok 90%-a, de a traverzek és a közműalagutak sem menekültek meg. A revitalizáció eredményeképpen az Erőmű egykori épülete ma a Digitális Erőmű

¹ Lásd: <https://ovtv.eu/index.php/tv-musor/20-hirek/13902-konferencia-14> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 21.)

² Lásd: https://archivum.asztrik.hu/?q=content%2F9985&fbclid=IwY2xjawKX8lFleHRuA2FlbQIxMQBicmlkETBCN3A2MkFGam1md0lvempiAR42Q1Y0R7vglBnGEGmaMOYCHYaumWSQ_PuVEQGoBoG_Xh_ALUH8GOnX278HpQ_aem_NgkleP-Gf80HcruxRxxv9tA (A letöltés ideje: 2025. szeptember 21.)

³ Az épület kialakítása 2019-ben World Gold Winner díjat nyert. <https://forumhungaricum.hu/kulturkincs/ozdi-a-vilag-legjobb-epulete-2019-ben/> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 1.)

Dr. Lakatos Andor,
a Bősze Sándor-díj 2025. évi kitüntetettje

kiállításainak ad teret,⁴ míg a Fúvógépházban a Nemzeti Filmtörténeti Élménypark⁵ lelt otthonra, mindkettő és a környezetük is szép példája az épített örökség megőrzésének.⁶

Hegedűs Henriett, a Forum Hungaricum osztályvezetője előadásában visszatekintett a Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA) több mint egy évtizedére. A MaNDA 2011-ben alakult a Nemzeti Filmarchívum bázisán, 2017-től azonban a digitális archívumi részleg és a Filmintézet külön folytatja szakmai tevékenységét. Az előadó bemutatta a MaNDA adatbázisait, azok fejlődését, adattartalmát és kereshetőségét. Jelenleg adatbázisukban 797 049 db publikus rekord (kép, szöveg, hang, AV, 3D modell), 1 417 127 dokumentum található, ezek 14 521 491 metaadattal ellátva kereshetőek. A közfoglalkoztatási munkamodell is több évre tekint vissza és sok közgyűjtemény, így a levéltárak munkáját segíti; mintegy 200 partnerrel működnek együtt. Több mint 350, az adatbázisba feltöltött kulturális tartalomról a honlapon elérhető virtuális kiállítással rendelkeznek. A feldolgozott tartalmakat olyan új kontextusba helyezve mutatják be, ahogy azok térbeli, jogi vagy formai tulajdonságaik miatt sosem kerülnének egy kiállítótérbe.⁷

A nap zárásaként Kerényi Éva, a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum igazgatója és Kerepesi Igor, az intézmény történetész munkatársa a múzeum raktári őrzési körülményeit, gyűjteményét és őrzött könyvritkaságait, levéltári kincseit mutatta be.⁸

A tanácskozás második napján (május 16.) Kiss András osztályvezető (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Gazdasági Levéltári Osztály) Vállalatok és építészeti dokumentációk a gazdasági levéltári területen című előadásából megtudhattuk,

⁴ <https://digitaliseromu.hu/> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 1.)

⁵ <https://www.nfe.hu/> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 1.)

⁶ Bővebben lásd: Dr. Csontos Györgyi DLA: Az ipari revitalizáció kísérlete: Ózd, Kultúrgyár. <https://www.youtube.com/watch?v=jF28Lo-9HsI> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 1.)

⁷ Bővebben lásd: Szűts Etele – Hegedűs Henriett: 10 éves a Magyar Nemzeti Digitális Archívum. Tudományos és műszaki tájékoztatás, 2023. 2. sz. 147–163. <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/36458> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 30.)

⁸ A múzeumról bővebben lásd: <https://gmmuzeum.sk.hu/> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 30.)

hogy az osztály 1247 fondban 18 947,72 ifm iratanyagot őriz. Építészeti tervek nagyobb mennyiségben a tervező- és beruházó, valamint az építő- és építőanyagipari vállalatok fondjaiban találhatóak. Az építészeti, műszaki tervdokumentációk a leginkább hányattott sorsú iratok közé sorolhatóak, jelentős mennyiségük és helyigényük miatt az iratok keletkeztetőinél is. Az alapvetően történeti végzettségű levéltáros sincs könnyű helyzetben az iratértékelés terén, a tárolási-megőrzési gondok pedig a nagy mennyiség és a speciális méret okán szintúgy fennállnak a levéltárakban is. A pausz anyagú iratok (tervek) állományvédelme speciális felkészültséget igényel. A nagy állami tervező intézetek, beruházó vállalatok felszámolása során több esetben veszett nyoma tervtáraknak (pl. a Lakó- és Kommunális Épületeket Tervező Vállalat, a Lakóterv iratai). Ahol lehetséges, az osztály levéltárosai a papíralapú építészeti-műszaki iratok helyett mikrofilmek, mikrofiche-állományok felkutatását, beszállítását tűzték ki célul. Ezen lehetőség annak köszönhető, hogy a raktári férőhellyel való takarékoság érdekében az 1970–1980-as években az iratképzőknél kampányszerűen készültek mikrofilmmásolatok, amelyek olykor még fellelhetőek. Kiemelt feladat a már átvett tervrajzok, terviratok digitalizálása, különös tekintettel a rendkívül gazdag fotóanyagra.

Rácz Attila főosztályvezető (Budapest Főváros Levéltára, BFL) előadása az építészeti-műszaki dokumentációknak a tanácsi és önkormányzati iratkezelésben mutatkozó sajátosságait járta körül. A BFL illetékességi körébe tartoznak a Budapest Fővárosi Tanács VB Városrendezési és Építészeti (Fő)Osztályán, illetve a kerületi tanácsok műszaki (1950–1971 között építési és közlekedési) osztályain keletkezett úgynevezett műszaki iratok. Az irattári tervek 1973 és 1984 között egységesen 24E0 és 25E0, 1985 és 1999 között 25E4 irattári tételszám alá sorolták az építési, bontási, felújítási, átalakítási, helyreállítási, fennmaradási, használatbavételi engedélyeket, illetve a területfelhasználási engedélyeket és közterület-igénybevételeket. A rendkívül sokrétű iratanyag kettős kezelést igényel, mert míg a jogalkotó döntése alapján az 1984 előtt keletkezett iratok levéltárba adandóak, addig a később keletkezettek 15 év után selejtezhetőek. A Levéltári Kollégium 2005-ben az egységes jogértelmezés érdekében az iratok tárgya szerint részletes selejtezési mintajegyzéket készített, a levéltárak – ahol ezt a raktárkapacitás lehetővé teszi – a megselejtezett iratokat veszik át őrizetükbe. Az Építési Ügyosztályok Tervtára a főváros volt magasépítési tervtárát öleli fel, amelyben 1873 és 2006 között helyrajzi számok szerint gyűjtötték az engedélyezett terveket. Ez elméletben (a gyakorlatban sajnos hiányosan) tartalmazza az tervdokumentációkhoz tartozó építési és használatbavételi engedélyeket is. Az 1950-ben Budapesthez csatolt települések terveit (IV. és XV–XXIII. kerület) csak az egyesítés utáni időponttól tartalmazza. A tervek meglétének ellenőrzése a levéltár honlapján a helyrajzi szám alapján otthonról is lehetséges, megtekintésük az intézmény kutatótermében biztosított. A tanácsi műszaki iratoknak elsősorban jogbiztosító értékük van, amit az ügyfélforgalom adatai támasztanak alá. A legtöbb kérés egy-egy lakóépület építési, felújítási, használatbavételi engedélyére vonatkozik. Egyidejűleg ezek az iratok és tervek a főváros építészetére és épületállományára vonatkozóan történeti értékkel is bírnak. Az ilyen típusú iratoknak a múlt század utolsó harmadától fennálló tömeges keletkezése új iratértékelési gyakorlat alkalmazását kívánja meg.

Bódiné Kersner Katalin igazgatóhelyettes a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlék-védelmi Dokumentációs Központ (MÉM MDK) gyűjteményi gyakorlatát mutatta be. Az intézmény a Magyar Művészeti Akadémia fenntartásában működik, jelenleg 55 fővel, muzeológusok, könyvtárosok és levéltárosok mellett művészettörténész és épületkutató munkatársakkal, kihasználva a gyűjtemény teljes spektrumát. Az intézmény magában foglalja az egykori Országos Műemléki Felügyelőség, később Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 1872-ig visszanyúló archívumát, amely a hazai műemlékvédelem legfontosabb forrásgyűjteménye. Sajátos problémát jelent az intézménybe kerülő hagyatékok kezelése. Az építészahagyatékok anyaga rendkívül vegyes lehet, az egyedi fotóktól a sokszorosított tervanyagokon keresztül a személyes dokumentumokig és a műtárgyakig, mint a makettek vagy a keretezett látványtervek, sok mindent magában foglalhat. Ezek feldolgozása, kronologikus vagy tematikus rendezése akár egy-egy személy esetében is éveket vehet igénybe. A hagyatéki anyagok leltárba vétele bonyolult feladat. A MÉM MDK anyaga több módon gyarapszik digitális állományokkal: egyrészt saját digitalizációs program révén, másrészt a műemléki tervtárba a kormányhivataloktól kötelezően (ugyanakkor sajnos nem teljeskörűen) érkező dokumentációk révén, amelyek már mind hivatali kapun keresztül, digitálisan kerülnek a gyűjteménybe. Az intézmény tavaly vásárolta meg a MuseumPlus integrált gyűjteménykezelő programot,⁹ amelynek intézményi testreszabása folyamatban van. A cél, hogy minden különböző gyűjteményi egységet kezelni tudjon, tematikusan kereshető és külső helyszínről is elérhető legyen az adatbázis.

Hámory Zsófia vezető kormányfőtanácsos (Építési és Közlekedési Minisztérium, ÉKM) House of pausz című előadásában az Építésügyi Dokumentációs és Információs Központ feladatkörét és működését mutatta be. A központ kiemelt feladata a nemzeti tervvagyonba tartozó iratok, tervek megőrzése, kezelése, amelybe beletartoznak az 1945 utáni építészeti tervek – tervezővállalati és egyéb gyűjtemények iratai, tervei, a települési, térségi dokumentumok, valamint a 313/2012. (XI. 8.) Kormányrendelet által meghatározott dokumentumtípusok. A gyűjtemény legnagyobb részét a tervezővállalatoktól átvett iratok, tervek teszik ki, így 18 tervezővállalat, köztük az Út-, Vasúttervező Vállalat (Uvaterv), az Ipari Épülettervező Vállalat (Iparterv), a Középületépítő Vállalat (Közév), a Hajdú-Bihar Megyei Tanácsai Tervező Vállalat (Hajdúterv), a Dél-dunántúli Tervező Vállalat (Pécsiterv) iratai. A rendszerváltás után jogutód nélkül megszűnt vagy valamilyen formában (állami vállalatként vagy privatizáltan) tovább működő, de az archívumukat tovább gondozni már nem tudó építőipari tervező- és kivitelező vállalatok tervdokumentációi is ide kerültek. A gyűjteményt kiegészítik a település- és területfejlesztési tervek, koncepciók, dokumentumok, szakvélemények (pl. energetikai tanúsítványok, statikai szakvélemények) és az Építési Geotechnikai Adattár anyaga. Feladatuk még az Építészeti Szerzői Jogi Nyilvántartás működtetése. A központ tervtárból, szakkönyvtárból, fotótárból és filmtárból áll, amelyek mind kutathatóak. Az eddigi adatok alapján évi 1300 megkeresést kapnak és évente 4000 a szolgáltatott, kikeresett dokumentumok száma. A szakszerű megőrzést bonyolulttá teszi a rendkívül sokrétű fizikai tárolási mód,

⁹ <https://www.zetcom.com/en/museumplus-en/> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 30.)

öriznek pausztekerceket, mappákat, nátronzsákban tekercses pauszokat, tervtároló szekrényekben fektetett pauszokat és archiváló dobozokban főképp terviratokat. A terv-egységekről (tekercs, téka, mappa) folyamatosan épül a Huntéka integrált dokumentumkezelő rendszerben egy mára már 558 000 rekordot tartalmazó adatbázis,¹⁰ a fotótár interneten elérhető állománya napról-napra növekszik.¹¹ Az Építésügyi Filmarchívum mintegy 700 tekercsnyi filmanyagának jelentős részét szintén sikerült digitalizálni.

Farkas Gergely osztályvezető (ÉKM) a nemzeti tervvagyon körébe tartozó építészeti-műszaki dokumentációk és az építészeti szerzői jog kérdését ismertette. Az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról az építészeti dokumentáció felhasználási területén is hatályos. A személyhez kapcsolódó jogok, a mű nyilvánosságra hozatala, a név feltüntetése, a mű egységének védelme sosem évülnek el és nem ruházhatók át. A vagyoni jog a szerzőt illeti meg és nem ruházható át, a felhasználási jogok viszont korlátozás nélkül átruházhatók. A felhasználás egyes esetei szabadok, ugyanakkor más esetekben szerzői jogdíj kötelesek. Egy adott épületterv felhasználásának engedélyezéséhez a jogszabály többféle jogtulajdonost sorol fel: a tervezővállalat keretén belül készített mű esetében, ha 1999. szeptember 1. előtt, jogutód nélkül megszűnt tervezővállalat készítette, akkor az eredeti tervező vagy örököse, ha 1999. szeptember 1. előtt, jogutódlással megszűnt tervezővállalatnál készült, akkor az ÉKM, ha pedig 1999. szeptember 1. után, jogutódlással megszűnt tervezővállalat alkotása, akkor a jogutód vállalat adhat engedélyt a felhasználására.

Az ÉKM értelmezésében ez azt jelenti, hogy a jogutódlással megszűnt állami vagy tanácsi tervezővállalat keretében készült alkotás, illetve bármikor, a védelmi időn belül állami, önkormányzati tulajdonú szervezetek általi megrendelésre készült épületek építészeti-műszaki dokumentációinak azon vagyoni vagy felhasználási jogai, amelyek átvételéről a tervezési szerződés rendelkezik, csak az ÉKM engedélyével használhatóak fel. A levéltárak részére mindez a gyakorlatban azt jelentené, hogy a fenti körbe tartozó tervek felhasználását (másolatkészítést az adott tervről) a minisztérium engedélyezné, mintegy beépülve a levéltári kutatás, illetve ügyfélszolgálat folyamatába.

Az előadást követő kerekasztal-beszélgetésen ez a téma volt napirenden, hiszen aki a levéltári kutatást, beleértve a tudományos kutatás és másolatkészítés szabadságát ismeri, az tisztában van azzal, hogy milyen mértékben válna bonyolulttá és adminisztratívvá a rendszer, ha a kutatót (ügyfelet) a másolatkészítés (további felhasználás) engedélyezése miatt a levéltáraknak az ÉKM-hez kellene elküldeni, majd annak válasza (engedélye) esetén lehetne csak a kutatót, illetve ügyfelet kiszolgálni. A vita során a felek nézetei kevésbé közeledtek egymáshoz, levéltári oldalról olyan elképzelés fogalmazódott meg, hogy a kutató vagy ügyfél továbbra is megkapja a levéltárban a másolatot, de a levéltár egyidejűleg tájékoztatja, hogy a szabad felhasználás eseteit kivéve az érintetti körbe tartozó terv esetén az ÉKM adhat felhasználási engedélyt, és a kutatónak vagy ügyfélnek nyilatkozatában a minisztérium megkeresésének kötelezettségét tudomásul kell vennie. A jogtulajdonos felkutatása, engedélyének beszerzése a felhasználó kötelessége

¹⁰ <http://hunteka.dokkozpont.hu/>

¹¹ <https://fototar.dokkozpont.hu/>

és felelőssége, amelyért jogi felelősséggel is tartozna. Az ÉKM részéről ez a megoldás nem tűnt elfogadhatónak. A tanácskozás óta eltelt hónapokban a minisztérium továbbra is saját álláspontját képviselte. Azóta felmerült egy, az ÉKM álláspontját rögzítő, a levéltári törvényt módosító javaslat is. Jelen sorok írásakor a megoldás még nem ismert.

A konferencia zárónapján (május 17.) Cseh Gergő Bendegúz levéltári vezető szakfelügyelő összegezte a szakfelügyelet 2024. évi tapasztalatait.¹² Később, egy másik előadásából – amelyet mint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) főigazgatója tartott – az intézmény kutatóbarát fejlesztéseibe nyerhettünk bepillantást. A levéltár 2020–2026 közötti intézményfejlesztési stratégiájának fontos részét képezi a meglévő belső és a külső adatbázisok újratervezése, a teljeskörű online ügyfélszolgálat megvalósítása, az online kutatószolgálat megújításával egyetemben. Tervezik a levéltár honlapjának arculati és tartalmi frissítését, a már eddig is jelentős eredményeket hozó digitalizálás felgyorsítását, a mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségeinek kihasználását és a már működő levéltári információs rendszer megújítását. A levéltári nyilvántartó rendszer OAIS (Open Archival Information System) alapokra helyezése is folyamatban van.

Koltai András a Nemzeti Kulturális Alap helyzetéről adott tájékoztatást. Kovács Eleonóra, a Levéltári Szemle főszerkesztője a 75. évfolyamába lépett folyóirat helyzetét és a jövőbeni elképzeléseket ismertette. A Levéltári Szemle hagyományos papíralapú megjelenése az NKA támogatás folytonossága mellett továbbra is biztosított, bár a támogatás volumene nem nőtt, míg a nyomdaköltségek jelentősen megemelkedtek. 2024-ben 51 közlemény jelent meg, 53 szerző tollából. A kiemelten fontos levéltárszakmai témák mellett (pl. egészségügyi iratok gyűjtése) a gyakorlati munka során hasznosítható írások is megjelentek, egyebek mellett az iratkezelés ellenőrzésének tapasztalatairól. Az állományvédelmi témák (így az oklevélrestaurálás, fotónegatívok és konzerválásuk) mellett hazai és külföldi gyűjtemények ismertetése is teret kapott, a levéltárügy helyzetét tárgyaló nagyobb ívű összegzésekkel együtt. A lapban megtalálhatóak a levéltáros elődökkel folytatott interjúsorozat újabb részei is, amelyek online is olvashatóak.¹³ A folyóirat 2024. évi évfolyama e sorok írásakor a Hungaricana Közgyűjteményi portálon online még nem hozzáférhető, ám az Országos Széchényi Könyvtár Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis (OSZK EPA) felületen már olvasható.

P. Holl Adrien állományvédelmi szakértő (Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár) előadásában az irattári és levéltári iratraktárak állományvédelmi felmérése terén kialakulóban lévő új gyakorlatot és módszereket ismertette. Hangsúlyozta a megelőzés szerepét, hiszen a bekövetkezett károkat már sokkal nehezebb helyrehozni. A megelőzés egyik eszköze az Integrált Kártevőkezelés (IPM – Integrated Pest Management), amelynek célja a kártevők bejutásának megakadályozása és a számukra kedvezőtlen környezet kialakítása. Az eljárás prevenciós eszközei az épületkarbantartás, az épület szerkezeti integritásának folyamatos megőrzése, a nyílászárók szigetelésének biztosítása,

¹² Részletesen lásd: Cseh Gergő Bendegúz: Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2024. évi tevékenységéről. *Levéltári Szemle*, 2025., 2. sz. 5–14.

¹³ <https://archivportal.hu/index.php/interjuk-a-leveltarugyrol/> (A letöltés ideje: 2025. szeptember 21.)

a rendszeres és alapos raktárhigiénia és a megfelelő hulladékkezelés. A környezeti kontroll elemei közé tartozik a hőmérséklet és a páratartalom optimális szinten tartása (pl. sok rovarkártevő, illetve a penészgombák számára a magas – 60% RH – páratartalom kedvező), a megfelelő szellőzés biztosítása a penészképződés megelőzésére és a raktárban lévő fény mennyiségének szabályozása (bizonyos rovarokat vonz a fény). A jelenlegi éghajlatváltozás – felmelegedés – kedvez a különböző kártevőknek, bábjaik könnyen átvészelik a telet, így nagyobb számban jelennek meg tavasszal. A kártevők jelenlétének és populációjának rendszeres nyomon követése elengedhetetlen a korai felismeréshez és beavatkozáshoz. A monitoring hatékony eszközei a ragasztós és a feromoncsapdák, utóbbiak szexferomonokat tartalmaznak, így csak bizonyos rovarfajok hímjeit vonzzák. Ezek az eszközök alkalmasak a populáció méretének becslésére és a rajzás időszakának megállapítására is. A csapdák mellett a rendszeres vizuális ellenőrzések sem hanyagolhatóak el. Az IPP (Integrated Preservation Monitoring – Integrált Megőrzési Felügyelet) módszerével egy holisztikusabb és méréseken alapuló összesített adathalmazból lehet matematikai összefüggések használatával rövidtávú és hosszútávú állományvédelmi feladatokat, terveket, protokollokat készíteni. A különböző mérőműszerek, felügyeleti rendszerek és örökségvédelmi indikátorok segítségével közös adathalmazt hozhatunk létre a különféle raktárkörülményi előírások optimalizálására.¹⁴

Boross István, az MNL Veszprém Vármegyei Levéltárnak igazgatója a 2023-ban továbbgondolt Térképvándor alkalmazást mutatta be. A Veszprémi Térképvándor olyan többretegű térképalapú adatbázis, amelyben egy-egy telekre, házra kattintva az adott ingatlan vagy ház története jeleníthető meg a rögzített adatok és a csatolt digitális levéltári források segítségével. Megismerhető a telkek, házak tulajdonlásának, maguknak az épületeknek a története, az épületekhez csatoltan megtekinthetők a levéltár gyűjteményéből származó telekjegyzőkönyvek, tervrajzok és korabeli fotók. Az adatbázisba épített leírásokból válogatott, érdekfeszítő történetek ismerhetők meg. A térképvándor térben és időben történő barangolást tesz lehetővé Veszprém múltjában, segítségével a helytörténet iránt érdeklődő veszprémiek és az oda érkező vendégek egyaránt követni tudják a város időbeli és térbeli átalakulását a 19. század közepétől a 20. század közepéig. Az adatbázisban jelenleg 3 darab digitalizált, georeferált történeti várostérkép található, 2038 ház/telek adataival, amelyet képi forrásként 39 713 felvételenyi telekjegyzőkönyv, 3462 tervrajz és 3026 digitalizált fotó egészít ki.¹⁵

A gazdasági szekció az aktuális számviteli és más gazdasági kérdésekről Béndek Eszter (MNL Tolna Vármegyei Levéltára) vezetésével tartotta meg tanácskozását.

Az MLVT tagjai 2026-ban Békéscsabán találkoznak újra, amikor is a jogszolgáltatási iratok értékelésének, levéltári átvételének kérdésköre kerül majd napirendre.

Haraszi Viktor

¹⁴ Bővebben lásd: P. Holl Adrien: Mesterséges intelligencia az örökségvédelemben. Papíripar, 2024. 3-4. sz. 37–42.

¹⁵ <https://veszpremiterkepvandor.mnl.gov.hu/>

Vörös Huba

1959–2025

Szeptember 14-én elhunyt Vörös Huba, a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárának kiváló munkatársa. Szakmai elkötelezettsége, ugyanakkor közvetlen, barátságos természete és mindig segítőkész hozzáállása miatt a magyar levéltáros társadalom széles körben megbecsült alakja volt. Ha rá gondolunk, elsőként mindannyiunknak áldozatkész, tevékeny munkabírása, szerény, kollégáit tisztelő, megfontolt egyénisége jut eszünkbe.

Vörös Huba Somogysámszonban született 1959. július 11-én, pedagógus szülők második gyermekeként. A családi háttér meghatározó volt: édesapja és édesanyja példáját követve bátyja és ő is a tanári pályát választotta. Huba 1983-ban szerzett diplomát a Pécsi Tanárképző Főiskolán ének-zene tanári és népművelés szakokon. A zene egész életében fontos szerepet játszott: hosszú időn át kórusban énekelt, s barátai szerint szinte bármilyen hangszert képes volt megszólaltatni. Művelődésszervezői érdeklődése már főiskolai tanulmányai előtt is megmutatkozott, amikor egy évet a pécsi József Attila Művelődési Házban dolgozott. Diplomája megszerzése után egykori tanára, Ujvári Jenő – akkor a Baranya Megyei Múzeum igazgatója – hívta a múzeum közművelődési osztályára, ahol kiállításokat és múzeumpedagógiai foglalkozásokat szervezett. 1988 márciusában a Baranya Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályához került, majd két év múlva, 1990 februárjában Szita László igazgató hívására a Baranya Megyei Levéltárban folytatta pályáját, előbb közművelődési főelőadóként, később levéltárosként. A kollégák visszaemlékezése alapján lendületesen és határozott koncepcióval lépett be az intézménybe. Korábbi tanácsi tapasztalatait igen gyorsan hasznosítani tudta a levéltár, vezető szerepet kapott a megyei tanácsi iratok beszállításának megszervezésében és levéltári elhelyezésének kialakításában, majd referense is lett a tekintélyes mennyiségű iratanyagnak. Az 1990-es évek első felének további jelentős iratbeszállításainál hasonló minőségben tevékenykedett, és komoly szerepet vállalt a feldolgozásokban, így rövidesen rábízta a belső feldolgozási osztály vezetését. Szita László személyi fejlesztési koncepciójának megfelelően, több pécsi kollégához hasonlóan Huba is elvégezte 1993-ban az ELTE levéltáros szakát, és később is számos továbbképzésen vett részt. Önképzése, tanulási vágya és szorgalma révén egyre több kompetenciával és lendülettel látta el a rábízott feladatokat, különösen a szervellenőrzések szervezését. A 2000-es években már rendszeresen őt keresték a megyei és az önkormányzati szervek mindennemű irattározási, selejtezési kérdéssel. A Baranya Megyei Kormányhivatal vezetői és munkatársai egyaránt kiemelték, hogy Huba mindig konstruktív, segítő és partneri viszonyt ápolt velük, és a jogszabályi környezet változásait úttörő módon, minden érintett fél számára előnyösen

tudta adaptálni. A megyei közigazgatás szereplői nagyra értékelték, hogy a levéltár ellenőrző feladatait bölcsességgel, türelemmel és baráti légkörben tudta érvényesíteni.

2004 és 2013 között, közel 10 éven keresztül töltötte be az archívum igazgatóhelyettesi pozícióját. Ebben a minőségében különösen összetett, kihívásokkal teli időszakban vette vállára a levéltár terheit. Fáradhatatlanul, a levéltár és a munkatársai számára nélkülözhetetlenül, ugyanakkor szerénységgel biztosította az intézmény üzemeltetését, neki volt köszönhető a levéltár teljes adminisztratív működése. Ebben az időszakban arra is volt energiája, hogy a szomszédos levéltárakkal, levéltári vezetőkkel szoros munkakapcsolatot alakítson ki, az intézményvezetőkkel konstruktív, segítő viszonyt ápoljon. Ahogy Polgár Tamás (Somogy) és Ruzsa Éva (Tolna vármegye) is kiemelte, Hubával mindig kölcsönösen számíthattak egymásra.

Emberi és szakmai nagyságát mutatja, hogy miután 2014-től hátrébb kellett lépnie az intézmény irányításától, figyelmes, gondos, szerető „atyaként” a háttérből biztosította az operatív munkát, illetve a mindennapokat. Soha nem kérkedett a rá háruló felelősséggel és munkateherrel, hanem csendes áldozatvállalással, alázattal végezte feladatait. Úgy gondolom, számos érdeme közül éppen ez a szerény önfeláldozás az, amit mindenképpen ki kell emelnünk személyével kapcsolatban: ember maradt egy több mint ellentmondásos időszakban. Energiájából még arra is jutott, hogy a pályakezdő fiatalokat bevezesse a levéltári munka alapjaiba, megossza velük tapasztalatait, emlékeit és a szakma apró, de lényeges részleteit. Utolsó két aktív évében kiépítette a szervellenőrzésért felelős munkacsoportot és utódjaként betanította e munkacsoport koordinátorát.

Nem véletlen, hogy 2024-es nyugdíjas búcsúztatóján több kolléga is megemlékezett Huba kvalitásairól, levéltárosi tevékenységéről. Dicsérő soraik, méltató gondolataik sokat jelentettek a számára, és a baranyai munkatársak is örömmel vették, hogy pályafutását ilyen módon is elismerték. A rendszerváltást követő évtizedekben számos kiváló szakember dolgozott velünk, ám kétségtelen, hogy a levéltár intézményi stabilitása és a szakrendszerek zavartalan működése elsősorban az ő kitartó, önzetlen tevékenységének volt köszönhető. Közvetlensége és példamutató hivatástudata maradandó emlékként él mindannyiunkban, a levéltárért végzett elkötelezett, fáradhatatlan munkájáért pedig örök hálával emlékezünk rá. Halála pótolhatatlan veszteség számunkra.

Kedves Huba, örök hálával és szeretettel gondolunk rád!

Gózszy Zoltán

Az Erőmű (ma Digitális Erőmű) épülete.
Fotók: Fortepan

Fotók: Kovács Eleonóra

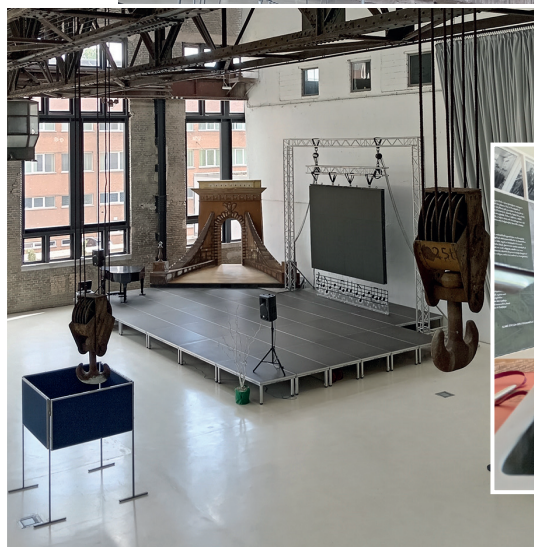

Fotók: Kovács Eleonóra

Fotó: Lovász Marianna

Fotók: Kovács Eleonóra

Fotók: Haraszti Viktor

A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

[https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/
leveltari-szemle/](https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/)

Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borítón:

az Ózdi Erőmű (ma Digitális Erőmű) egyik épületének részlete.
Illusztráció a Beszámoló az MLVT 2025. május 15–17. között Ózdon
tartott vándorgyűléséről c. 96–102. oldalon található íráshoz.
(Fotó: Kovács Eleonóra)

1000 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE